

NOG ENKELE HEERLIJKHEDEN IN DE HUIDIGE
PROVINCIE NOORD-BRABANT

(Vervolg van pag. 116)

Over Waspik.
(repertorium nr. 230)

- f. 19. D'ambachtsheerlicheijt van Over Waspick
Verlijd Willem van Duvoirde bij overgifte van Schoutekijn die dat hadde van Geraerd van Wieldrecht, anno 1328, ten rechten leen.
Verlijd Engelbrecht van Nassau bij doode van Jan Grave van Nassau zijn vader, anno 1474
Verlijd Henrick van Nassau bij doode van Heer Engelbrecht zijn oom, anno 1504
Verlijd René de Chalon Prince d'Orange Grave van Nassau bij doode van Heynrick van Nassau zijn neve, anno 1539
Verlijd Willem prince d'Orange bij doode van René de Chalon zijn neve, anno 1545
Verlijd den Hoochgebooren Heer, Heer Maurits Prince van Orangen bij doode van Hooch gebooren Heer, Heer Willem prince van Orange zijn Heer vader, den 13 januari 1589
Verlijd Frederick Hendrick, Prince van Oraignen bij doode van Prince Maurits zijn broeder, den 16 May 1626
Verlijd Willem Prince van Orangnen bij doode van Prince Frederick Henrick zijn Heer vader, den 16 juli 1647
Verlijd Willem Henrick prince van Orange bij doode van Prince Willem zijn Heer vader den 21 Februarij 1653
Verlijd de Hoogmogende Heeren Staten Generaal der Verenigde Nederlanden, als executeurs vande testamenten van wijlen sijne Konincklijke Majesteijt van Groot Bretagne, ende Prince Frederick Hendrick beijde.... ten behoeve voor die geene die bevonden sullen werden daer toe gerechtigd te sijn tot sulcken effecte, in weten als oft de hoge geïnteresseerde partijen selfs daarmede waeren verlyd, den 18 april 1703
Verlijd Zijne Hoogheijd Willem de 5e

Hulde, vermits Zijn Hoogheids meerderjarigheid vernieuwt den 5 february 1767.

Groot Waspik.
(repertorium nr. 230)

- f. 20v. Tambocht van groot Waspick met allen sijnen toebehooren, ende 'tambacht van elf hoeven, ende een halve hoeve moers gelegen boven 't gerecht van groot Waspick (In de marge staat: Verlijt Jan van Bueren bij doode van Willem van Wendelnesse¹¹⁾ zijn oom die tweedeel vanden ambocht van Waspick, anno 1393)

Verlijd Herman Haeck Jacobsz., anno 1393

Verlijd Willem van Wendelnesse bij opdraghte van Herman Haeck Jacobsz., anno 1403

(In de marge staat: Verlijd Willem van Wendelnesse, anno 1420)

Vide duwarie geconstitueert bij Willem van Wendelnesse ten behoeve van Agniese Hermans dr. zijn wijff, anno 1413¹²⁾.

Verlijd Godschalck Oom bij overgifte van Gillis van Wendelnesse, anno 1433

Verlijd Tielman Oom van Wijngaerden bij doode van Godschalck Oom van Wijngaerden, anno 1463

Verlijd Heer Philips van Spange bij overgifte van Tielman Oom van Wijngaerden, anno 1474

Verlijd Cornelis van Bruhese bij overgifte van Heer Philips van Spange, anno 1479

Vide Octroy voor Cornelis voorss.

Verlijd Anthonis van Bruhese bij overgifte van Cornelis van Bruhese zijn vader, anno 1503

Verlijd Hendrick van Bruhese bij doode van Cornelis voorss. zijn vader, anno 1503

Verlijd Willem van Gent bij doode van Hendrick van Bruhese voors zijn groote-vader, anno 1539

Verlijd Robbrecht van Ghendt bij doode van Willem van Ghendt sijnen broeder, anno 1553

Verlijd Aernout van Raveschot bij doode van jouffr. Anna van Ghendt zijn moeder, die daer aengecomen

11) Het zegel van Willem van Wilsnesse hangt aan een charter uit het jaar 1375 (A.N.D., Reg. 705).

12) Een Willem van Wendelnesse was plm. 1415 gehuwd met jvr. Agnes Humans dochter van Veen (L.H., nr. 54, f. 112v.).

was bij overlijden van Robert van Gent haer vader, den 24 juni 1634

Verlijd Hubrecht van Raveschot bij doode van Aernout zijn vader, den 8 april 1656

Verlijd Johan van Raveschot bij doode van Hubrecht van Raveschot zijn vader, den 13 maart 1675

Verlijd Hubert Arnolt van Raveschot out omtrent 9 jaren, wonende tot Maesbommel bij doode van Johan van Raveschot zijn vader, den 6 januari 1693 ende voor hem eed gedaen bij Willem Back us secretaris tot Maesbommel voornt

Verlijd Maria Charlotte van Raveschot wed. van Hubert Gerard vander Cluse oud 32 jaaren wonende tot Maasbommel bij doode ende overlijden van Hubert Arnolt van Raveschot voornoemt haar broeder, den 1 mei 1720 eed gedaan bij Adriaan Zeylmans schout van Groot Wasbeeck

Eed vernieuwd door Frans Adriaan van Bonninghausen als in huwelijk hebbende de voorn. Maria Charlotte van Raveschot, den 4 July 1721

Verlijd Maria Catharina Emonds, bij opdragte van de voorn. Maria Charlotte van Raveschot, den 16 augustus 1732

Verlijd Francois Bernhard Cousebant wonende te Leyden bij donatio inter vivos van Maria Catharina Emonds zijn moeder, den 8 september 17(4?) 1

Verlijd Floris Cousebant bij dode en overlijden van de voorss Francois Bernhard Cousebant zijn vader, den 3 May 1759.

Raamsdonk.
(repertorium nr. 230)

f. 22v. "Tambocht van Raamsdonck mit ter molen, visscherijen, vogelrijen ende anders allen sijnen toebehooren
(Terzijde staat : Recht leen).

Verlijd Gerardt van Wieldrecht bij coope vande Grave ten rechten leen, anno 1316

Verlijd Gerijt van Brakel Dircxzoon bij opdragte van Willem van Ramsdonck, anno 1392 13),

13) Een Willem van Raamsdonk was in 1334 gehuwd met Agnes Jans Borchgrave dochter (L.H., nr. 22, f. 66).

Verlijd Joffrou Margriete Heeren Daniels dogter vanden Poel, anno 1420

Verlijd Goidschalck Oom van Wijngaerden bij overgifte van Margriete vander Poel van Spinoet, anno 1435

Verlijd Jan Oem van Wijngaerden bij doode van Goodschalck Oom van Wijngaerden sijn vader, anno 1463

Verlijd Philips van Spange bij overgifte van Jan Oem van Wijngaerden, anno 1474

Verlijd Cornelis van Bruhese als vooren

Verlijd Hendrick van Bruhese als vooren

Verlijd oock Anthonis van Bruhese bij opdragte van Cornelis van Bruhese sijn vader, den 26 april 1503

Verlijd Simon van Son, patet folio 21 (hierna).

Raamsdonk.
(repertorium nr. 230)

- f. 21. De Ambachtsheerlijkheyd van Raamsdonck met allen sijnen toebehooren soo als in volgende eerste verleybrieffe staat geexpresseert

(Terzijde staat : Onsterfelijk erfleen)

Verlijd Simon van Son, schout van Raamsdonck uit kragte vande vererfing doorde heeren Gecommitteerden van haar Ed. Groot Mog. gedaen, den 6 october 1724

Verlijd Anna Elisabeth Geertruyd van Son huysvrouw van Leonardus de Jongh, ritmeester ten dienste deeser landen bij dode van Simon van Son haar vader, den 22 april 1751

Den 10 december 1778 hulde vernieuwt vermits het overlijden van haar man door Matthijs Hendrik van Son, Hendriksz.

Verlijd Simon de Jongh van Son vermits het overlijden van Anna Elisabeth Geertruyd van Son, huysvrouw van Leonardus de Jongh, in leven ritmeester ten dienste deezer landen uyt kragte van de substitutie geinserreert in den testament van Simon van Son zijn grootvader maternel den 10 september 1739.

(Wordt vervolgd)

Schijndel.

A. J. L. v. Bokhoven.

thelijne van Merlaer, die op 6-8-1555 te Mechelen een cijns verkocht aan zijn zuster Juffr. Johanne Waelpoijt, begijn, dezelfde zijn als Jan II, zoon van Vranck³²⁾. Op 22-8-1555 werd te Mechelen begraven „Jan Waelpots op de Vischmert. Hij is dood gebracht van onderwegh Antwerpen”³³⁾.

In het volgende deel zullen wij verder spreken over de gebroeders Peeter, Rombout, Jacop en de lotgevallen van hun nakomelingen tijdens de Nederlandse Beroerten. Hier willen wij, als afsluiting op de gegevens betreffende hun vader Vranck, nog vermelden, dat op 7-11-1578 sprake is van wijlen „Peeter Waelpot, wettich sone van *Franck* Waelpot, daer moeder aff is Elisabeth van de(r) Sande”, evenzo op 20-6-1572³⁴⁾. Men moet hieruit wel concluderen, dat Vranck Mathijsz. Waelpot, in 1529 gehuwd genoemd met Belije Pieter Geertszoonsdr.²²⁾ eerder gehuwd is geweest met Elisabeth van der Sande.

(Wordt vervolgd)

Amsterdam.

Th. G. A. Bos.

32) Mechelse schepenregisters nr. 177, fol. 70.

33) Mechelen, Begraven St. Rombouts pag. 30.

34) Resp. Antwerpse Certificatieboek 39 (1577—78), fol. 432 en Schepenbrieven Antwerpen nr. 330 (1572), fol. 395/395v. Mededeling van 16-10-1950, in dank ontvangen van Prof. Dr. Fr. Blockmans.

MERKWAARDIGE NAMEN

Abe Mutsart heet eigenlijk Albert²⁾. Wivekina is een voornaam van een vrouw³⁾. Gerolphus heet in de wandeling Gherof; hij is een zoon van Dirck Gherofss²⁾. De Bossche familienaam Groffen zal daar mee samenhangen. In 1368 is er al een Ghiselmarius de Vlimen³⁾. In latere eeuwen vinden we in Vlijmen deze naam Gyselmaers terug. Meliata, weduwe van Jan Leydecker, heet kortweg: Meel⁴⁾. Wedela, dochter van Jan van Loe, heeft als roepnaam: Weel⁵⁾. Wellen is de koosnaam van Waltherus⁶⁾. We vinden in latere tijden meestal Welt voor Walter, Wouter, en Wellen voor Walraven. Zelden

1) Den Bosch R. 1175 fol. 4v anno 1368. 2) *ibid* f. 5v.

3) *ibid* f. 14. 4) *ibid* f. 18. 5) *ibid* f. 18v. 6) *ibid* f. 20.

zal men vinden: Everelmus de Middelrode ⁷⁾. In Os vinden we een vrouw met de naam Ghese ⁸⁾. Naast Wauter vinden we dikwijls Woutgher ⁹⁾. Goedestoedis heet in huiselijke kring Goetstoe ¹⁰⁾. Later vinden we meestal Goetstouw, Goestuw. Nog korter heet zij Stouken. In Littooien woont een vrouw met de voornaam Erkenradis ¹¹⁾. In Olland woont een Pernela, die in een volgende akte Petronella heet ¹¹⁾. Alveradis is ook een vrouwen naam ¹²⁾. In den Bosch is een Genetta dochter van Egidius Gleyms des appelscooper ¹³⁾. Ik vond ook een Wedekinus de Os ¹⁴⁾ en een Ghobelinus vanden Berghe ¹⁵⁾. In Erp woont vrouw Wedelogs ¹⁶⁾. We vinden zowaar Walwinus Tuyt ¹⁷⁾. In Littooien zit Udo Willem Uden zoon ¹⁸⁾. Amelis Amelisz. van Lyedorp heet joviaal Meelken ¹⁹⁾. Een vrouw heet Mergardis ²⁰⁾. In Berchen is een Essela ²¹⁾ en in den Bosch een Zeechwigis ²²⁾ en elders een Feynsa ²³⁾. Heilzoeta is ook een vrouwen naam ²⁴⁾. In St. Michielsgestel vond ik: Wilhelmus filius quoudam Wedigonis vanden Hoevel ²⁵⁾. In 't Nederlands heet Wedigo elders Wedig. In Vorstenbosch zit vrouw Herzewyndis ²⁵⁾. Bij de familie Kepken treffen we de mansnaam Poutenyer aan ²⁶⁾, ook geschreven Putenier. In Vucht is een vrouw Gheerburgis ²⁷⁾. In de 14e eeuw is er al een verwarring van Georgius en Gregorius. Een Jorijs Jan Jorijszoon heet nu eens Georgius, dan weer Gregorius in latijns gewaad; 't is dan ook een Bosschenaar of Oeteldonker ²⁸⁾. In St. Oedenrode is een zekere Dyebaudus, zoon van Godevart vanden Kerchove ²⁹⁾. In Empel vond ik Lubbertus zoon van Laurencius Yudaes ³⁰⁾. Akerijn zal uit de Tielerwaard komen, want hij heet Akerinus de Heselt ³¹⁾.

Tot zover de namen uit de jaren 1367—1372. In Den Bosch woont vrouwe Helswynt ³²⁾. Mabelia is de echtgenote van Leonius van Langvelt ³³⁾. In 't Nederlands heet Leonius: Lonnys, Loenis, Luenis; de uitspraak is: Leunis. 't Is toch wel onnozel, dat men er soms „Louis” van gemaakt heeft in de vorige eeuw! In Bokstel wordt vermeld een Erevardus, die in de wandeling Ervart heet ³⁴⁾. Een man heet Vastradus; hij is een zoon van Jan van Berkel van Maren ³⁵⁾. In Zomeren vind ik: Deyn-

-
7) <i>ibid</i> f. 23v.	8) <i>ibid</i> f. 59.	9) <i>ibid</i> f. 69.	10) <i>ibid</i> f. 84.
11) <i>ibid</i> f. 112v.	12) <i>ibid</i> f. 114.	13) <i>ibid</i> f. 170.	14) <i>ibid</i> f. 175v.
15) <i>ibid</i> f. 182.	16) <i>ibid</i> f. 182v.	17) <i>ibid</i> f. 199.	18) <i>ibid</i> f. 200.
19) <i>ibid</i> f. 202.	20) <i>ibid</i> f. 206.	21) <i>ibid</i> f. 217.	22) <i>ibid</i> f. 228.
23) <i>ibid</i> f. 231.	24) <i>ibid</i> f. 234.	25) <i>ibid</i> f. 237.	26) <i>ibid</i> f. 245.
27) <i>ibid</i> f. 248.	28) <i>ibid</i> f. 169 en 249.	29) <i>ibid</i> f. 257.	
30) <i>ibid</i> f. 264.	31) <i>ibid</i> f. 287.	32) Den Bosch R. 1176 folj 54v.	
33) <i>ibid</i> f. 93v.	34) <i>ibid</i> f. 100.	35) <i>ibid</i> f. 101; zie ook fol. 132.	

kinus genaamd Deynaut, zoon van Henrick Dyebauts³⁶⁾. In Geffen is Rijxkinus Hacke de man van Eefsa Jansdochter van Zeland³⁷⁾. Ghisel heet trouwelijk een Ghiselbertus zoon van Henrick van Peelt³⁸⁾. In Oorschot heet Bordijn van Hoerne in 't latijn Bordinus³⁹⁾. Deyn is de vleinaam van Danyel van Vladeracken⁴⁰⁾. In Maren wonen de gezusters Goedeldis en Liedeldis genaamd Liedelt, dochters van Jacob Melijssoen⁴¹⁾. Eveneens in Maren: Valko genaamd Valke Grieten soen⁴¹⁾. In 1381 vond ik Marselius dictus Jorfaes soen de Megen⁴²⁾. Ywanus heet trouwelijk Weyn, zoon van Marcelis van Houbraken in Asten⁴³⁾. De voornoemde Jorfaes van Meghen heet Gervasius in 't Latijn⁴⁴⁾. De voornaam Eghon komt ook al voor⁴⁵⁾. Een vrouw in Vucht heet Goderadis⁴⁶⁾, en een vrouw in Den Bosch Herborch, in 't latijn Herborgis⁴⁷⁾. Wyer is de Nederlandse naam van Wyerus vanden Veltwijc van Macharen⁴⁸⁾. Een vrouw in Erp heet Ginta⁴⁹⁾. Em Lizen soen heet in 't latijn Engbertus⁵⁰⁾. De namen uit dit tweede gedeelte zijn uit de jaren 1376—1384. Namen van kennelijke vreemdelingen heb ik overgeslagen.

In verband met Hees (bij Os) wordt vermeld: Wygerus dictus Wyer, f.q. Gerardi Peterss. in 1534⁵¹⁾. In Woensel ontmoette ik Jonathas dictus Gyntas zoon van Henrick van Hetsrode in 1493⁵²⁾. De vrouwen naam Meys of Meysken kan men vinden als een vleinaam voor Clemencia⁵³⁾ of voor Remigia⁵⁴⁾.

Vroeger had men veel afwisseling in de naamgeving. Nu is het altijd maar Jan, Piet of Klaas.

's-Hertogenbosch.

F. Smulders.

36) *ibid* f. 126. 37) *ibid* 126v. 38) *ibid* f. 130.

39) *ibid* f. 146 en 290v. 40) *ibid* f. 164. 41) *ibid* f. 171v.

42) *ibid* f. 179. 43) *ibid* f. 182. 44) *ibid* f. 192. 45) *ibid* f. 194.

46) *ibid* f. 199. 47) *ibid* f. 224. 48) *ibid* f. 238v. 49) *ibid* f. 239.

50) *ibid* f. 245. 51) Den Bosch R. 1322 fol. 281v.

52) Den Bosch R. 1242 fol. 85.

53) Den Bosch R. 1240 fol. 167v anno 1471; ook fol. 225. Ook Den Bosch R. 1282 fol. 256 anno 1512. 54) Den Bosch R. 1841 fol. 15.

VRAGEN EN ANTWOORDEN

Antwoorden

Waver (rekeningen betreffende de heerlijkheid) (B.L. III, 96).

Pas op 11 Nov. 1885 werd de eerste pastoor van Woensdrecht na de reformatie geïnstalleerd. Het was J. van Mens, oud-missionaris in West-Indië. Woensdrecht was 12 dagen tevoren tot zelfstandige parochie ver-

heven, terwijl de nieuwe pastorie 26 Oct. 1886 in gebruik werd genomen.

Misschien zegt de naam Van Mens vraagsteller iets, of kan hij iets naders over het object van Pinchart's onderzoek mededelen? Bij Juten, De parochiën, Dekenaat B.o.Z. II (waaraan het bovenstaande is ontleend) is met Waver(en) geen aanknopingspunt te vinden.

Prinsenhage.

F. A. BREKELMANS.

Vriendt(s)-Bies(t)heuvel (IV, 47) — Omtrent dit echtpaar kan ik het volgende mededelen, daarbij gebruikmakend van gegevens, mij verstrekt door de heer I. J. Briere in Den Haag:

Herbert Pietersz. Vriendts, geboren Prinsland, gedoopt ald. 13 Maart 1735, schepen van Prinsland, woont 1761 onder Kruisland, begraven Dinteloord-Prinsland 14 Dec. 1804, tr. (ondertr. aldaar 8 Aug.) Kruisland 26 Aug. 1761 Elisabeth Biesheuvel, gedoopt Tholen 15 Maart 1741 (bij huwelijk „van lange woonagtig onder Cruislandt”; consent verleende als voogd haar oom Arij Biesheuvel uit Tholen), begraven Dinteloord 18 Sept. 1804; dr. van Leendert Biesheuvel.

Herbert's ouders waren:

Pieter Vriendts, j.m. van Kruisland, woont 1728 onder Prinsland, tr. (ondertr. aldaar 24 Oct.) Prinsland 31 Oct. 1728 Pieterella Herberts, gedoopt Prinsland 27 Nov. 1704 (get.: Jillis Meerten Ots en Janneken Herbertse); dr. van Herbert Herbertse en Cornelia Adriaense.

Aanvullende gegevens hierop zullen ook mij zeer welkom zijn.

Londen.

J. A. F. S. VAN ALPHEN.

B. L. III, 175. — van Gent. De regesten van de kloosters Mariëncroon (M.C.) en Mariëndonk (M.D.) op het algemeen rijksarchief (zie verslagen rijksarchieven 1927, eerste deel), het boekwerk „Archief van de Nassause Domeinraad” (N.D.), alsmede de leenregisters van de Hollandse Leenkamer (H.L.) leren ons het volgende omtrent de familie van Gent.

Vóór 1441 leefde:

- I. Jacob van Gent, zoon van Willem Jansdr. van der Zijtwijnde. In 1441 — na de dood van zijn moeder — wordt deze beleend met een tiende onder „Bezooien” (N.D.). Na zijn dood wordt hij in dit leen opgevolgd door zijn zoon.
- II. Willem van Gent (N.D.). Waarschijnlijk is hij dezelfde als Willem van Gent, tussen 1470 en 1506 vele malen schepen van Heusden. Zijn gaaf schepenzegel hangt aan meerdere regesten van M.C. en M.D. Na zijn dood wordt in 1520 het hiervoor bedoelde leen gesplitst en gesteld ten name van zijn onder III a. en b. genoemde kinderen.
- III. a. Meester Cornelis van Gent (N.D.).
b. Agata van Gent, welke huwde met Arnd Claes van Wijck. Zij woonde in 1532 te „Capelle in de Langstraat” en in 1541, toen zij testeerden, te Wijck. (N.D.) en H.L., register nr. 127, capittel land v. Heusden e.a., f. 10 en 16).

Misschien waren ook kinderen van hem:

c. Arnt Willemszn. van Gendt en

d. Peter Willemszn. van Gendt, gehuwd geweest met Elisabeth van Rijswijk. Zijn weduwe doet in 1520 afstand van de goederen in het land van Heusden, ten behoeve van Arnt van Gent Willemszn. (M. C., regist. nr. 375).

Vervolgens blijkt nog het volgende:

Uit N.D.:

- I. Aernt van Gendt Pieterszn. van Gijssen (van Giessen?). Hij zal gehuwd zijn geweest met Justine Gerijtsdr. van Wieldrecht. Zeer waarschijnlijk

hebben zij de volgende kinderen gehad.

- II. a. Geryt van Wioldrecht, Aerntsz. van Gendt ;
b. Gijsbrecht van Gendt, broer van Geryt sub a.
Laatstbedoelde draagt in 1412, 8 mergen leengoed „in het Broek” op aan zijn broer Gijsbrecht.

c. Jan Aerntsz. van Gendt.

En uit H.L. :

- A. I. Jor. Heynrich van Gendt, heer van Gendt, erfkamerling „des Furstendoms Gelre”. Hij is gehuwd geweest met Jvr. Catharina Uyten Enge. Zij testeerden in 1561 (H.L., register nr. 131, vervolgcapittel land v. Heusden e.a.). Zij waren de ouders van :
 - II. a. Willem van Gendt. Deze zal de leengoederen erven van zijn ouders ;
b. Jvr. Machteld van Gendt ;
c. Jvr. Johanna van Gendt.

- B. Jacob van Ghent Robrechts wordt in het begin der 16e eeuw (omstreeks 1507) beleend met een hofstede te Woudrichem. Dit leengoed was hem aangekomen bij overlijden van zijn vader Robrecht Willemszn. (H.L., register 122, capittel land van Heusden, f. 11v.).

Tot slot is mij nog het volgende bekend. (De aangehaalde nummers hebben betrekking op het rijksarchief Noord-Brabant, Heusden).

Jan van Gendt. Hij woonde in 1604 te Babiloniënbroek en „vernaerdert” in dat jaar 6 honden land onder dat dorp gelegen en verkocht door Neeltgen, wed. Wouter Willemssen van Gent met haar dochter wonende te Bokhoven. (R. 293, f. 2). Hij is gehuwd geweest met Alijt Antonisdr. van Emmechoven, geboren ± 1531 en in 1606 als weduwe van hem woonachtig te Babiloniënbroek (R. 3956, akte 10).

Hij had twee kinderen n.l.:

- a. Merten van Gendt, geboren ± 1561 en schout van Babiloniënbroek 1594—1620 (R. 595, akte 192 ; R. 294, f. 8 ; R. 298, f. 30 en R. 453, f. 68).
 - b. Machteld van Gendt, in 1606 de vrouw van Adriaen Adriaenssen van Sleewijck, schout van Aalst (R. 295, f. 12 en R. 296, f. 32v).
- Schijndel.

A. J. L. v. BOKHOVEN.

Nieuwe vragen

Vinck. — Wie kan inlichtingen geven over dit geslacht en in het bijzonder over Paulina Claesse Vinck (gehuwd met Cornelis Cornelis Dam), haar ouders en herkomst. Bestaat er een genealogie Vinck ?
Ukkel, 270 Brugmannlaan.

Dr. J. M. ROMAIN.

Biesen (eertijds ook De Biese). — Schepengeslacht te Oerle en Zeelst, met als (tot op heden oudst bekende) stamvader zekere Pauwels, welke omstr. 1540 geboren moet zijn.

Gevraagd :

- 1e. Familiewapen.
- 2e. Kent iemand het verband tussen de geslachtsnaam en de buurtschap „de Biese Kuylen” onder Zeelst ?
- 3e. Alle gegevens van naamdragers buiten b.g. plaatsen, ook recente, alsmede event. verwantschap met uit literatuur bekende oudere naamdragers.

Elke mededeling of tip is van harte welkom.

Hilversum, Soestdijkerstraatweg 88.

J. A. M. P. BIESEN.

Jan van Oudheusden (/page/7626/jan-van-oudheusden)

ARTIKEL - GEPUBLICEERD OP 4 OKT 2017

De Sint-Elisabethsvloed

Mensen en vee vluchten voor het water tijdens de Sint-Elisabethsvloed. Sommige dieren verdrinken. Detail uit een groter drieluik. (Bron: Anoniem, 1490-1495, Rijksmuseum) ^{PD} (<http://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/deed.nl>)

Tijdens de Sint-Elisabethsvloed van november 1421, braken de dijken door van de Grote of Zuid-Hollandse Waard en verdrong een groot aantal dorpen. Deze ramp was het sluitstuk van een eeuwenlang proces.

Vanaf de dertiende eeuw werd er veen ontgonnen in wat nu de noordwesthoek van Brabant is, maar wat toen nog Hollands gebied was. Door het onophoudelijke gegrave in het veen daalde de bodem en kon de zee steeds verder in het gebied doordringen. In eerste instantie leek dat een voordeel te zijn. Behalve voor turf kon het landschap zo ook benut worden voor de zoutwinning. Steenbergens kwam erdoor tot bloei. Maar door het weggraven van het veen werden de zeearmen alleen nog maar groter en dieper en uiteindelijk leidde dat tot een reeks van grotere en kleinere overstromingen. Dit culmineerde in de Sint-Elisabethsvloed van 1421. In de decennia daarna schuurden eb en vloed het polderland steeds verder uit en zo ontstond uiteindelijk het reusachtige getijdengebied van de Biesbosch (</page/5406/de-biesbosch>).

Een van de dorpen die bij de ramp ten onder gingen was Wioldrecht. De overlevende dorpelingen zochten hun heil in Dordrecht. In de Onze-Lieve-Vrouwekerk daar richtten zij een kapel in. In deze kapel dankten zij met een altaarstuk Sint-Elisabeth, op wiens naamdag de vloed plaatsvond, voor hun lijfsbehoud. Het middenpaneel ging verloren, maar de zijluiken worden nu bewaard in het Rijksmuseum. Op de buitenzijde daarvan is de catastrofe weergegeven: de dijkdoorbraak, de dorpen die verzwolgen worden, mensen en vee die een heenkomen zoeken. Een iconisch tafereel, en een dat model staat voor het lot dat van de dertiende tot de vijftiende eeuw ook grote gebieden in het noordwesten van Brabant getroffen heeft.

Drieluik met schildering van de Sint-Elisabethsvloed. (Bron: Anoniem, 1490-1495, Rijksmuseum) ^{CC0} (<http://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/deed.nl>)

Bronnen

Renes, J., *West-Brabant. Een cultuurhistorisch landschapsonderzoek*, Waalre, 1985. (<http://www.worldcat.org/oclc/13700077>).

Van Oudheusden, J., *Erfgoed van de Brabanders. Verleden met een toekomst*, 's-Hertogenbosch, 2014. (<http://www.worldcat.org/oclc/890371540>)

Van Uytven, R. (red.), *Geschiedenis van Brabant, van het hertogdom tot heden*, Zwolle, 2004. (<http://www.worldcat.org/oclc/783219438>).

Dit artikel is een bewerking van een tekst uit J. Van Oudheusden, *Erfgoed van de Brabanders. Verleden met een toekomst*, 's-Hertogenbosch, 2014, 45. Bij het zeshonderdjarig jubileum van de Sint-Elizabetsvloed verscheen er een Brabants Erfgoed Podcast ([/page/13802/special-zeshonderd-jaar-sint-elizabetsvloed](#)) over.

WAT

Rampen in Brabant

Overstromingen, ziekte, weerfenomenen en ongelukken hebben altijd een rol gespeeld in de Brabantse geschiedenis.

(/rampen)

De Groenedijk bij Steenberg

De Sint-Elisabethsvloed van 1421 was het slotakkoord in een reeks catastrofale stormvloeden en overstromingen die het noordwestelijke deel van...

(/page/4143/de-groenedijk-bij-steenbergen)

Special: Sint-Elisabethsvloed

Op 19 november 2021 is het exact zeshonderd jaar geleden dat de Sint-Elisabethsvloed plaatsvond. Volgens de overlevering zorgde deze storm ervoor dat...

(/podcast/van-asperen)

Het processiepark in Handel

‘Uit het Rijke Roomsche Leven’. Zo luidde de titel van een fotorubriek in het weekblad De Katholieke Illustratie waaruit de lezer als het ware de...

(/page/3759/het-processiepark-in-handel)

De nieuwe Maasmond

Bij Andel, in het Land van Altena, staat een manshoge gedenksteen die koningin Wilhelmina (1880-1962) in 1904 onthulde. Het is een monument voor een...

(/page/4148/de-nieuwe-maasmond)

Biesbosch MuseumEiland

Het Biesbosch Museum laat vooral zien op welke wijze de mens sinds de St. Elisabethsvloed van 1421 tot heden zijn brood in het gebied verdiende en...

(/page/4642/biesbosch-museumeiland)

TREFWOORDEN

[Bestuurlijk \(/page/3298/bestuurlijk\)](/page/3298/bestuurlijk)

DRAAG BIJ AAN BRABANTS ERFGOED!

Stuur een verhaal in

NOG ENKELE HEERLIJKHEDEN IN DE HUIDIGE
PROVINCIE NOORD-BRABANT

(Vervolg van pag. 90)

Nederveen
(repertorium 230)

- f. 10v D'Ambocht van Nederveen gelegen binnen den Ambochte van Capelle tusschen 't ambocht vander Zijdtwinde, ende 't ambocht van Cleyen Waspyck.

(Recht leen staat in de marge).

Verlijt Willem van Nederveen, dat ambocht van Nederveen bij gifte van Grave Willem van Henegouwen, dat hij van Gerardt van Wieldrecht te houden plagh, anno 1325 ⁵⁾.

Verlijt Heer Dirck vande Merwede bij overgifte van Jan van Nederveen, anno 1434

Verlijt Jacob Willemsz. van Ghent bij overgifte van Heer Dirck vande Merwede, anno 1440

Verlijt Willem van Gent Jacobsz. bij doode van Jacob van Ghendt zijn vader, anno 1468

Verlijt Henrick van Ghent bij doode en overlijden van Willem van Ghent zijn vader, anno 1521.

- f. 11 De Ambachtsheerlijkheid van Nederveen, met allen heuren toebehoren

(Onversterffelijk Erfleen staat in de marge)

Verlijt Mr. Adriaan Boon, Heere van Molenaarsgraaf en Steenhuijs Raad en Vroedschap der Stad Rotterdam uit kracht van vercoping door de Heeren Gecommitteerdens van haar Ed. Groot Mog. gedaan den 6 oktober 1724

Verlijt Johanna Jacoba du Bois, weduwe van de voornoemde Mr. Adriaan Boon, bij dode ende makinge van deselve haren man den 22 december 1729

Verlijt na voorgaande om reden verkrege acte van dilli-

5) L.H., nr. 22, f. 33v.). In 1375 was Gheeryt van Nederveen ambachtsheer (van Nederveen) (A.N.D., regest nr. 705). Het zegel van Floris van Nederveen, schepen van Heusden, hangt aan een akte van het jaar 1482. (A.K.P., nr. 182). In 1483 vermaakte Margaretha van Laer, de vrouw van Johannes van Nederveen, haar huis „Op de Laer”, aan het huis Nassau Breda. (A.N.D., Inv., nr. 356). In 1529 leefde een Jan van Nederveen; zijn overleden moeder heette Agnes van Naeltwijck (A.N.D., Rep., blz. 69).

gentia Geertruij Margareta die Bois wonende te Rotterdam oud 10 jaren

Verlijt Pieter Havart, wonende te Rotterdam bij opdracht van de voors. Geertruij Margareta du Bois, den 23 januari 1766

Slot te Meeuwen
repertorium 231

f. 679 Dat Slot tot Meeuwen

Nota libro 1 X fol. 215. Eerste gifte van de Heerlicheit opten Huijse van Meeuwen gedaen Jan van Drongelen, anno 1335

Item libro eodem, die eerste opdraghte van den voorschreven Huijse ende Sloote, anno 1355 6)

6) Tot de oudst bekende v. Drongelen's welke heden ten dage nog in authentieke stukken te vinden zijn, zullen behoren, Jan, juffr. Lijsbeth zijn zuster en Robbrecht zijn broer. Zij droegen op 12 juli 1316 dat half veer te Tedonck (nabij Zuydewijn) op aan Willems v.d. Zydewinde (Tax, 1939, blz. 300). Laatstgenoemde v. Dr. droeg in 1318 zijn huis met hofstad, gelegen te Eethen en twee morgen land daarnaast op aan het graafschap Holland. Hij ontving dat in recht erfleen terug. (L.H., nr. 22, f. 10v.). Het zegel van Jan van Drongelen hangt aan een charter van het jaar 1328 (A.N.D., Reg. 193). In 1346 wordt heer Jan van Dronghelen heer van Meeuwen en Eethen genoemd (A.N.D., Reg. 400). In 1358 wordt heer Jan van Drongelen baljuw van Zuid-Holland genoemd (L.H., nr. 50, f. 3). In 1385 legt Johan van Drongelen heer van Eethen en Meeuwen, een verklaring af welke mede wordt gezegd door Arnt v. Drongelen knape en Robbrecht van Drongelen Jansz. (A.K.M.C., nr. 39). In 1479 is Johan van Drongelen landcommandeur van de balije van Utrecht van de Duitse orde (A.N.D., Reg. 2053).

Vóór 1376 bezat Hessel van Drongelen als leengoed: Half de tienden te Aalst. In 1435 werden daarmede beleend, Robbrecht Pietersz. v. Drongelen en Hessel Godertsz. v. Drongelen, waarna Hessel zijn $\frac{1}{4}$ overdroeg aan Robbrecht (A.N.D., Rep. blz. 1). In 1398 droeg Godert van Drongelen Hesselz. $\frac{1}{4}$ van de gehele tienden van Drongelen op aan de leenheer Willem v. Boxtel, ridder. (A.K.P., nr. 37). Vóór 1429 leefde Godert Hesselsz. v. Drongelen; zijn vrouw was Peternel N.N. die in 1433 nog leefde. Zij waren de ouders van: Godert, Hessel, Johanna, (dood) en gehuwd geweest met Philips Jan Airtsz, schepen van Heusden), Willem, Lijsbeth en Goeswiin, ook een dochter. Al deze kinderen leefden in 1429. De drie laatstgenoemden waren in 1433 uitlandig. Hessel en Goeswiin leefden nog in 1459. (A.K.M.C., nrs. 133, 139, 141, 143, 145, 146, 150, 155, 166, 205 en 214).

In 1561 worden als „die kinderen van Drongelen” genoemd: Willem v. Dr., Geertruyt v. Dr. en Rycxken haar zus, Ghijsbert Willemsz., Cornelis Wouter (Gerster?), Jan Willemsz. v. Dr., Claes Heynricxz. v. Spaendonck tot Tilburg, Joris Bruijstens, Heyken Hessels v. Dr. met Gerit haar broer en Claes v. Spaendonck ende Heynrick v. Spaendonck als transport hebbende van Huijbert v. Dr. (Algemeen Rijksarchief; Inventaris Staten van Holland vóór 1572 (inventaris no. 1508; quohier renten enz. uit de Domeinen van Heusden, 1561).

Verlijt Heer Jan van Drongelen alsulcken goederen,
anno 1429

Nota Gelijse opdraght van 't Huijs te Meeuwen ge-
daen bij Jan van Drongelen es hem bij den Grave ge-
geven een Hoeve moers van sestien mergen lants

Vide libro V folio 5 huwelixe voorwaerden en confir-
matie van dien van Ranst van Drongelen ende Gode-
vaert van Drongelen mit sijne doghter Vrouwe Der-
wijnen vrouwe van Spreeuwensteijn, anno 1391

Verlijt Philips van Ranst bij overgifte van Adriaen
van Drongelen, anno 1478

Nota hic duwarie Joncfrouw Oede van Drongelen,
Philips huijsvrouw.

Verlijt Daniel van Ranst bij doode van Philips van
Ranst zijn vader, anno 1480

Verlijt Joncfvrouw Adriana van Ranst bij overgifte
van Daniel van Ranst haer broeder, anno 1485

(duwarie Jonc-Vrouw Beatris van Assendelft die
Huijsvrouwe van Lambrecht Millinck)

Verlijt Lambracht Millingh bij doode van Adriane
van Ranst zijn moeder, anno 1502 7)

7) In 1371 droeg heer Claes van der Merwede, ridder op aan heer Lambrecht Millinc, ridder, „dat tweedeel van der groter tienden tot Cappel”. (L.H., nr. 51, 2e deel in dezelfde band, f. 22). Deze Lambrecht M. zal gestorven zijn plm. 1399. Althans in dat jaar werd heer Adam Millinc beleend met 13 morgen land te Rijswijk, land te Woudrichem en tot Cappelle, zoals zijn vader heer Lambrecht M. dat van heer Willem van „Heurne” te houden „placht”. In hetzelfde jaar gaf ridder Adam M. het vruchtgebruik aan zijn vrouw Aleyde, dochter van heer Jan Oem, heer van Bokhoven (L.H., nr. 51, g. 16v.). Adam M. had (van deze vrouw) één zoon Lambrecht, die in 1430 de heerlijkheid van Waalwijk met hoge- middelbare en lage jurisdictie verkreeg (Br. Leeuw, jrg. 1962, blz. 115) (zie ook A.K.M.C., nr. 147). Jan Lamberts Millinc deed op 30 nov. 1484 zijn blijde inkomst als heer van Waalwijk (Bosch protocol dd. 1484/1485, f. 167v.). Deze Jan Lamberts M. had een broer Lambert Lamberts M. die in 1484/1485 laagschout van Den Bosch was (Bosch protocol dd. 1484/1485, f. 167v en 185v.). Ik acht het lang niet onmogelijk, dat deze laagschout in 1529 drie bastaardkinderen (Lambert, Leunis en Anna) had bij Katerien Pauwels Batendr. (Den Bosch, R. 1310, f. 343). Voorts is het mogelijk, dat Mr. Lambert Millinck, in 1535 genoemd (als nat. zn. v. wijlen Lambert M. en gemachtigd door testament van wijlen Lambert zoon v. wijlen **voornoemde** Lambert Millinc), een bastaardbroeder van de laagschout van Den Bosch was (Den Bosch R. 1323, f. 52v.). Lambert Janz. Millinc was in 1499 en 1525 heer van Waalwijk (Bosch Protocol dd. 1499, f. 329 en R. 1310, f. 343). Zie omtrent Millinck de belangrijke bijdrage in Tijdschr. voor N.-Br. Geschied enz., jrg. 1, kol. 196, e.v.)

Testamente Lambrecht Millinckz en Beatrix van Assendelft. Item die huwelicxe voorwaerde ⁸⁾)

- f. 680 Verlijt Joncker Andries Millinck bij doode van Lambrecht Millinck zijn oom anno 1557
Verlijt Jan Millinck bij doode Andries voorschreve sijnen soone, anno 1559.
Verlijt Philips van Leefdael bij doode ende maeckinge van Jan en Lambert Millinck zijn neven, anno 1567
Vide duwarie gemaect joncvrouwe Alijt van Assendelft bij Lambrecht Millinck
Verlijt Joncheer Rogier van Leefdael bij doode en maeckinge van Jan en Lambert Millinck zijn neven ende mede bij renunciatie ende transport van Philips van Leefdael zijn vader, anno 1567
Verlijt Joncheer Philips van Leefdael bij doode Joncheer Rogier van Leefdael zijn vader, den 17 juni 1604
- f. 680v Verlijt Joncheer Philips van Leefdael Heeren Jacobsz. bij overgifte van Joncheer Philips van Leefdael Hee-

8) Hun huwelijksvoorwaarden staan geregistreerd in L.H. nr. 127, f. 30. Als verschijnende partijen staan in die akte opgenomen: Jan Millinck als vader van Lambrecht Millinck die heer was van Waalwijk, van Eethen en Meeuwen etc. en deze laatste als oom van Andries Millinck, (zoon van Jan M.) toekomstige bruidegom en Dirck van Assendelft, heer van Besoyen als vader, heer Gerrit, heer van Assendelft, Heemskerk etc. en heer Floris van Assendelft, heer van Goudriaan etc. ridders als omen van jvr. Alijt van Assendelft, toekomstige bruid. Verder blijkt dáár, dat Andries een broer Jan M. had, Jvr. Beatrix van Assendelft, zuster van jvr. Adriana v. A. waren dochters van voornoemde Dirck v. A. en van jvr. Adriana van Nassau. Deze huwelijksvoorwaarden werden opgemaakt te Geertruidenberg op 14 mei 1549. Het testament van Lambrecht Millinck heer van Waalwijk, E. en M. etc. en diens vrouw de hiervoor genoemde jvr. Beatrix v. Assendelft, op 6 september 1552 gepasseerd ten overstaan van Pieter Adriaen Mens en Pieter Jan Gouerts, schepenen te Meeuwen, staat eveneens in het register L.H., nr. 127 en wel op f. 31. Lambrecht M. stelde als enig erfgenaam Andries M., zoon van zijn broer Jan Millinck. Indien Andries ook zonder kinderen zou sterven, dan Philips van Levendale, heer van Thielen, in alles wat hem van zijn moederszijde was aangekomen. Hij vermaakte 100 kar. gulden levenslang aan zijn zuster jvr. Katherine M. en 6 pond „groten vlaams“, jaarlijks aan zijn zuster „jouffr“ Agnes. Aan zijn bastaardbroeder Lambrecht M., nat. zoon van wijlen Jan Millinck vermaakte hij 20 „kar. gulden“ jaarlijks, diens leven lang. Katharina M. was in 1534 gehuwd met Laureyns van Mynnebeeck (Den Bosch R. 1322, f. 86). Jan Millinck zoon van wijlen (Jan M., heer van Waalwijk) gaf in 1528 29 in erfpacht, de hoeve „ter Wagen“ te Enschoot, welke hoeve vroeger eigendom was van Lambert Millinck (Den Bosch R. 1310, f. 157). Van deze plaats dank aan de heer F. W. Smulders voor de inlichtingen uit de Bossche protocollen.

ren Rogiers zoon zijn oom gereserveert de lijftocht,
den 3 november 1644

Verlijt Vrouwe Margareta Clara Anna van Boschuy-
sen oud 45 jaren, bij doode ende maeckinge van
Joncheer Philips van Leefdael haer man, den 14 sep-
tember 1678

Verlijt Joncheer Philips Baron van Leefdael achter-
volgens brieven van relief der Heeren Staten bij doo-
de van Joncheer Philips van Leefdael zijn vader, den
19 juni 1682.

Verlijt Cornelis van Brantwijck als bij de Hove van
Hollant gestelde curateur over de boedel van de voor-
noemde Joncheer Philips van Leefdael, volgens
d'opene brieven tot een onversterfelickene leen den 23
maart 1702

Verlijt Diderick van Hemert burgemeester der stad
Heusden bij opdragte van de voornoemde Cornelis
van Brantwijck in sijne voorschr. qualiteit

Verlijt Jan Mourits van Hemert oud 16 jaeren wonen-
de te Meeuwen bij doode van Diderick van Hemert
voornoemd zijn vader, 10 januari 1709

f. 681

Verlijt Anna Antonia van Hemert, weduwe van Abra-
ham van Bleyswijk, in leven Raed Vroedschap der
stad Delft, bij dode van Mr. Johan Maurits van He-
mert, in leeven Heere van Eethen en Meeuwen en
Babiloniënbroek, haar broeder. En naderhant Mr. Di-
derick van Bleyswijk, Raad en burgemeester der stad
Gorinchem, bij donatie cessie en affstant van de voor-
noemde Anna Antonia van Hemert zijn moeder, den
12 februari 1754

Verlijt Cornelia van Schuylenburch, weduwe van Mr
Diderick van Bleijswijk in leven Heeren van Eethen,
Meeuwen en Babiloniënbroek, raad en burgemeester
der stad Gorinchem, mitsgaders Ontvanger van des
Graeffelijkheids tollén aldaer wonende te Gorinchem
voornoemd, bij dode en mekinge van de voors. haeren
man, den 9 november 1763

en daar na

Mr. Abraham van Bleysweijk, raad in de vroedschap
en secretaris der stad Gorinchem voornoemd, bij do-

natie van de voors. Cornelia van Schuylenburch zijn moeder, den voors. 9 november 1763

Verlijt Cornelia van Bleiswijk bij doode en overlijden van Mr. Abraham van Bleiswijk haere vader, den 27 april 1796

Vide confirmatie van lijftogt ten behoeve van Cecilia Geertruyd Hagoort, weduwe Mr. Abraham van Bleyswijk, den 27 april 1796.

Eethen

(repertorium 231)

- f. 682 De Heerlicheijt van Eten ende de Heerlicheijt vanden Sloote, ende dorpe tot Meeuwen, van Babilonien Brouck, hooge ende lage, ende 't Gerechte van den Dorpe van Drongelen

Verlijt Robbrecht van Drongelen sijn Hofstadt ende Huijses dat gelegen is tot Eten, mit twee mergen lants, als eerst opgedragen hebbende, anno 1318. (zie noot 6).

Verlijt Jan van Drongelen, anno 1420

Verlijt Catharijne van Drongelen bij opdragte van Heer Jan van Drongelen haar vader, anno 1406

Verlijt Heer Dirck vander Merwede bij overgifte van Vrouw Kathrijne Heeren Jans doghter van Drongelen, anno 1435

Verlijt Joncvr. Odylie Heeren Dircs doghter vander Merwede bij doode van Heeren Dirck vander Merwede haer vader, anno 1453

Verlijt Robbrecht van Drongelen bij coope van decreet van Dirck vander Merwede Jan ende Claes sijn bastaert zoenen, anno 1458

Vide Jan en Claes Heeren Dircks bastaert twee soenen elcx vijftien hondert Philippus sjaers

Nogh een verley op Adriaan van Drongelen, als bij executie koper geworden sijnde, in dato 8 maart 1473.

Verlijt Philips van Ranst als vooren (bij fol. 679)

Verlijt Daniel van Ranst alsvoren

enz. enz.

(Wordt vervolgd)

Schijndel.

A. J. L. v. Bokhoven.

DE AMBACHTSHEERLIJKHEDEN VAN EMMIKHOVEN EN WAARDHUIZEN

De bijdrage „De kerkheuvel te Waardhuizen” van de hand van de heer H. Voogd te Rijswijk, in het tijdschrift *Brabants Heem*, jrg. XIII, blz. 131 e.v. heb ik met veel belangstelling gelezen en lees die nog wel eens.

In die bijdrage spreekt de geachte inzender van de heerlijkheid Waardhuizen. In aanvulling op hetgeen daar staat is het mij mogelijk, een kleine aanvulling op de bezitters van het dagelijks gerecht van Waardhuizen te geven.

De heer de Voogd noemt in zijn gezegde verhandeling als (oudste) heer van Waardhuizen, Arnoud van Uitwijk, n.l. in 1311. In 1382 verleide Willem Heer van Horne en Altena, Jan van Raemsdonc („onsen neve”) met het dagelijks gerecht van Waardhuizen, gelijk Gelij van Utwijc die had gehad ¹⁾. Wellicht was Gielis een bloedverwant van voornoemde Arnoud van Uitwijk. In 1390 was Jan van Raamsdonk gehuwd met joncvr. Heylwighe heren Rijcoutsdr. van Heeswijk ^{1a)}. In 1397 werd met het dagelijks gerecht van Waardhuizen beleend, Willem Jansoon van Raemsdonc, bij dode van Jan van Raemsdonck zijn vader, zoals Gillis van Uytwijck dat te houden placht ^{1b)}.

Op blz. 133 van zijn hiervoor bedoelde bijdrage spreekt de heer de Voogd ^{1c)} over Wouter Zegersz. van Emmekhoven ^{1c)} die in 1560, zowel ambachtsheer van Emmikhoven als van

Tenzij anders wordt vermeld, hebben de noten betrekking op het archief van de leen- en registerkamer Holland, berustende op het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage. De afkorting R.A.K.M.C. slaat op de regestenlijst van het klooster Mariëncroon in Heusden. De letters R.A.K.M.D. duiden op de regestenlijst van het klooster Mariëndonk buiten Heusden.

1) Leenregister nr. 51, f. 13 van het 2e deel.

1a) alsvoor, f. 25v.

1b) Repertorium nr. 240, f. 165.

1c) De familie van Emmikhoven is naar mijn mening een zeer oude familie. Een oorkonde uit het jaar 1312 noemt Henric van Emmekoven (schild)knaap van Gerard van Horne, heer van Horne en Altena. Te oordelen naar het wapen hetwelk zij voerde (twee rechtopstaande geëndosseerde zalmen), zal zij gesproten zijn uit een jongere tak van de aloude heren van Altena (die hetzelfde wapen voerden). De bedoelde oorkonde staat met de 7 uithangende zegels afgebeeld in de handelingen van het provinciaal genootschap in Noord-Brabant (jrg. 1944-1947), naast blz. 82. De zes andere zegels welke aan die oorkonde hangen zijn van Jan van Rijswijk, ridder; Aert van Uitwijk; Diederic de Borchgraaf, Gijsbrecht van de Zande en Diederick van Anle. Behoudens van der Zande voerden naar mijn mening, al deze zegelaars de ruggelings geplaatste zalmen. Het zegel van v. d. Zande bestaat uit drie jachthorens.

Waardhuizen was. In aansluiting daarop kan ik nog het volgende mededelen. Op 10 mei 1409 werd Wouter van Emmikhoven Zegerszn., door de graaf van Holland beleend met een hoeve lants aan die lage zijde van de Werken, met het *dagelijks gerecht tot Emmikhoven* met alle toebehoren en met een smaltiende daar Willem van Oosterhout de wederhelft van placht te houden, hem aanbesteden van Zeger Wouters zijn vader ²⁾. In een akte van huwelijksvoorwaarden, opgemaakt te Gorinchem op 8 mei 1513 ³⁾, wordt een andere Wouter Zegersz. van Emmikhoven ambachtsheer van het dorp van die naam genoemd. Als men let op hetgeen hierna volgt, zal men dan niet mogen aannemen, dat de heerlijkheid van Emmikhoven, reeds vóór de belening van het jaar 1409 en tot 1562, steeds van vader op zoon in de familie van Emmikhoven vererfd is geweest? Het desbetreffende repertorium op de leenregisters ^{3a)} vermeldt het volgende omtrent de heerlijkheid van Emmikhoven. Dat dagelike gerechte van Emmichoven mit allen sijnen toebehooren breucken, ende forfaicten tot tien schellingen toe, Item allen anderen vervallen 10 schellingen inden gerechte voorschr. Item een smaltiende aldaer.

Verlijd Cornelis van Emmichoven bij doode van Wouter van Emmichoven sijn vader 1562,

Verlijd Heyndrick Pieterssen Vriese bij opdracht van Cornelis voorsr., anno (15)62.

Verlijd Dirck de Burg Grave Cornelissoen tot Gorcum bij opdracht van Heyndrick Pieterssen Vriessen voors., anno 1567

Verlijd Joncheer Johan Schellaert bij gifte van de vrouw van Altena ende dat nae voorgaende resignatie enz. bij de dogter vande voors. Dirck de Burggrave daer van gedaen, den 27 juni 1590.

Verlijd Johan ten Hage bij doode van juffr. Judit Schellaers sijn moeder, die aangekomen was van voors. Johan Schellaert haren vader, 6 juli 1644

2) Leenregister nr. 54, f. 55v.

3) Leenregister nr. 125, capittel Altena, f. 1. Blijkens deze geregistreerde akte hadden die huwelijksvoorwaarden betrekking op de genoemde Wouter Zegersz. van Emmikhoven en Elisabeth Burchgrave Cornelis dr. ZIJN moeder was jvr. Joost, dochter van Mattijs van Muylwijk, HAAR vader Cornelis de Burchgrave was gehuwd geweest met Jenne Dirck Ketelaers, ZIJ waren de ouders van voornoemde Elisabeth, Jan en Cornelia de Burchgrave en van de vrouw van Pieter die Vriessen. HAAR grootvader van moederszijde, Dirck Ketelaers, had ook een zoon Mr. Gerit Ketelaers.

3a) Repertorium 238, f. 341.

Verlijd Dirck ten Hage bij doode van Johan ten Hage zijn broeder.

Verlijd Adriaen de Burggrave wonende tot Gorinchem bij doode van Aeltgen de Burggrave zijn nigte, die daer aangekomen was bij doode Dirck de Burggrave haer vader en dat volgens brieven van relieff dd. 12 september 1640.

Verlijd Mr. Nicolaes Derhout bij opdragte van Adriaen de Burggraven den 4 mei 1643

Verlijd Gerard van Blocland als bestorven bij dood Nicolaes Derhout zijn swager, 10 september 1659

Verlijd Maerten van Blockland bij doode van Gerard van Blocland zijn vader

Verlijd Jacob van Meeuwen van Heynsberg oud burge-meester der stad Dordregt oud 54 jaren bij opdracht van Maerten van Blockland, den 6 juni 1697.

Verder staat op fol. 344 van hetzelfde repertorium (nr. 238): De Ambachtsheerlykheden van Emmikhoven Waardhuysen en Ganswyck met allen sijnen toebehoorten

Verlijd Mr. Mathijs Belaerts oud raad der stad Dordrecht uit kracht van de verkoping door Haar Ed.Groot Mogenden gedaan, 25 oktober 1724.

Verlijd Pieter Mathijs Belaerts wonende te Nijmegen oud (niet ingevuld) jaren, bij doode van Mr. Matthijs Belaerts in zijn leven heere van Wieldrecht etc. etc. zijn oom, den 10 december 1744

Verlijd Mr. Agatus Caxvinius Beelaerts bij doode en overlijden van Pieter Matthijs Belaerts zijn vader, den 1 september 1797

(In de marge staat, dat Henrietta Adriana van Vreedenburch weduwe van Mr. Pieter Matthijs Beelaerts was).

Blijkens het repertorium nr. 240 (fol. 113) op de leenregisters van de leen- en registerkamer Holland, zijn de volgende van Emmikhoven's met een huis en hofstad te Emmikhoven en Waardhuizen beleend geweest.

Een Huysinge ende Hofstede mit Boomgaerden, ende mit vijfftien mergen landts, ende anders sijnen toebehoren inden ban van Emickhoven, ende Waerthuijsen

Verlijd Heer Claes Oem van Arckel ⁴⁾ als eerst opgedragen

⁴⁾ In vroegere akten wordt hij (ridder) Claes of Nicolaas van Arkel genoemd.

hebbende zijn hujs ende een gesate datter toebehoort
gelegen inden gerechten van Emmichoven, ende negen
mergen lants, gelegen inden gerechte van Waerthuijsen,
anno 1334.

Verlijd Wouter van Emmickhoven bij doode van Seger
Wouterssoon zijn vader, anno 1411 ^{4a)}

Verlijd Seger van Emmickhoven bij doode van Wouter van
Emmickhoven zijn vader, anno 1439 ⁵⁾

Verlijd Seger ^{5a)} Wouterssoon, anno 1482

Verlijd Wouter van Emmickhoven bij dode van Seger
voorss. zijn vader, anno 1530.

Vide Vide ibidem huwelixe voorwaerde tusschen Wouter
voorss. en Elisabeth Cornelis dochter (de Burchgrave)

Verlijd Gillis Schellaert, anno 1557, bij overgifte van Seger
voorss. ⁶⁾

Verlijd Heijnrick Pieterssoon de Vries bij overgifte van
Gillis Schellaert, anno 1560

Verlijd Dirck die Burchgraef tot Gorcum bij overgifte van
Heynrick Pieterssoon voorss., anno 1567

Verlijd Aeltien die Burchgraeff Dirck dochter, bij dode van
Dirck voorss. haer vader, anno 1583

Verlijd Jan Dirout Claessoon bij opdragte van Mr. Adriaen
van Weresteijn als speciale procuratie hebbende van Ael-
tien die Burchgraeff voorss. den 20 november 1598

Verlijd Machtelt Jan Dierouts dochter ende haar suster bij
dode van Jan voorss. heurluyder vader, den 26 mei 1627

4a) De grafelijkheid beleende hem daarmede in haar kwaliteit van heer
van Arkel (leenregister nr. 54, f. 81v). Deze van Emmichoven was gehuwd
met jvr. Agnes Claes Benedansdr. (Leenregister nr. 54, f. 55v., dd. 1409).

5) Zie ook de akte van belening in het register nr. 114, f. 147v. waar-
uit wederom blijkt, dat dit leengoed oorspronkelijk tot het land van Arkel
heeft behoord.

5a) Zeer waarschijnlijk is hij het geweest die in 1526 was gehuwd met
Cunera, dochter van Henrick Gemonts (van de Zijdwijn), schepen van
Heusden. (Heusden R. 285, f. 24). Joncker Johan Scheelaert bleef in 1576
borg voor Seger van Emmicoven (Heusden R. 271, f. 11). In 1580 leefde Jan
Segers van Emmichoven (Heusden R. 593, akte nr. 115). In 1586 woonde
een Seger Jans van Emmichoven te Woudrichem (Heusden R. 276, f. 40v.).
Een Seger van Emmichoven was in 1601 gehuwd geweest met Marta Cor-
nelisdr. (van Giessen?); (Heusden R. 290, f. 13). Cornelis Jacobs was in
1576 voogd over de weeskinderen van Seger Janssen van Emmecoven
(Heusden R. 271, f. 46). Zeger Janssen van Emmichoven was in 1597 (met
anderen) testamentair erfgenaam van Mariken Jan Ha(e)gen(s). (Heus-
den R. 430, f. 6v en 10v.).

6) Deze Gillis was schout tot Waert (= Waarthuijsen); zijn vader
heette eveneens Gillis (leenregister nr. 128, capittel land van Altena f. 2).

Van nychws (opnieuw) verlijdt Machtelt Dierouts alleen en t' voorgaende verley geannulleert den 23 mei 1636

Verlijdt juffr. Clasina Diersout bij dode ende overlijden van juffr. Machtelt Diersout haer suster den 26 novemb. 1648

Verlijdt Johannes van Cuijl bij doode van Clasina Dierout voornt zijn moeder, den 11 maart 1651

Verlijdt Martinus van Cuyt bij overlijden van Johan van Cuijl voornoemt sijn vader, den 3 november 1698, woont in Gorinchem, oud 33 jaren

Verlijdt Gerrit Antony Kenniphaas, wonende te Almkerk, bij opdracht vande voornoemde Martinus van Kuyl, den 11 april 1732

(Terzijde van dit leen staat in het repertorium : „Gellodialiseert bij brieven van conversie in dato 17 april 1735).

Op welke wijze het hiervoor bedoelde leen van Claes van Arkel aan de familie van Emmikhoven is gekomen, is mij tot heden niet gebleken 7).

Omdat dit leen vanaf 1409, steeds van vader op zoon in de familie van Emmikhoven vererfd is geweest, behoefde de *heerlijkheid* van die naam, tot 1562 niet aan de grafelijkheid te vervallen, wegens gebrek aan een mannelijk oir in die familie en kan óók die *heerlijkheid* zeer goed in die familie v. Emmichoven zijn gebleven, zoals ik hiervoor reeds opmerkte.

Een ander huis te Emmikhoven was weleer eigendom van een andere van Emmikhoven. Blijkens de leenregisters van het zelfde archief, droeg Roelof Mathijszn. van Emmikhoven aan de graaf op, zijn huis met hofstad, zoals die gelegen waren „inne Emmecove tusschen heer Clays erve van Arcle aen die eene zijde ende tusschen Willem Pleynouts kindere aen die andere side" 8). De graaf *beleende* deze van Emmikhoven in 1339 met deze goederen. In 1355 werd deze van Emmikhoven andermaal hiermede *beleend* 9). Nadien ben ik dit huis in de repertoria van Altena niet meer tegengekomen. Misschien is het aan de grafelijkheid vervallen.

Wellicht behoorde tot laatstbedoelde familie ook, Roelof van Emmichoven, wiens weduwe in 1377 „Hille" wordt genoemd. Zij had een dochter Mechteld en droeg in hetzelfde jaar een erfcijs en land op aan Jan Kuyst Arnt Didderic Kuystzoonsz.

7) Claes van Arkel was in 1339 gehuwd met vrouwe Lisabeth Henricxdr. van Emmichoven.

8) Leenregister nr. 30, f. 43. 9) Leenregister nr. 42, f. 23v.

Een Roelof van Emmichoven, kanunnik van St. Poulus te „Ludick” had in 1417 een broer Robbrecht. In 1398 leefde een Heynman Roelofsz. van Emmichoven, die gehuwd was met Goeswijn Goeswijn Segerszoonsdr. 10).

Een andere familie v. Emmikhoven was, Mathijs Reynersz. van Emmichoven, aan wie op 21 januari 1445, den middelsten camp van 20 mergen land gelegen in Polsbroek kinderen camp werd opgedragen door Godevairt Hugén zn., priester. In 1468 volgde diens dochter Stijne van Emmichoven haar vader op in dit leengoed (wegens overlijden). Stijne verkocht dit land aan Dierick Ghijsbrechts in 1506 11).

Tot weer een andere tak van deze familie behoorde Jan van Emmichoven die vóór 1409 gehuwd was met Lijsbet, een (bastaard ?) dochter van Willem, heer van Oosterhout, ridder, welke ridder in 1395 nog gehuwd was met Heijlwich van Wasenaar en een natuurlijke zoon was van Willem van Duivenvoorde. Jan van Emmichoven had in 1386 bij gemelde vrouw een zoon Willem, die in dat jaar een leengoed (de helft van 6 morgen te Emmikhoven) opgedragen kreeg. In dit leen volgde in 1409 op, een broer van laatstbedoelde, óók Willem genaamd, „na doode zijns vaders”. Daarna volgde op, Heer Adriaen van Emmichoven, wien het op 22 juli 1462 was aangekomen van zijn broer Willem van Emmichoven Jansz. In een ander leengoed „op Ganswijk onder Emmikhoven”, hetwelk door de heer van Oosterhout aan (zijn dochter) Lijsbeth, gehuwd met Jan van Emmichoven was opgedragen, volgde in 1409 op, Adriaen van Emmichoven Jansz. en in 1462, Heer Adriaen van Emmichoven 12).

In 1396 droeg Dirck van Emmichoven Willemsz. een „tiende” op, welke gelegen was in het land van Altena in Rijswijk, gelijk hij dat van de heerlijkheid van Altena te houden placht, aan Heer Ghijsbrecht van Herwijnen 13).

Tot slot kan nog worden vermeld, dat het schepenzegel van Aart van Emmichoven, schepen van Woudrichem, hangt aan een tweetal akten uit de jaren 1484 en 1488 van het klooster Mariëncroon te Heusden 14).

Schijndel.

A. J. L. v. Bokhoven.

10) R.A.K.M.C. nrs. 30, 31, 102 en 196 en R.A.K.M.D. nr. 27.

11) Leenregisters nr. 115, capittel land v. Heusden (ongefol.); 118, cap. l.v. Heusden, f. 1); 123, cap. l.v. Heusden f. 1v.).

12) De 5-delige uitgave „Het archief v.d. Nassauschen Domeinraad”, repertorium-deel, leengoed 81e en 86.

13) Repertorium nr. 240, f. 112.

14) R.A.K.M.C. nrs. 304 en 318.

DE GRENS HOLLAND-BRABANT ONDER DE HEERLIJKHEID VENLOON

G. VERSCHUREN

In het kader van een studie naar de natuur- en cultuurhistorische waarden van het Nationaal Park „Loonse en Drunense Duinen” wordt aandacht besteed aan de geschiedenis van de gemeente Loon op Zand. Hierbij moet worden teruggegrepen naar oude publicaties daar recent onderzoek nagenoeg ontbreekt. Deze publicaties bevatten echter vele onjuistheden hetgeen betekent dat de bronnen opnieuw moeten worden opgespoord en, zo dit al mogelijk is, geraadpleegd en geïnterpreteerd.

Hierbij kwam veel niet direct voor het onderzoek van belang zijnde informatie vrij o.a. met betrekking tot het vaststellen van de grenzen tussen Holland en de heerlijkheid Venloon (= Loon op Zand) wat een Brabants leen was. Hieraan is in het verleden weinig aandacht besteed hetgeen geleid heeft tot onjuiste conclusies.

Dit moet weer geweten worden aan de gebrekkige topografische kennis van de auteurs ¹⁾, het zich te veel richten op de huidige gemeentegrens welke niet overeenkomt met de oorspronkelijke heerlijkheidsgrens en waarschijnlijk een onderwaardering voor de nauwkeurigheid waarmee paal-(= grens)scheidingen werden beschreven. Zo ging men voorbij aan de logische opeenvolging van markeringspunten in de oorkonden. Latere auteurs hebben deze publicaties her- en herschreven met als gevolg dat nog meer onjuistheden werden toegevoegd. ²⁾

De eerste globale aanduiding van de grenzen van de heerlijkheid Venloon vinden we in een oorkonde van 1269 waarbij de Hertog van Brabant de villa van Venloon beleent aan Willem van Hoorne. ³⁾ Het gebied behorende tot het leen werd aangeduid als gelegen tussen het bos van Udenhout (z.o), het Grondeloos Meerke (n.w fig. I-d), de Meerdijk (n.o fig. I-k) en het land gelegen tussen Tilburg en Venloon (z en z.w). Een latere kopie van deze oorkonde geeft niet méér informatie over de noordgrens.

In 1314 rees een geschil tussen Gerit, Heer van Hoorne en Altena bezitter van de heerlijkheid Venloon en Hugeman Laurensz. van Wieldrecht over de 20 hoeven moer geheten „de Spranghe” welke de laatste in erfpacht verkregen had van de Graaf van Holland. ⁴⁾ Hierop volgde een paalscheiding welke begon „... mitten westeren eijnde in dat grondeloosen mercken streckende raerecht oostwaerts up twaelf roeden vanden dijk die up dat zijteijnde van der spranghe leghet en soe wederom neffens den dijk die up die oosterzide van der spranghe leghet totten meerdijk toe...”

De Eikendijk (fig. I-i) vormde derhalve de oostgrens van Sprang (Holland) met Venloon tot aan de Meerdijk. De zuidgrens van Sprang liep van de hoek Eikendijk/Hollandse Dijk (fig. I-h) recht naar het Grondeloos Meerke. Ongeveer 800 meter ten westen van dit punt buigt de Hollandse Dijk (evenals de huidige

gemeentegrens) naar het noordwesten. De grens tussen Holland en Brabant liep echter over de huidige Rechtvaart, Antoniusstraat en Hoofdstraat (fig. 1e t/m g). In 1326 werd deze paalscheiding bevestigd door de Graaf van Holland en de Hertog van Brabant.⁵⁾

10 november 1382 verzocht Zweder van Abcoude en Gaesbeke Hertogin Johanna van Brabant de heerlijkheid te mogen overdragen aan zijn neef Paulus van Haastrecht welke overdracht 26 mei 1383 plaatsvond.⁶⁾ De drie generaties van Haastrecht (Paulus, Dirk Paulusz. en Paulus Dirksz.) als Heren van Venloen gaven de uiteindelijke vorm aan de noordelijke begrenzing van de heerlijkheid Venloen waarbij onderscheid gemaakt dient te worden tussen het eigendomsrecht, de oude gebruiksrechten van de woeste gronden en de heerlijke rechten waaronder de jurisdictie.

Bij schepenbrief van Venloen werd op 20 mei 1388 de noordwest en noordgrens vastgesteld als lopende „... vanden scaerdenput (fig. I-a) ter waterscheijden (fig. I-b) toe, vander waterscheijden tot noermansput (fig. I-c), van noermansput ten grondelosen meer toe, vanden grondelosen meer tot loonre meer (fig. I-j). . . ”.⁷⁾ Deze brief is waarschijnlijk een voorbereiding op de paalscheiding van 14 juli 1388 welke in opdracht van de Graaf van Holland plaatsvond tussen Holland en Brabant.⁸⁾ Met betrekking tot Venloen wordt in deze paalscheiding vermeld: „... van danen (de Waalwijkse kerk) ree recht totten roden biesen⁹⁾ toe, van dannen ree recht tot normansputten, van danen ree recht tot oecklaken¹⁰⁾. . . ”

In het veld werden dergelijke scheidingen zichtbaar gemaakt door het slaan van palen en op belangrijke punten door het plaatsen van reen-(= grens)stenen. Daar deze stenen minder snel verweerden bleven ze soms eeuwenlang getuigen van voorheen vastgestelde grenzen.

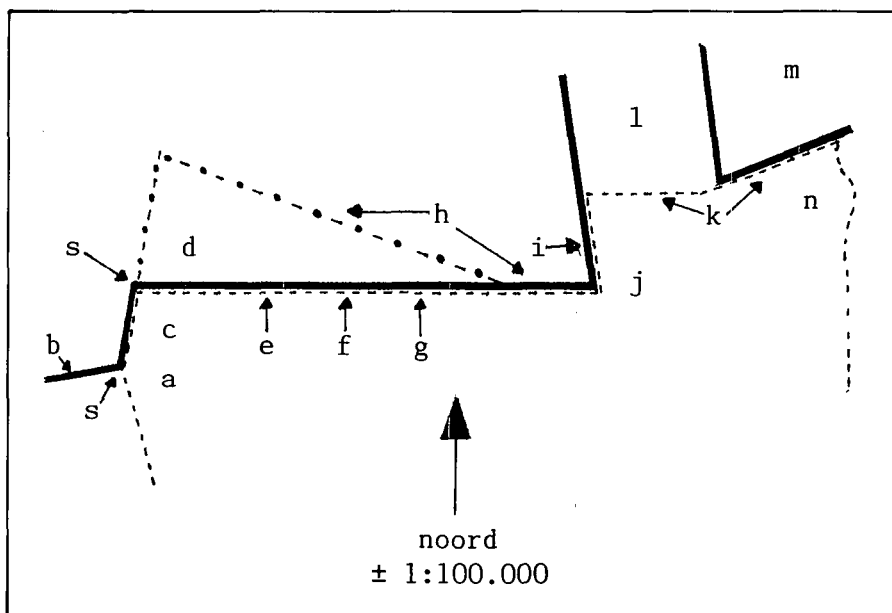
Naar aanleiding van de doorbraak in de Hoevenaarsdijk op 4 maart 1658¹¹⁾ ontwierp Bastingius een kanaal dat het water ten zuiden van de oostelijke Langstraat moest afvoeren in de richting van 's-Gravenmoer. De noordzijde van Venloen werd hierbij zeer gedetailleerd en nauwkeurig op schaal in kaart gebracht.¹²⁾ Op deze kaart zijn twee grensstenen aangegeven nl. bij de huidige Oude Leij en ter hoogte van het Grondeloos Meerke (zie fig. I). Vanuit deze laatste steen is een lijn recht, rae of ree recht genoemd in de paalscheidingen van 1314 en 1388, naar de hoek Hollandse Dijk/Eikendijk te trekken welke parallel loopt aan de oostelijke 800 meter van de Hollandse Dijk. Hiermee kan geen twijfel meer bestaan over het feit dat het noordelijk deel van Kaatsheuvel (gemeente Loon op Zand) oorspronkelijk Hollands gebied was.

Bij de paalscheiding van 1388 verklaarde Willem van Besoeijen „... mit veel van den outsten van zijne buren op den eedt die zij dede dat hem wael gedeinckt mijns Heeren boden van Hollant hebben doen graven van Sgraven wegen van Hollant¹³⁾ buten des heeren ambocht van Archel op die Sprange opt moer, dat Heer Pouwels nu aen hem treckt. . . ” en Jan die Blonde getuigde „... dat hij plach te wonen mit zijnre moeder tusken de roeden biesen ende normansputten ende dat doen ter tijt de Hollanders die koijen ende die schapen te schutten pla-

gen opt moer dat Heer Pouwels nu aen hem treckt. . . ”

In 1388 was Paulus van Haastrecht, dit is Heer Pouwels, klaarblijkelijk bezig, zich de Hollandse gronden toe te eigenen, aan zich te trekken hetgeen door de plaatselijke ambachtsheren en inwoners wel niet in dank zal zijn afgenomen maar op hoger niveau niet tot conflicten leidde. In het jaar 1393 droeg de Graaf van Holland de tienden over dit gebied zelfs aan hem over. ¹⁴⁾ Noch in het oorkondeboek van Holland, noch in de inventaris van het heerlijkheidsarchief van Venloen ¹⁵⁾ is een kopie of regest van deze overdracht te vinden. We zijn daarom niet geïnformeerd over het feit of samen met de tienden ook de jurisdictie werd overgedragen.

Bij de fundatie van de nieuwe kerk van Venloen in 1392 doteerde Paulus van Haastrecht de helft der tienden, uitgezonderd die welke voor 1269 toebehoorden aan de Hertog van Brabant, aan de kerk. Daar de tienden onder Sprang pas verkregen werden in 1393 kon de pastoor hier geen recht laten gelden op de helft. ¹⁶⁾ In de kohieren van de verponding ¹⁷⁾ worden zowel de Heer als de pastoor aangeslagen op de tienden. Hieruit blijkt dat de pastoor deze wel bezat op de Vaart (dit is Kaatsheuvel sl.) echter niet in de wijken Mariendaal en de Nachtegaal. Deze wijken liggen binnen het oorspronkelijk Hollands gebied waarmee andermaal is aangetoond dat de grens tussen Holland en Brabant liep over de huidige Rechtvaart, Antoniusstraat en Hoofdstraat te Kaatsheuvel.

Figuur I. Noordelijk deel van Venloen in de 14e eeuw. Grens tussen Holland en Brabant, ---- grens van de heerlijkheid Venloen, - ● - ● - Hollands gebied waarover Paulus van Haastrecht in 1393 de tienden verkreeg, s grensstenen op de kaart van Bastingius, a t/m n zie tekst.

De goede verstandhouding tussen de Graaf van Holland en Paulus van Haastrecht verslechterde echter snel. Ook de aanleg van de Loonse Vaart, waarmee de laatste het stapelrecht van de Hollandse stad Dordrecht omzeilde, zal deze verstandhouding zeker geen goed hebben gedaan. Op 20 juli 1397 werd een decreet tegen hem uitgevaardigd waarbij hij zijn Hollandse goederen verloor uitgezonderd zijn huis te 's-Heer-Arentsbergen en het land tussen Venloon en Sprang.¹⁸⁾ Met dit decreet werd het gebied waarover hij de tienden kreeg indirect en voorgoed bij de heerlijkheid Venloon gevoegd. Ontbraken oorspronkelijk andere rechten dan zullen deze in de loop der tijd wel zijn toegeëigend.

Wist Paulus van Haastrecht het gebied van Venloon uit te breiden, zijn zoon en kleinzoon kregen te maken met een bedreiging van hun heerlijke rechten door Waalwijk (fig. 1-1) respectievelijk Baardwijk (fig. 1-m).

In het begin van de 15e eeuw waren de gronden ten zuiden van de Meerdijk onder Waalwijk eigendom van Adam Millinc (zijn zoon werd Heer van Waalwijk) en Rob van Drongelen (zijn vader werd Heer van Eethen genoemd) en waren vermoedelijk afkomstig van Reinold van Brederode Heer van Waalwijk.¹⁹⁾ Deze personen waren meer betrokken bij het wel en wee van Waalwijk en het land van Heusden dan bij Venloon hetgeen wellicht de Heer van Venloon noodzaakte het verschil tussen eigendoms-/gebruiksrecht duidelijk te onderscheiden van de heerlijke rechten. Hiertoe daagde Dirk van Haastrecht de Heer van Waalwijk, Foijke van Wermonde, uit door het plaatsen van een galg tussen de Loonse Vaart en de Meerdijk en deed hier ± 1415 een misdadiger ophangen. Foijke van Wermonde reageerde hierop met het afbreken van deze galg maar werd door de Hertog van Brabant gecorrigeerd²⁰⁾ waarmee de jurisdictie was bevestigd. Zes jaar later herhaalde Dirk van Haastrecht dit, kennelijk om Baardwijk te provoceren, maar deze actie werd genegeerd.

Rond 1450 daagde Dirk van de Merwede, Heer van Baardwijk, Paulus Dirksz. van Haastrecht uit door de sluizen in de vaart ten zuiden van Baardwijk te vernielen.²¹⁾ In dit geschil deed de Hoge Raad van Brabant een uitspraak. We hoeven niet in te gaan op de argumenten van de aanlegger (Paulus Dirksz. van Haastrecht) en de verweerder (Dirk vande Merwede). De uitspraak hield in dat de aanlegger bevestigd werd in zijn heerlijke rechten maar dat het geschil over het gebruik van deze gronden in handen werd gelegd van de Raden Gerit Potter en Adriaan van der Ee.

Deze uitspraak is dáárom van belang, omdat de Hoge Raad, onverlet het oude gebruiksrecht, van mening was dat heerlijke rechten verleend door de Hertog van Brabant prevaleerden.²²⁾

In het heerlijkheidsarchief van Venloon bevond zich een accoord tussen de Heer van Venloon en de ingezetenen van Baardwijk betrekking hebbende op de gemeint gedateerd 21 mei 1461.²³⁾ Ofschoon de inhoud van dit accoord mij niet bekend is, – het heerlijkheidsarchief is niet ter inzage – vermoed ik dat met dit accoord het geschil werd beslecht waarmee de noordelijke grenzen van de

heerlijkheid, en derhalve ook de grens Brabant-Holland onder Venloen, definitief was vastgesteld.

Noten

- ¹⁾ De belangrijkste publicaties zijn van de hand van J. van der Hammen en Van Oordt.
- ²⁾ Van der Hammen (1901, pag. 121) vroeg zich af of er een verband was tussen de wielen op het huidige Plantloon (fig. 1-n) en de normansputten. N.N. (1980) vermeldde: „Een overblijfsel van de normanse putten is de thans nog bestaande Galgenwiel” op Plantloon. Deze putten lagen echter ± 7 kilometer ten westen van de Galgenwiel.
- ³⁾ Camps 1979 pag. 402-404.
- ⁴⁾ Mieris 1754 pag. 142.
- ⁵⁾ idem pag. 397.
- ⁶⁾ Oordt 1926 pag. 295.
- ⁷⁾ idem pag. 294.
- ⁸⁾ Mieris 1755 pag. 490-491.
- ⁹⁾ De rode biezen lagen binnen het Loonse Meer.
- ¹⁰⁾ De Oecklaken is synoniem aan de Waterscheijden, de huidige Oude Leij.
- ¹¹⁾ Rijksarchief Den Bosch, Rechtelijk Archief Loon op Zand 77, 26.6.1658.
- ¹²⁾ Een kopie van deze kaart bevindt zich in het gemeentearchief van Loon op Zand.
- ¹³⁾ Van der Hammen (1901 pag. 120) schreef dat deze vaart werd gegraven op kosten van zowel Holland als Brabant hetgeen niet in overeenstemming is met de tekst van de paalscheiding. Hij liet zich klaarblijkelijk tot deze mening verleiden door aan te nemen dat het gebied ten zuiden van de Hollandse Dijk Brabants was.
- ¹⁴⁾ Van der Hammen 1911 pag. 162.
- ¹⁵⁾ Van der Hammen 1912, 1913, 1914.
- ¹⁶⁾ Van der Hammen 1911 pag. 163.
- ¹⁷⁾ Bijvoorbeeld het kohier van de verponding 1776-1810 Gemeentearchief Loon op Zand voorlopig inventarisnummer 220.
- ¹⁸⁾ Van Oordt (1926 pag. 294) schreef dat dit de heerlijkheid Venloen betrof. Gezien de kwaliteit van zijn artikel had hij moeten weten dat de Graaf van Holland Paulus van Haastrecht dit Brabants leen niet kon ontnemen. Ook Van Oordt moet daarom zijn uitgegaan van de foutieve mening dat de Hollandse Dijk de grens vormde van de heerlijkheid.
- ¹⁹⁾ Verschuren, in voorbereiding.
- ²⁰⁾ Van der Hammen 1935 pag. 236.
- ²¹⁾ Van der Hammen 1935.
- ²²⁾ Het afbakenen van verschillende rechten was een belangrijke zaak. Om een uitspraak uit te lokken werd door geen van de drie genoemde partijen flatteus gehandeld. De kwalificaties naijverig, jaloers, begerig, roofzuchtig en vernielzuchtig enkel met betrekking tot Foijs van Wermonde en Dirk van de Merwede (N.N. 1978) zijn daarom op zijn minst overdreven. Daarnaast was de Loonse Vaart slechts een middel, niet een doel.
- ²³⁾ Van der Hammen 1912 pag. 304.

Literatuur

Camps H.P.H. 1979, Oorkondeboek van Noord-Brabant tot 1312, deel I. Martinus Nijhof, Groningen.

Hammen J. van der 1901, Eerste officiële grensscheiding tusschen Holland en Brabant 1388, Taxandria 8;

idem 1911, Geschiedkundige bijzonderheden betreffende het dorp Sprang, Taxandria 18;

idem 1912, 1913, 1914, Inventaris Loon op Zand, Taxandria 19, 20 en 21.

Hammen J. van der en N.J. van der Hammen 1935, Charters betreffende Loon op Zand, Taxandria 42.

Mieris F. van 1754, Groot charterboek der Graven van Holland van Zeeland en Heeren van Vriesland, deel II, Pieter van Eijck, Leijden;
idem 1755, Groot charterboek der Graven van Holland van Zeeland en Heeren van Vriesland, deel III, Pieter van Eijck, Leijden;
N.N. 1978, Van 't Vaartskwartier tot Kaatsheuvel, Heemkundekring d'Erstelinghe Waalwijk;
N.N. 1980, Informatiegids, Gemeente Loon op Zand, Kaatsheuvel.
Oordt? Van 1926, Oorkonde betreffende de Heusdense familie Van Noort of Van Oort, Taxandria 33.
Verschuren G.A.C.M. in voorbereiding, Historie van een Landschap Roestelberg Achterste Hoef en Plantloon, Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, 's-Graveland.

ROMEINSE WEGEN DOOR BRABANT NAAR UTRECHT

Hoewel op de meest bekende Romeinse reiskaart, de Tabula Peutingeriana, voor ons land maar twee wegen zijn ingetekend, die vanuit Nijmegen langs de Rijn en de Maas naar het westen lopen, is het zeker, dat de Romeinen ook een wegnnet in noordelijke richting hebben opgebouwd, dat niet in de antieke teksten is vermeld.

Wij willen met deze bijdrage een poging wagen tot reconstructie van twee belangrijke wegen door het Brabantse land naar Utrecht.

Bavay, ten z.w. van de stad Bergen in Henegouwen, thans een kleine plaats, maar in de Romeinse tijd een aanzienlijke stad, van waar uit zeven belangrijke Romeinse hoofdwegen naar alle windstreken aangelegd waren, waarvan een naar Utrecht. In het reisboek van Antonini en op de reiskaart van Peutinger, beide van Romeinse oorsprong, komt de plaats Bavay voor onder de naam Bagacum.

Van de twee te behandelen wegen nemen we eerst de weg Bavay-Utrecht.

Als we de reconstructie vanuit Bavay beginnen, is het eerste gedeelte over Bergen tot Asse goed te volgen; het onderscheidt zich door zijn rechtlijnig tracé en is in het moderne verkeersnet nog goed bewaard. Ten noorden van deze Romeinse vicus is de baan echter practisch verdwenen, maar men kan haar tracé verder vervolgen aan de hand van de Romeinse woongronden te Merchtem en te Rumst, waar zij het riviertje de Rupel moet hebben gekruist. Ten noorden van de Rupel kan zij zich hebben voortgezet langs Waarloos, Kontich en Hove naar Wommelgem, waar onder de provinciale weg bij het aanleggen van de riolering, de Romeinse weg te voorschijn kwam, tevens werden twee bronzen en een zilveren Romeinse munt gevonden. Wij vervolgen onze route over Brecht, waar zich een groot Merovingisch grafveld (6e-7e eeuw) bevindt, naar Rijsbergen. Hier is een Romeinse tempel opgegraven benevens een aanzienlijke Romeinse woongrond van de 1e tot de eerste helft van de 3e eeuw. De trasering van de weg gaat dan verder naar Breda, waar Romeins brons en Romeinse munten gevonden zijn. Beekman maakt in zijn Handboek der Middel-Nederlandse Geographie melding van een oude handelsweg over Breda en Geertruidenberg naar Almsvoet. Daar, waar vòòr de St. Elisabethsvloed (1421), de Alm in de Maas stroomde lag het dorp Almsvoet = voorde in de Alm.

Dank zij een recente vondst in de Biesbos is het ons mogelijk geworden de ligging van dit dorp te localiseren aan de samenloop van de Bevert en het Gat van de Noorderklip. Deze vondst was een grote molensteen, waaraan de volgende geschiedenis verbonden is: Na de ramp van de St. Elisabethsvloed, die de woonruimte „Grote of Zuidhollandse Waard” met vele woonkernen vernietigde en vele bewoners het leven kostte, had de Biesbos-zee

voor de mens in lange tijd geen betekenis meer. De overlevenden van de grote katastrofe waren in wanhoop weggevlucht en hadden het land, steeds meer door het water overspoeld, aan zijn lot overgelaten. Het water schuurde diepe geulen tussen de dijkgeden van de Merwede en de doorbraak tussen Wieldrecht en Broek, waardoor de weg naar zee over het Merwedewater aanmerkelijk werd bekort en waarvan de Gorcumse scheepvaart dankbaar gebruik maakte om het Dordtse stapelrecht te ontwijken.

Ook de visserij ontwikkelde zich in het overstroomde gebied, vooral de zalmvisserij die van veel belang was, daar het verpachten van de zogenaamde „zalmsteken” aan de eigenaren belangrijke inkomsten opbracht, voor zover deze althans hun eigendomsrechten in de verdronken Waard konden bewijzen.

Volgens geschreven berichten zou er omstreeks een eeuw door niemand naar de verdronken „landen, goederen en heerlijkheden” zijn omgekeken. Maar toen de zalmvisserij zich meer en meer ontwikkelde en ook aanwassen ontstonden, werd het anders.

Uiteraard was door de overstroming grote onzekerheid ontstaan omtrent de eigendomsrechten en begrenzingen der landerijen. In 1516 stelde Karel V de „Commissie op de verdronken Waard van Zuid-Holland” in. Gronden en visserijen werden geacht aan de grafelijkheid vervallen te zijn, als geen zeer deugdelijke bewijsstukken van eigendom konden worden overgelegd. Daarmee begon een strijd met eindeloze processen tussen de particulieren die meenden aanspraken te kunnen doen gelden, en het bestuur der Domeinen, dat alle wateren met de daarin ontstane aanwassen aan zich trachtte te trekken. Voor de eigendomsrechten was het van groot belang de loop van de Maas in het verdronken gebied te kunnen vaststellen. Vanouds vormde deze rivier de grens tussen het grafelijk, Hollands domein en de Nassause bezittingen.

Van Heusden tot Dussen was en is nu nog de oude loop vrij gemakkelijk te volgen. Bewesten Dussen heeft het land echter lang „gedreven”, dus onder invloed gestaan van het tij-water. Echter zouden, volgens getuigen van 1521, tussen Dussen en „Steen van Kloosteroord” (aan de samenvloeiing van Maas en Donge) verschillende dan bestaande zogenaamde „werven” resten van de oude Maas-oeverwallen zijn. De Maasloop van „Steen van Kloosteroord” naar Maasdam in het westen was echter in de afgelopen eeuw volkomen in vergetelheid geraakt en in het verdronken land op het oog niet meer aan te wijzen. Toch heeft men die loop in 1560, dus 140 jaar na de ramp, weer opgespoord, en wel met behulp van een soort bodemkartering. In dat jaar werd namelijk een commissie van onderzoek aangewezen, die voor het vaststellen van de oude Maasbedding gebruik maakte van de diensten van „seeckere gezworen waterscheyders” uit Geertruidenberg. Gewapend met boorijzers ging dit gezelschap met de commissie in de verdronken Waard

aan het werk. Een proces-verbaal werd opgemaakt, waaraan wij het volgende ontleen:

Men voer met bootjes van Geertruidenberg naar het noorden tot „boven een zeeckere griente aldaer in de verdroncken waert gelegen, genoempt Cloosteroirt”. Hier werd gedemonstreerd, hoe de loop van de Oude Maas was terug te vinden: n.l. door „tonder tasten van den grondt”. De waterscheyders tastten daartoe met hun peilijzers de bodem onder water af. Boven de oude loop was de bodem „sachte ofte morwe” en bracht het ijzer „guede cleyege grondt” boven met „schilpen daeraen hangende” (dus goede kleigrond met schelpen vermengd, d.w.z. stroomgrond in de moderne benaming). Daarna werd getoond, hoe de situatie was benoorden en bezuiden de oude loop. Bij het insteken van het ijzer vonden ze hier „heel hartachtige grondt ende aerde, daer men nyet duer en consten gesteecken, nochtans bruyn aerde ende wat leemachtich weezende”, dus harde bruine klei, wat doet denken aan de z.g.n. komgrondenklei. Onze bodemkundigen – alias waterscheyders – wisten op deze manier niet alleen de Oude Maasloop, maar ook de samenvloeiing van de Donge, de Alm en andere zijriviertjes met de Maas te bepalen.

Om de teruggevonden Maasloop, de grenslijn tussen de Hollandse en Nassause domeinen, vast te leggen, werden op verschillende punten „blauwe olye molensteen” gezonken, waaraan bolbakens bevestigd werden. Door landmeters werd de plaats nauwkeurig bepaald, en een afzonderlijk proces-verbaal ervan opgemaakt. Het eerste baken werd gezonken ter plaatse waar de Donge in de Maas viel, ter hoogte van „Steen van Kloosteroord”, daar waar de gemeentegrens van Made en Drimmelen een scherpe hoek maakt. Ook de plaats van het derde bolbaken, waar volgens het verbaal de Alm in de Maas uitmondde, was op een oude kaart terug te vinden. Het Gat van de Noorderklip heet daar namelijk het Gat van het derde bolbaken.

Geleidelijk aan verdwenen de bolbakens van 1560, waardoor in de 17e en 18e eeuw weer grenskwesties rezen. In 1756 ging men daarom opnieuw tot vaststelling van de limieten over. Volgens het daarbij overgeleverde proces-verbaal wist men met een boorijzer de oude molensteen alle te „onder-tasten”.

Zoals wij reeds hebben vermeld is de molensteen van het derde bolbaken onlangs terruggevonden en hiermede de ligging van het dorp Almsvoet in de Biesbos vastgesteld. Deze localisering is belangrijk voor de reconstructie van de Romeinse weg van Nijmegen uit langs de Waal en de Maas naar het westen, want wanneer wij 18 leugae of 40 K.m. vanuit Rossum, de Romeinse halteplaats Grinnibus, uitmeten langs de route over Delwijnen, Aalburg en Dussen, dan komen we aan de teruggevonden ligging van Almsvoet uit. De hypothese van Dr. Stolte, dat Almsvoet te indentificeren is met de Romeinse halteplaats Gaspington, wint hierdoor aan zekerheid.

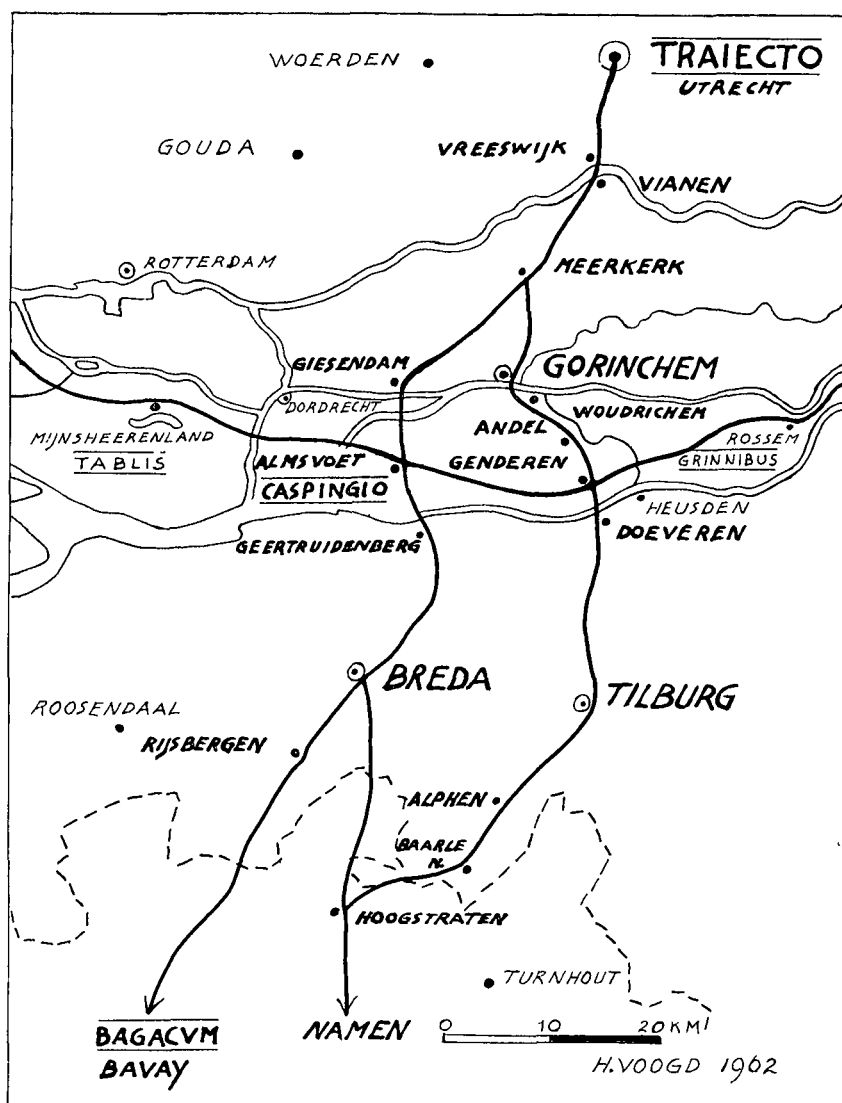
De genoemde oude handelsweg over Breda en Geertruidenberg naar Almsvoet (die naar we voorlopig aannemen uit de Romeinse tijd dateert) heeft dus bij Almsvoet de zuidelijke route van de Peutingerkaart gekruist, zodat Gasingium tevens als station fungeerde in de route van Bavay uit naar Utrecht.

Hier midden in de Biesbos moeten we wel gissen naar het verdere verloop van onze route, maar bij een enigszins verantwoorde reconstructie moeten we rekening houden met een zoveel mogelijk rechtlijnig tracé, dat deze weg vanaf Bavay kenmerkt en met de bodemkundige mogelijkheden in het rivierkleigebied. Van Almsvoet uit zouden we de weg verder willen vervolgen naar het in 1421 verdronken dorp Houweningen, dat in 1105 Houginke genoemd wordt, maar waarvan de naam tot in de Merovingische tijd terug te brengen is.

We trekken hier de Merwede over naar Giessendam, waar in de dorpsstraat Romeins aardewerk gevonden is. Het wil ons voorkomen, dat er uit bodemkundig oogpunt geen enkel bezwaar is om het tracé te vervolgen langs de Giessen in de richting van Meerkerk en verder naar Vianen, welke plaats in de reconstructie van de weg belangrijk kan zijn. De naam toch is afkomstig van Viana, hetgeen een nederzetting aan een weg betekent. De reconstructie van de weg gaat dan vervolgens over de Lek (in 777 Lokkia) naar Vreeswijk en verder naar Utrecht, het Traiecto in de Romeinse tijd en tevens ons eindpunt.

Voor wij overgaan tot een reconstructie van de tweede Romeinse baan door Brabant, moeten wij eerst een secundaire weg behandelen van Namen uit naar Tienen, die met behulp van de Romeinse bewoningssporen in zijn naaste omgeving kan worden samengesteld. Ten noorden van Tienen is het verloop niet duidelijk, maar wederom aan de hand van Romeinse woongronden is aan te nemen, dat hij naar Herenthals gelopen heeft en van daaruit door de zandstreek langs Grobbendonk (Romeinse villa), Vorselaar (brandgraf) en Rijkevorsel (Romeinse vicus) naar Hoogstraten, een belangrijk toponiem in de reconstructie en vandaar naar Breda, waar de weg zich verenigde met de besproken baan vanuit Bavay.

Op een kaart van Wendelinus uit de 17e eeuw zien we een weg, de Via Lacina of Langstraat, getekend van Hoogstraten door het oudste gedeelte van Alphen, langs Tilburg en verder over Heusden en Vianen naar Utrecht. Een Romeinse baan. Bodemkundig is het echter niet mogelijk om deze weg te traceren van Heusden naar Vianen, dwars door de langgerekte komgrondegebieden van de Bommelerwaard en de Vijfherenlanden. Wij willen een poging doen om een meer verantwoorde reconstructie samen te stellen, aan de hand van weggedeelten, die zeer zeker van Romeinse oorsprong zijn en verder langs Romeinse woongronden, zodat een logisch geheel van de

route tot stand gebracht wordt. Als we de reconstructie vanaf Hoogstraten beginnen, is de eerste plaats Baarle-Nassau (992 Barle) waar Romeins aardewerk gevonden werd. We gaan vervolgens door het oudste gedeelte van Alphen, langs de later genoemde Franse baan, waar zeer belangrijke vondsten gedaan zijn. Hiervan noemen we naast de Romeinse woongronden, een Romeinse militaire wachtpost, een Romeinse villa en grafvelden, waaronder Merovingische uit de 6e-7e eeuw. Vervolgens traceren we over Tilburg, dat in de laat-Merovingische tijd een belangrijk centrum geweest moet zijn, want hier werd in 709 een oorkonde opgesteld, die St. Willebrord goederen

verschafte te Alphen. Tot nu toe zijn in Tilburg geen Romeinse vondsten gedaan, maar een vermelding van Tilliburgis in 709 is reeds belangrijk genoeg om onze weg hierover te nemen en ook om de Romeinse baan rechtlijnig te kunnen vervolgen over Loon-op-Zand naar de Loonse baan, een belangrijk toponiem. Aan deze baan heeft het oude Venloen gelegen, dat echter verlaten moest worden vanwege de zandverstuivingen der Loonse duinen. De reconstructie gaat dan verder over Baardwijk (1110 Barduwich) naar Doeveren, dat gelegen was aan de Maas uit de Romeinse tijd. Over de betekenis van deze laatste plaatsnaam lopen de meningen uiteen, maar de toponymisten hebben hierbij niet aan een zuid-noord-weg gedacht. Wij zien dan ook in de naam Dover van 1148 een overzetplaats van de Maas. Dat wij de reconstructie van de Romeinse weg vanuit Tilburg in deze richting nemen, vindt zijn oorzaak in de bodemkundige gesteldheid van de Bommelerwaard en het Land van Heusden en Altena. Dit gebied toch wordt beheerst door een aantal langgerekte komgrondgebieden, waardoor nu eenmaal geen Romeinse weg gelopen kan hebben, behoudens een strook stroomgrondrug tussen Genderen en Andel, waar dit wél mogelijk was en waar dan ook aan de hand van een aantal grote Romeinse woongronden de weg vervolgd kan worden.

Na de Maas bij Doeveren gekruist te hebben, richtte de weg zich op Genderen waar zich een aantal Romeinse woongronden bevindt. Het dorp komt reeds vroeg in de oorkonden voor als Ganderon (983). Hier snijdt onze baan de Romeinse weg, van Nijmegen uit naar het westen. Ten noorden van Genderen komen we in een gebied, dat rijk is aan grote woongronden, bovendien sterk geromaniseerd, d.w.z. fraai versierd aardewerk, de huizen met pannen gedekt en de vloeren met tegels geplaveid. De datering hiervan loopt van einde 1e eeuw tot in de 3e eeuw. Maar niet alleen de regelmatige begrenzing van woongronden, ook de rechte lijn van de weg kenmerkt hem als een typisch Romeinse baan. Wij hebben met een doorgraving van de weg ten noorden van Genderen kunnen bewijzen, dat een Romeinse baan in het westelijk rivierkleigebied niet bestond uit grint, naar de gangbare mening, maar verstevigd was met wilgetwijgen. Deze humeuze laag had een dikte van 25 cm. Een gelijktijdig ingesteld onderzoek naar de ondergrond van de weg bij Alphen a/d Rijn, in de noordelijke route van de Peutingerkaart, had eenzelfde resultaat. Voor en ook na het dorp Andel wordt het traceren van de weg moeilijker, daar zich hier de Maasvorming in de 13e eeuw doet gelden. Grote delen van de structuur van het oorspronkelijke landschap werden door het waterregiem geheel verstoord en na de bedijking van een nieuwe percelering voorzien. Wij moeten de reconstructie van de weg dan ook richten op de gevonden Romeinse woongronden.

Na het rechtlijnig tracé ten noorden van Genderen, richtte zich de weg met een flauwe boog op Andel, een zeer oude plaats, die in de archieven van de

Abdij Lauresheim in 850 Villa Analo genoemd wordt. Aan weerszijden van de dorpsstraat bevinden zich twee grote Romeinse woongronden, waarvan een met vondsten uit de Merovingische tijd. In het wandprofiel van een lengte-doorgraving van de straat en op een diepte van 1.60 m. bevond zich, evenals in de weg ten noorden van Genderen, een 25 cm. dikke humeuze laag die scherp afstak tegen het lichte grijs van de kleigrond. Wetenschappelijk beschouwd is het ontbreken van Romeinse scherven met daarentegen wel een aantal middeleeuwse fragmenten in en boven de humeuze laag een zwak punt bij de datering van de wegaanleg in de Romeinse tijd. Nochtans nemen wij een Romeinse aanleg aan, op grond van eenzelfde laag bij Alphen a/d Rijn en een ten noorden van Genderen. De bewoning van de nederzettingen bij deze laatste plaats is na de Romeinse tijd niet hervat, zodat middeleeuwse invloed uitgesloten is. Verder is de weg in Andel 1.60 m. opgehoogd, hetgeen wij in verband brengen met de genoemde invloed van het waterregiem bij de Maasvorming. De grond met de scherven en zelfs paardeskeletten moet van elders zijn aangevoerd. Het ontbreken van grondlagen wijst op een verhoging in één keer. Aan te nemen is, dat de houten weg nog tot de 13e eeuw in gebruik geweest is. Met het aanleggen van de weg moest deze in het centrum van het dorp een beekje, de Vliet, passeren. Met het omleggen via een nieuwe bedding ter zijde van de weg, en het opvullen van de oude bedding met klei, werd deze hindernis uit de weg geruimd. In het wandprofiel was deze opvulling zeer goed zichtbaar en in de humeuze laag daarboven, kwamen hele twijgen wilgehout te voorschijn. De reconstructie van de weg kan vanuit Andel vervolgd worden naar Giesen (Romeinse woongrond) en na een oversteek over de Alm naar Rijswijk (Romeins-Merovingische woongronden).

Het verdere verloop van het tracé tot Woudrichem moeten we wederom gissen, omdat ook dit gedeelte vernield is door het zich vormen van de Maastak van de Andelse sluis af naar de Waal bij Woudrichem in de 2e helft van de 13e eeuw.

Het oudste gedeelte van Woudrichem bevindt zich ten noorden van de kerk. De plaats wordt reeds in 777 / 866 vermeld als Walrichesheim, een Merovingische-ingaheim-naam. Hoewel de oudste oppervlakte-vondsten uit de 9e eeuw dateren en tot op heden alleen Romeinse vondsten uit de rivier tussen Woudrichem en Sleeuwijk zijn opgebaggerd, kunnen we met volle gerustheid de Romeinse weg door de Landpoortstraat, langs het oudste gedeelte van het stadje, traceren.

De reconstructie gaat dan langs de Merwede (eertijds Waal) tot tegenover Gorinchem, waar de rivier, in de Romeinse tijd van geringe breedte, werd overgestoken om de stroomgrondrug van de Linge te bereiken. De plaatsnaam Gorinchem is evenals Woudrichem een ingaheim-formatie, die tot de oudste Germaanse laag van een bewoonde plaats gerekend moet worden.

De weg door Gorcum beginnen we bij het Tolhuis, waar een funderingsonderzoek belangrijk kan zijn en verder door de Molenstraat langs het Marktpllein, dat niet alleen door zijn typische vorm, maar vooral ook met het vinden van paalfunderingen van Romeinse oorsprong, het kenmerk draagt van een Romeinse sterkte aan het tracé. We vervolgen de weg verder door de Arkelstraat naar Arkel (plm. 900 Arkloa) en verder, langs de vòòr-Romeinse woongrond in de polder de Beemd, naar Meerkerk waar de weg uitkwam op de hiervoor gereconstrueerde Romeinse baan van Bavay naar Utrecht.

Tot slot moeten wij uitdrukkelijk vaststellen, dat de reconstructie van beide wegen zeer hypothetisch is, maar wij moeten wel met hypothesen werken, zolang grote gedeelten van de beide wegen nog niet intensief zijn onderzocht.

Wij stellen echter met de geboden reconstructie een werkplan. Een systematisch onderzoek zal zeker meer positief resultaat bereiken.

Rijswijk, N.-Br.

H. VOOGD

LITERATUUR

W. J. C. Binck: Omzwervingen in de Alphense prachistorie, 1945.

J. Mertens: Les Routes Romaines de la Belgique (Industrie) nr. 10, okt. 1955.

H. J. Moerman: Nederlandse Plaatsnamen, 1956.

B. H. Stolte: De Zuidelijke weg van de Tabula Peutingeriana door het Land der Bataven. Berichten R.O.B. IX, 1959.

H. Voogd: Romeinse woongronden in het Land van Heusden en Altena, Westerheem, IV, nov.-dec. 1955.

H. Voogd: De rivier de Alm, Brabants Heem, X (1958) nr. 5.

oud nieuws

jaargang 40, nr. 2 – december 2020 – nr. 114

Heemkundekring

Willem van Strijen

HEEMKUNDEKRING "WILLEM VAN STRIJEN" ZEVENBERGEN

BESTUUR:

Voorzitter: Ebo Roek

Secretaris: Wim Lock.

Penningmeester: Piet Ooijen (m.i.v. 01-01-2021)

Leden: Henk Geleijns, Josette Schoorl.

Postadres: Zuidhaven 17, 4761 CR Zevenbergen.

Donateurs- en abonnementenadministratie:

Klundertseweg 25, 4761 PR Zevenbergen.

Lidmaatschap € 15,- per jaar (buiten Zevenbergen € 20,-)

Bankrekening:

Rabobank West-Brabant Noord,

Ibannummer NL98 RABO 0154 3569 13,

ten name van: Stichting Heemkundekring "Willem van Strijen" , Zevenbergen.

Opening museum, Zuidhaven 17:

Op maandag van 10.00 – 12.00 uur en op zaterdag van 14.00 tot 17.00 uur, alsmede op afspraak via telefoonnummer 06 37 44 92 59 of via

info@heemkundezevenbergen.nl .

In coronatijd a.u.b onze website raadplegen.

Internet

Website : <http://www.heemkundezevenbergen.nl>

E-mail: info@heemkundezevenbergen.nl

Facebook: www.facebook.com/WillemvanStrijen/

Foto voorkant: The Seven Mountain's Strings, skiffle band uit Zevenbergen

oud nieuws

Periodiek van
Heemkundekring
“Willem van Strijen”
Zevenbergen

Oud Nieuws 40ste jaargang nr. 2 – december 2020 - nummer 114

ISSN: 1380-3441

Redactieadres: Zuidhaven 17, 4761CR, Zevenbergen,

Redactie: Ine Krielen en Ebo Roek.

Overname van artikelen (of gedeelten daarvan) uit Oud Nieuws is uitsluitend toegestaan na verkregen toestemming van de redactie, alsmede met bronvermelding en toezending van een exemplaar van de publicatie naar ons redactieadres (zie boven).

INHOUD

Voorwoord.....	2
Heren en vrouwen van Zevenbergen	3
Skiffle muziek in Zevenbergen.....	25
Wilhelmina Yke Geleijns	30
Snoepen onder kerktijd	34
Mooi was die tijd	36

Voorwoord

Beste lezer,

Dit einde van het jaar wordt een beetje anders dan normaal, zoals alles dit jaar een beetje (veel) anders was dan normaal. Helaas, kunnen we daar verder niet veel aan doen. Gelukkig is het maken van Oud Nieuws bij uitstek een activiteit in de categorie “thuiswerk” en kan dus gewoon doorgaan. Misschien komt u er onder deze omstandigheden ook meer toe om elkaar verhalen van vroeger te vertellen. Mogen we dan eens vragen dat u probeert ze op te schrijven en naar ons toe te sturen. Als het niet lukt om ze op te schrijven, laat dan gewoon weten dat u een verhaal hebt en dan kijken wij of we dat bij u thuis kunnen optekenen of dat u daarvoor een keer langs komt in ons museum. Misschien nu nog even niet, maar als corona voorbij is dan.

Omdat onze samenleving steeds meer digitaal wordt willen we daar ook als Heemkundekring op inspelen. Daarom gaan we vanaf nu op onze website een aparte pagina opnemen met betrekking tot de laatste verschenen Oud Nieuws, dat is in dit geval nummer 114 dus. Daar vindt u referenties naar boeken waar we de verhalen op hebben gebaseerd, links naar websites die relevante informatie bevatten, etc. Deze keer hebben we er zelfs muziek van de Zevenbergse Skiffle groep “Seven Mountains Strings” op gezet. Voorwaar, historische klanken, maar helaas niet van de kwaliteit die we inmiddels gewend zijn met onze moderne apparatuur.

In dit nummer kijken we eerst ver terug naar de heren en vrouwen van Zevenbergen van de adellijke stand en met name naar hun relaties met andere families van stand in de Nederlanden en daarbuiten. Verder skiffle muziek, Mientje Geleijns en pepermuntjes in de kerk. Zoals u inmiddels gewend bent, in dit nummer ook weer het wat recentere verleden: de jaren ‘60 van Ine Krielen in mooi was die tijd, ook met veel muziek. We sluiten af met een gedicht van Adrianus Engelen.

Ondanks de beperkingen die corona met zich meebrengt, wensen wij u toch fijne kerstdagen en een voorspoedig begin van 2021 toe.

Het bestuur

Heren en vrouwen van Zevenbergen

Door: Ebo Roek

In dit verhaal kijken we naar de heren en vrouwen van Zevenbergen en naar hun connecties met andere adellijke families, naar hun bezit en naar hun “nevenfuncties”. Uit de inhoud van dit verhaal zal duidelijk worden dat Zevenbergen de echte nevenfunctie was, vandaar de aanhalingstekens ter relativering. We hopen hiermee een klein beetje een beeld te geven van de banden die Zevenbergen door de eeuwen heeft gehad met andere families en plaatsen in Nederland en daarbuiten en ook wat de heren van Zevenbergen betekenden. Misschien kunt u bij een bezoek aan de in dit verhaal genoemde plaatsen en kastelen eens vragen naar de heren van Zevenbergen. Het zal duidelijk zijn dat we in dit bestek niet volledig kunnen zijn. Het doel is meer om interesse te wekken voor de materie. Voor meer detail wordt verwezen naar de boekjes van Nassau Brabant (deel 1 en 8), naar het boek van Isfridus de Groot en naar oude nummers van “Oud Nieuws”, waarop deze samenvatting is gebaseerd. De jaartallen geven de “regeerperiode” aan.

Nederland is altijd een feodale staat geweest tot Napoleon daar een eind aan maakte en Nederland “moderniseerde”. Zo hoorde Zevenbergen in de 13de eeuw tot de heerlijkheid Strijen, dat op zijn beurt weer van de graaf van Holland was. Het graafschap Holland viel weer binnen het relatief losse verband van het Rooms-Duitse Rijk met een keizer aan het hoofd, die overigens relatief weinig te vertellen had. Willem van Strijen was dus een leenheer van de graaf. Op 17-11-1290 gaf Willem dan weer Zevenbergen in “achterleen” aan zijn neef Willem Hugemanszoon van Strijen, waardoor Zevenbergen een min of meer zelfstandige heerlijkheid werd.

Dat was het stelsel van leenheren zoals we dat kennen uit de geschiedenisboekjes op de basisschool. De leenheer kreeg zo’n heerlijkheid (leen) vaak als beloning voor bewezen diensten. Hij was dus loyaal aan zijn “baas” en diende hem door zijn gebied (heerlijkheid) te verdedigen tegen vijanden, door ook soldaten te leveren voor de diverse oorlogen en hij betaalde vaak huur voor het mogen hebben van een “leen”.

De heer kon dan beschikken over de zogenaamde heerlijke rechten. Het belangrijkste was het “tiendrecht”. De heer ontving 10% van de opbrengst van de korenoogst (grove tienden) en van de oogst van tuinbouwproducten zoals bonen (kleine of smalle tienden). Verder moest ook nog eens elke tiende big, kalf, kip, etc. (krijtende tienden) aan hem worden afgedragen. Een ander recht was bijvoorbeeld het windrecht, waardoor alleen de heer een windmolen mocht hebben, de wind was tenslotte van hem. Huize Luchtenburg aan de Markt (waar later de Josefschool kwam) was de neerhof (kasteelboerderij), waar al die in natura afgedragen tienden werden verzameld.

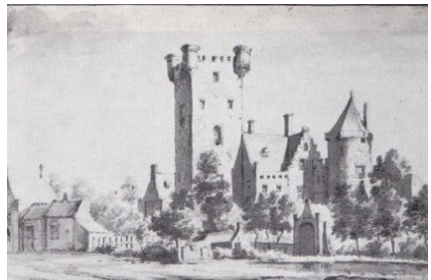
Voor het dagelijks bestuur en de rechtspraak stelde de heer een schout en schepenen aan die voor hem de bevolking op afstand hielen, orde handhaafden en recht spraken. De heer had rentmeesters (een soort belastingdienst) om te zorgen dat alle hem toekomende gelden en afdrachten ook daadwerkelijk binnen kwamen. Nu begrijpen we ook waar het woord “**heerlijk**” vandaan komt.

In het vervolg van dit verhaal slaan we de periode dat Zevenbergen rechtstreeks onder de heren van Strijen viel over en beginnen we als Zevenbergen een aparte heerlijkheid wordt.

Willem Hugemanszoon van Strijen (1290-1293)

Willem Hugemanszoon van Strijen was de zoon van Hugo, de broer van Willem IV van Strijen. In 1290 werd hij heer van Zevenbergen en had alleen de heerlijkheid Zevenbergen in bezit. Hij was ook eigenlijk door de heer van Strijen aangesteld als “achterleenheer” om de zaken met betrekking tot uitgifte van turfconcessies, etc. te regelen. Heer van Zevenbergen zijn was zijn enige baan. Waarschijnlijk deed hij al hetzelfde werk voor 1290, maar dan voor zijn oom Willem IV van Strijen. Het vak van “heer” moest namelijk in de praktijk worden geleerd. Er was geen opleiding voor.

In die tijd waren het overigens vooral de Vlaamse kloosters die hier voor de lokale heren actief waren met inpoldering en de winning van turf en zout.

Kasteel van Zevenbergen

Toen het in 1290 een aparte heerlijkheid werd, bestond Zevenbergen waarschijnlijk al een tijdje als onderdeel van de heerlijkheid Strijen. Er waren al een Schout en Schepenen, een kerk en er was sprake van hoge jurisdictie, dus Zevenbergen mocht zelf recht spreken en zo nodig de doodstraf opleggen. Waarschijnlijk was er ook al een kasteel en een stadsmuur of waren die ten minste in aanbouw. Karel Leenders noemt Zevenbergen daarom ergens: “de stad die er ineens was”.

Hugeman I (Willemszoon) van Strijen (1293-1342)

Zijn vader was pas 3 jaar heer van Zevenbergen toen hij overleed en zijn zoon Hugeman I het roer overnam. Hij was getrouwd met Catharina van Naaldwijk van een machtige adellijke familie in het graafschap Holland. Zij hadden een zoon (Gerrit van Strijen) en een dochter (Jenne/ Hedwig van Sevenberghe) en Hugeman had nog minimaal 11 bastaarden, o.a. Hugemanneken en Aernouken. De mannen bleven dus de achternaam “van Strijen” voeren en de vrouwen “van Sevenberghe”.

Kasteel Honselersdijk (1300), van de familie van Naaldwijk, later eigendom van de heren van Zevenbergen (Arenberg)

In 1325 kwam onder Hugeman de eerste min of meer formele grensbepaling tussen Holland en Brabant tot stand, hier dus tussen de heerlijkheid Zevenbergen en het land van de heer van Breda. Een aantal getuigen stelden vast waar tot dan toe in de praktijk de zeggenschap van Zevenbergen eindigde en die van Breda begon. Er zouden echter steeds weer geschillen oplaaien over eigendom, inpoldering, jurisdictie, etc. In de 80-jarige oorlog (Staatsen en Spanjaarden) was dit de militaire grens, die overigens herhaaldelijk verschoof. Pas na de vrede van Munster (1648) zou de grens definitief worden vastgelegd, maar Zevenbergen bleef feitelijk een grensplaats tussen Holland en Brabant, tussen protestanten en katholieken en tussen klei en zand met alle dynamiek (problematiek) van dien.

Hugeman vond het blijkbaar niet prettig om als achterleenheer onder de heer van Strijen te staan. Hij bedacht daarom een truc. Hij gaf het

kasteel en de hofstede terug aan de graaf van Holland, maar meteen daarna kreeg hij het weer als erfleer terug van de graaf. Hugeman werd daarmee een stuk zelfstandiger al bleef de heerlijkheid zelf nog een achterleer van Strijen. Hij was toen dus minder afhankelijk van de Heer van Strijen en kwam in een goed blaadje bij de graaf, o.a. als bemiddelaar bij geschillen. De heren van Zevenbergen bouwen gestaag aan hun netwerk.

Thomas van Strijen (1342-1349)

Van hem is weinig of niets bekend. Hij was getrouwd met Ermgard, vrouwe van Hedel (tegenwoordig Maasdriel). Het is niet bekend hoe hij in de lijn van erfopvolging zat. Na hem kwam Gerrit I aan de macht, de zoon van Hugeman I.

Gerrit I van Strijen (1349-1365)

Gerrit was getrouwd met Elizabeth/Isabella van Wesemael, dochter van de Baron van Merksem, wiens voorvader al eerder met een telg uit het geslacht Strijen was getrouwd geweest. Daarmee beginnen de heren van Zevenbergen zich dus zuidwaarts te oriënteren. Buiten Zevenbergen had Gerrit I nog niet echt andere bezittingen.

Gerrit liet op zijn kosten de kerk van de Heilige Catharina vergroten en nam de Inpoldering ter hand van de Grote Zonzeelse polder en het Oudland van Zevenbergen.

Hij overleefde de pest in 1350, die aan ongeveer 1/3 van de Europese bevolking het leven kostte. Nederland kwam toen overigens relatief goed weg en had minder doden te betreuren dan andere landen.

Hugeman II van Strijen (1365-1406)

In 1365 gaat de heerlijkheid over op Hugeman II, die het vak had geleerd als rentmeester voor zijn vader Gerrit I van Strijen. Hugeman trouwde met Geertruid van Heesbeen (van de gelijknamige straat in Zevenbergen) en hield daar invloed in Heusden (waarvan Heesbeen een deel was) aan over. Bovendien kreeg hij van een oom de heerlijkheid Gageldonk (Haagse Beemden bij Breda) en heer van Gageldonk was dus zijn eerste nevenfunctie. Hij vond dat blijkbaar te veel werk, want korte tijd later verkocht hij Gageldonk weer. De heren van

Zevenbergen uit deze tijd waren duidelijk niet gewend om meerdere heerlijkheden te besturen, in tegenstelling tot hun opvolgers.

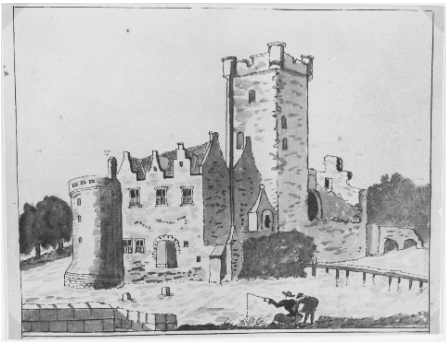
Uit deze tijd dateert overigens ook het schoentje dat de Heemkundekring in 2019 heeft gevonden in de grond die vrijkwam bij de werkzaamheden op de Markt in Zevenbergen. Het is te zien in ons museum. Het was een schoentje van een jongeman, waarschijnlijk uit een rijkere familie. Misschien dus wel van een jonge Gerrit II van Strijen, maar dat weten we natuurlijk niet.

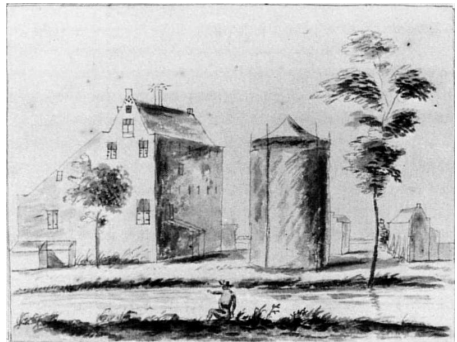
Huis Gageldonk

Gerrit II van Strijen (1406-1427)

Dan komt in 1406 Gerrit II van Strijen aan de macht in Zevenbergen. Hij was getrouwd met Johanna van Roetselaer, die het kasteel van Ranst (België) in de familie bracht en intussen was ook Heesbeen door vererving in zijn bezit gekomen en was hij ambachtsheer van Wieldrecht (onder Dordrecht), dat echter bij de Sint-Elisabethsvloed van 1421 verloren ging.

Kasteel van Zevenbergen

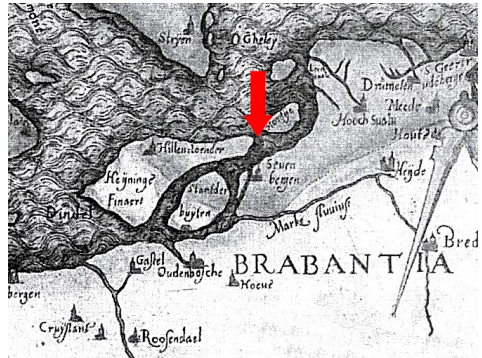
**Kasteel Heesbeen
(Heusden)**

Hierboven de kastelen van Zevenbergen en Heesbeen. Duidelijk is dat het kasteel van Heesbeen, waar de moeder van Gerrit II vandaan kwam, wat minder is dan Zevenbergen. Ook duidelijk is dat het

waarschijnlijk om dezelfde tekenaar gaat. Let maar eens op de figuurtjes op de voorgrond.

Gerrit II was dus heer van Zevenbergen ten tijde van de Sint-Elisabethsvloed en hij was dus “verantwoordelijk” voor het wegsturen van de zeemeermin uit de legende, waarna zij voorspelde dat Zevenbergen zou vergaan, maar de lobbekenstoren zou blijven bestaan.

Alle polders rondom Zevenbergen werden bij deze ramp verwoest en Zevenbergen was daarna min of meer omringd door water en lag feitelijk aan zee. De winstgevende landerijen van de Groote Waard polder waren er niet meer. Een moeilijke tijd voor de boeren en dus ook voor hun heer, die leefde van de belastingen die zij opbrachten.

Zevenbergen aan zee

Gerrit II heeft weinig tijd voor nevenfuncties omdat hij te druk is met het steunen van Jacoba van Beieren tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Dat zou hem grote voordelen hebben opgeleverd als Jacoba gravin van Holland zou worden, maar zij was kansloos tegen Philips de Goede van Bourgondië, die ook aanspraak maakte op die titel.

Gerrit was een van haar laatste aanhangers en weigerde het hopeloze van haar strijd in te zien. Toen de hertog van Bourgondië in 1427 zijn vizier op Zevenbergen richtte en de stad 14 weken belegerde (zie Oud Nieuws nr 113), was het ook met Gerrit gedaan. De stad werd hem ontnomen en hij moest in ballingschap in Lille. Na die nederlaag moesten ook de muren van de sterke vesting Zevenbergen worden afgebroken. Zevenbergen werd bezet door het leger van Philips de Goede, maar bleef wel eigendom van de familie van Gerrit II, maar hijzelf zat gevangen in Lille had niets meer te vertellen.

Na zijn overlijden vervielen Gerrits bezittingen (Ranst, Heesbeen en Zevenbergen) aan zijn zoon Arent, die voordat hij recht kon doen gelden op de bezittingen van zijn vader ook schout van Rijen, markgraaf van Antwerpen en drost van Heusden zou zijn geweest. Dat

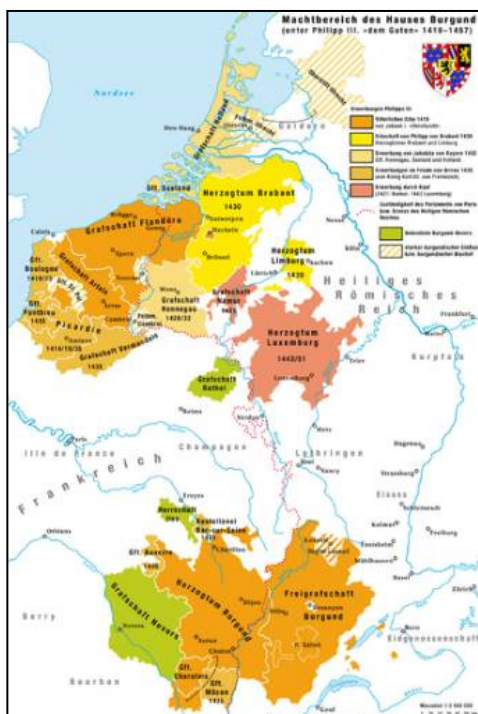
waren vooral bestuurlijke functies onder de heren van die andere respectievelijke heerlijkheden en steden. Blijkbaar leerde men zo het vak van “heer”. Deze Arent kon het blijkbaar redelijk goed vinden met Philips van Bourgondië, maar niet goed genoeg om Zevenbergen terug te krijgen.

Philips van Bourgondië (Philips de Goede) (1427-1453)

Philips had in 1427 de stad Zevenbergen met geweld ingenomen zoals we zagen in het vorige nummer van Oud Nieuws. Hij werd daarmee heer van Zevenbergen. Deze keer ging de zeggenschap over Zevenbergen dus niet over door vererving, maar door een oorlog, die het verloor.

Die hertog had natuurlijk geen tijd om zich in detail met Zevenbergen te bemoeien en stelde rentmeesters aan die de lopende zaken behartigden. Hij verhuurde Zevenbergen ook voor een tijdje aan een vriend. Dan kwam er een vast bedrag per jaar binnen en had je niet het gezeur van de alledaagse problemen.

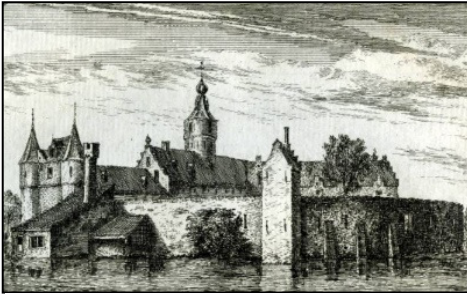
Je ziet in die tijd vaker dat heerlijkheden zoals Zevenbergen gewoon worden gebruikt als betaalmiddel bij gebrek aan contanten. De hertog van Brabant had bijvoorbeeld altijd geldgebrek vanwege zijn oorlogen en leende er stevig op los. Als hij niet terug kon betalen schonk hij de schuldeiser een stad als Breda of een dorp als Ulvenhout. De befaamde vrijbuiters (tegenwoordig zouden we zeggen projectontwikkelaar) Willem van Duivenvoorde kwam zo aan zijn rijkdom en klom van bastaard op tot heer van Breda.

Bourgondië onder Philips de Goede

Arent van Strijen (1454-1492)

In 1454 geeft de hertog van Bourgondië Zevenbergen terug aan de familie van Strijen in de persoon van Arent van Sevenberghe (dus niet meer van Strijen). Volgens Isfridus de Groot is hij de zoon van Gerrit II, maar volgens Albert Delahaye is hij de zoon van de eerder genoemde Arent en dus kleinzoon van Gerrit II van Strijen. We houden het op het laatste. Hij erfde dan dus Heesbeen en het kasteel Ranst in de provincie Antwerpen met alle bezittingen. Dat laatste is inmiddels het “Hof Zevenbergen”, een ontmoetings- en bezinningscentrum.

Kasteel Heemskerk

Hof Zevenbergen in Ranst

Het is niet helemaal duidelijk waarom Philips de bezetting van Zevenbergen ophief en de heerlijkheid teruggaf aan de familie van Strijen. Waarschijnlijk leverde de heerlijkheid niet veel meer op. Bij de overdracht schreef Philips dat Zevenbergen door stormvloed, overstromingen en branden geheel geruïneerd was. Ook het kasteel, voorheen een lust voor het oog, was geheel in verval geraakt. De inwoners van Zevenbergen trokken er dagelijks op uit om in andere plaatsen te bedelen. Arent nam dan ook een verwaarloosd Zevenbergen over en zijn taak was om Zevenbergen weer op de kaart te zetten. Rond 1480 had Arent de stad Zevenbergen er weer bovenop geholpen. Er waren dijken hersteld en land gewonnen en de economie bloeide weer op. Arent zelf profiteerde daar ook van en werd adviseur van de graaf van Holland en trad toe tot de raad van Holland, het grafelijke gerechtshof.

Arent was getrouwd met Maria van Vianen en die was via haar moeder Meyn van Heemskerk, o.a. vrouwe van Heemskerk en Beverweerd. Het netwerk breidt zich dus uit.

Dat netwerk was ook vertakt naar de kloosters, die in die tijd nog steeds belangrijk waren. Arents zusters Elsa en Maria erfden weliswaar geen heerlijkheden of kastelen maar kregen wel toelagen uit de opbrengst van die bezittingen. Zij gingen beiden in het klooster, respectievelijk dat van Nijvel en St. Annendal (Antwerpen), waarvan Maria het tot overste bracht.

Arent overleefde zijn twee zonen en een neef van hem werd kapelaan en kon hem niet opvolgen. Verder hadden Arent en Maria alleen dochters, namelijk Maria Margaretha en Gijsberta. Maria Margaretha kreeg uiteindelijk via haar oma de heerlijkheid Heemskerk en Beverweerd met het kasteel. Het kasteel heette daarna korte tijd zelfs ‘het huis te Zevenbergen’ en bleef tot het einde van Spaanse tijd in handen van de familie.

Cornelis I van Bergen en Maria van Sevenberghen (1492-1529)

Maria, de oudste dochter van Arent, was de eerste gegadigde om Arent op te volgen. Ze was een erkende schoonheid met veel bewonderaars, waaronder Cornelis van Glymes, ook wel Cornelis van Bergen genoemd, een broer van de markies van Bergen op Zoom. Haar vader vond hem helaas niet aanvaardbaar voor zijn dochter. Echter, in 1481 werd ze dan op de terugweg van de jaarmarkt in Antwerpen door Cornelis ontvoerd en is ze tegen de wil van haar vader, maar uit “vrije en libere wil” met hem getrouwd in Eigenbrakel (België). Ze werden voor straf verbannen uit Brabant, maar kregen in 1483 alweer gratie. Arent heeft geprobeerd in zijn testament uit wraak de meeste bezittingen aan zijn andere dochter Gijsberta na te laten, maar keizer Maximiliaan verklaarde in 1487 die onterving van Maria als onwettig. En zo kon Maria na het overlijden van haar vader in 1492 vrouwe van Zevenbergen worden. In de praktijk trad echter Cornelis van Bergen op als heer van Zevenbergen.

Cornelis bezat al de heerlijkheden van Velp en Brecht en heeft samen met Maria aanzienlijke bezittingen van zijn schoonvader overgenomen, waaronder de heerlijkheden Ranst, Heesbeen, Noordeloos en Oosthuizen, het hof van Lier en natuurlijk de heerlijkheid en het kasteel van Zevenbergen. Zij waren dus rijk en hij maakte bovendien al snel carrière. Deels op eigen kracht en deels met de invloed van de machtige familie van Glymes. Zij woonden eerst in Bergen op Zoom

en later meestal in ‘s-Hertogenbosch, in het nog steeds bestaande “Hof van Zevenbergen”, dat hij voor zijn vrouw had laten bouwen en dat veel later o.a. een weeshuis werd.

Cornelis was bevelhebber in het leger van keizer Maximiliaan I van Oostenrijk, de latere keizer van het Heilige Roomse Rijk, en ook nog admiraal van de toenmalige Nederlanden. Door deze belangrijke “nevenfuncties” werd hij lid van de Lieve Vrouwe Broederschap in

Met betrekking tot deze Maria van Sevenberghen nemen we hier een bijdrage van Aad Neeven op, die ons het volgende verhaal stuurde:

Soms doe je een ontdekking op historisch vlak, die je even aan het denken zet. Ik woon in Oosthuizen, een dorp in Noord-Holland vlakbij Edam. Dit dorp heeft historische banden met Zevenbergen! Oosthuizen, ook wel Heerlijkheyt Oosthuysen, was een ambachtsheerlijkheid en behoorde van 1476 tot 1529 aan Jonkvrouw Maria van Sevenbergen, de kleindochter van Meyn van Heemskerk. Zij was getrouwd met Cornelis van Bergen en de zesde ambachtswrouwe van de heerlijkheid, die haar was toebedeeld in 1476 nadat Joost, haar broer en zoon van Arend van Strijen, Heer van Zevenbergen en Maria van Vyanen, ongehuwd overlijdt. Tijdens haar bewind wordt het enige monument gebouwd dat op dit moment nog in Oosthuizen te bewonderen is, een monumentale eenbeukige kruiskerk, met op de dakkruising een achtkant torentje. Het is de oudste toren van die soort in Nederland.

Kerk en straatnaambordje in Oosthuizen

In 1511 werd met de bouw van de eerste delen van de kerk afgerond: het vijfzijdig gesloten koor en het transept en werd in de toren een klok geplaatst. Het schip volgde in 1518. De kerk staat er nog steeds, dus elke dag kan ik de nalatenschap van Zevenbergen zien en horen.

Den Bosch, ofwel de Zwanenbroeders (een elite sociëteit). Door Filips (de Schone) van Bourgondië werd hij opgenomen in de orde van het gulden vlies. Voorwaar, hij was een belangrijke meneer in die tijd.

Kasteel van Heeswijk-Dinther

Kasteel Grevenbroek

In 1494 kocht hij het kasteel Croy bij Aarle Rixtel, dat hij zijn huidige omvang gaf. Verder verwierf hij in 1495 de heerlijkheid Grevenbroek en later ook nog Heeswijk-Dinther (1499), Schijndel en Berlicum. Als u op bezoek gaat in het kasteel van Heeswijk-Dinther, zeg dan dat u uit Zevenbergen komt en vraag naar Maria van Sevenberghen en Cornelis van Bergen. Ze kunnen u daar alles vertellen.

Het zal duidelijk zijn dat “heer van Zevenbergen” inmiddels de nevenfunctie was geworden en dat de heer van Zevenbergen belangrijkere zaken aan zijn hoofd had en mooiere kastelen en huizen had om in te wonen. Het kasteel van Zevenbergen was vanaf deze tijd dan ook nog maar zelden bewoond. De beheerder klaagde bij Cornelis dat het kasteel vervallen was en haast onbewoonbaar. Hij had zijn vrouw naar elders gestuurd omdat het kasteel in de winter niet warm te stoken was en nauwelijks bewoonbaar genoemd kon worden. Cornelis had er blijkbaar niet veel voor over om het zijn beheerder van het kasteel een beetje naar de zin te maken.

Kasteel Croy

Maximiliaan van Bergen (1508-1520)

In 1508 vervalt de heerlijkheid Zevenbergen (en de andere bezittingen van de familie) formeel aan Maximiliaan van Bergen, de oudste zoon van Maria en Cornelis. Hij was getrouwd met Anna van der Gracht, gravin van Furnes (Veurne, België), Vrouwe van Leeuwerghem (bij Geraardsbergen) en Stavele (bij Poperinge, België). De Belgische connectie van Zevenbergen breidt zich dus sterk uit. Het zal duidelijk zijn dat het huwelijk niet in Zevenbergen plaats vond, maar de stad Zevenbergen droeg wel 20 Hazeldonkse konijnen en 5 vette ganzen bij aan het bruiloftsmaal.

Maximiliaan heeft weinig tijd voor Zevenbergen en zijn moeder Maria neemt meestal de zaken waar. Bovendien overlijdt Maximiliaan al in 1520 zonder nageslacht, waardoor zijn moeder Maria tot haar dood in 1529 Zevenbergen weer onder haar hoede neemt.

In de NH kerk van Zevenbergen ligt overigens wel een dochter van Maximiliaan begraven. Het opschrift op de grafsteen luidt: “Hier leyt begraven joffrov Anna natvrlick dochter Here Maximilian van Berghe Heer tot Sevenberghe sy sterfde 13 ianuary a 45 godt otferm haer ziel”. Maximiliaan had dus wel minstens een dochter die in 1545 overleed. Natuurlijke dochter betekent in dit geval dat zij buitenechtelijk was en dus niet kon opvolgen.

Cornelis II van Bergen (1529-1559)

Dan wordt in 1529 de heerlijkheid Zevenbergen eigendom van Cornelis, de jongere zoon van Maria en Cornelis, die vanaf 1523 proost (kerkelijk leider) van Rijssel (Lille) was. In 1534 werd deze Cornelis door Karel V aangesteld tot prins-bisschop van Luik, maar blijkbaar zonder veel succes. Hij was overigens geen priester en alleen zogenaamd “benoemd bisschop”, een marionet van keizer Karel V, die precies deed wat de keizer zei.

In 1544 trad hij af en vanaf dan krijgt hij meer tijd voor Zevenbergen, waar hij dan ook vaker verblijft. Hij was naast heer van Zevenbergen

Cornelis van Bergen

ook koopman en bezat een aantal schepen met als thuishaven Moerdijk, waar ook de reparatiewerf zich bevond. Waarschijnlijk was dat de motivatie om de haven van Zevenbergen ingrijpend te verbeteren. Hij liet o.a. het kanaal van de Mark naar de stad Zevenbergen en van de stad naar de toenmalige Moye Keene graven, waardoor een betere verbinding met het Hollands Diep tot stand kwam. Eindelijk dus een nevenfunctie waar Zevenbergen wat aan heeft gehad. Helaas had zijn opvolger meer oog voor politiek en verslechterde het klimaat voor de handel als gevolg van de geschillen tussen Spanje en de noordelijke Nederlanden. Zo niet, dan was Zevenbergen wellicht een handelsstad van belang geworden.

Ook verder was deze Cornelis behoorlijk actief. Onder zijn bewind werden bijvoorbeeld de Koekoekpolder, de Bloemendaalse Polder, de Grote Meeren en de Torenpolder bedijkt. Ook kreeg de Catharina kerk in zijn de tijd haar huidige vorm. In 1546 werd hij schutterskoning van het St. Jorisgilde, waarschijnlijk omdat hij het gilde de beroemde gildenketting had geschonken, die nu in het Rijksmuseum te zien is.

Jean de Ligne (1559-1568) / Margaretha van der Marck (1568-1599)

Cornelis II had geen kinderen en in 1559 schonk hij Zevenbergen aan zijn neef Jean de Ligne, waarschijnlijk omdat Jean hem al had geholpen bij het besturen van Zevenbergen.

Jean werd daardoor heer van Zevenbergen (ook wel baron genoemd) en was een echte bestuurder. Hij schonk Zevenbergen een compleet nieuwe keur (wetgeving), die de stad en heerlijkheid moderniseerde, maar overigens pas na zijn dood en na aandringen van zijn vrouw werd bekrachtigd door koning Philips II van Spanje. In zijn tijd ging er ook meer macht naar de het burgerlijke bestuur van Zevenbergen, de zogenaamde magistraat en die kreeg ook de beschikking over meer financiële middelen.

Hij was eigenlijk van relatief eenvoudige komaf (baron van Barbançon), maar had

**Jean de Ligne als ridder van
het Gulden Vlies**

zich snel opgewerkt tot een van de belangrijkste edelen van de zuidelijke Nederlanden. Hij was getrouwd (gekoppeld door keizer Karel V) met Margaretha van der Marck, de laatste erfdochter (gravin) van het geslacht Arenberg (een gebied in de Duitse Eifel rond de rivier de Ahr, waarvan de naam is afgeleid). Jean werd daardoor graaf en stamvader van het derde geslacht Arenberg. Het gezin had het kasteel van Zevenbergen als hoofdverblijf, dat daarvoor ingrijpend was opgeknapt.

In 1546 benoemde keizer Karel V hem tot ridder van het Gulden Vlies. Jean de Ligne bevond zich in de intiemste kringen rond de keizer en behoorde tot de vertrouwelingen die werden geselecteerd voor belangrijke bestuursfuncties. In 1547 werd hij door dezelfde Karel V benoemd tot stadhouder (bestuurder namens de Spaanse koning) van Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel. Hij had ook een goede verstandhouding met Willem van Oranje, die hij goed kende als leermeester van diens echtgenote Anna van Egmond, gravin van Buren. Uiteindelijk bleef hij overigens trouw aan de Spaanse koning Philips II.

Jean sneuvelde in 1568 bij het begin van de 80-jarige oorlog in de slag bij Heiligerlee aan de kant van de Spanjaarden. Zijn zoon Karel werd daarna graaf van Arenberg en vanaf 1570 ook heer van Zevenbergen. Echter, zijn vrouw Margaretha was daarna in de praktijk de vrouwe van Zevenbergen en vooral aan het einde van haar leven ook relatief vaak op het kasteel, als de schermutselingen tussen Geuzen en Spanjaarden dat toelieten. Zij werd steeds bijgestaan door de buitengewoon kundige rentmeester Gerard Pels, die het dagelijks bestuur namens haar waarnam en het merendeel van de bedijkingen in haar tijd organiseerde (de oude en nieuwe Pelgrimspolder, de Blokspolder, etc.).

De graftombe van Jean is te zien in de NH-kerk van Zevenbergen, maar zijn stoffelijke overschot en dat van zijn twee zoontjes ligt sinds 1614 in het familiegraf in de kloosterkerk in Edingen (België).

Margaretha van der Marck

Margaretha zou daarna nog zo'n 30 jaar vrouwe van Zevenbergen zijn, waar ze graag gezien was. Dat was niet vanzelfsprekend omdat de magistraat (stadsbestuur) eigenlijk staatsgezind was en de familie Arenberg trouw bleef aan de koning van Spanje. In haar ogen bestond het stadsbestuur dus uit opstandelingen. Zo namen leden van het stadsbestuur in 1590 onder de neus van de Arenbergs deel aan de samenzwering van het turfschip, die tegen de Spanjaarden in Breda was gericht.

Onderste deel van het raam in Gouda "onthoofding van Holofernus" , links Margaretha en rechts Jean de Ligne met op de achtergrond hun patroonheiligen

Margaretha en ook haar man waren overtuigd katholiek en deden er alles aan om ook Zevenbergen katholiek te houden. Als eigenaar van de grond bezaten zij ook feitelijk de kerk en zagen er op toe dat deze tegen de verdrukking in katholiek bleef. Dat lukte niet helemaal, maar de kerk zou pas in 1610 echt overgaan naar de protestanten, die voorlopig nog nabij het fort Noordam kerkten. Zij schonk aan de St. Janskerk in Gouda een glas in loodraam waarop zij ook zelf te zien is met Jean de Ligne en met hun patroonheiligen en de wapenschilden van de heerlijkheden die zij bezaten, waaronder Zevenbergen (links midden).

Margaretha had het echter goed voor met Zevenbergen. Zo gaf ze bijvoorbeeld de inwoners na de grote brand van 1595 25% subsidie op

de kosten van een “hard” dak (pannen dak) bij de herbouw van de huizen, ter voorkoming van brand. De meeste huizen hadden namelijk strooien daken en dat veroorzaakte veelvuldig grote branden. Naast de opbrengsten van haar bezittingen had ze als oorlogsweduwe ook een flink oorlogspensioen van de Spaanse koning. Ze was immers weduwe van Jean de Ligne, een belangrijke Spaanse ambtenaar en militair.

Margaretha was blijkbaar een strijd bare vrouw. Keizer Maximiliaan II koos Margaretha in 1570 uit als gezelschapsdame en gouvernante voor zijn dochter Elisabeth van Oostenrijk, de latere koningin van Frankrijk. Vervolgens ging ze zich bezighouden met het beheer van het kasteel in Zevenbergen en het inmiddels tot rijksgraafschap gepromoveerde Arenberg. Haar zoon Karel, had het in de Nederlanden te druk met het bestrijden van de Opstand namens de Spaanse koning. De heren en vrouwen van Zevenbergen stonden de gehele 80-jarige oorlog aan de kant van de Spanjaarden.

In haar tijd, de eerste 30 jaar van de 80-jarige oorlog, had Zevenbergen als grensstad tussen de noordelijke en zuidelijke Nederlanden beurtelings te maken met veroveringen en vernielingen door zowel Spaanse als Staatse troepen (Geuzen). Het kasteel werd regelmatig bezet en uitgewoond achtergelaten, waarna Margaretha het weer opknapte. Zij stierf uiteindelijk in Zevenbergen, maar had voor haar dood al aangegeven niet begraven te willen worden bij haar man in de Catharinakerk omdat die door de soldaten ontheiligd was.

Karel de Ligne (van Arenberg) (1599-1616)

Na de dood van zijn moeder werd Karel dus ook verantwoordelijk voor Zevenbergen, inmiddels als baron. Hij was echter niet geïnteresseerd in Zevenbergen en liet het kasteel meteen na de dood van Margaretha ontruimen en de familie heeft er nadien niet meer gewoond. Het beheer viel onder rentmeesters.

Karel was getrouwd met Anna van Croÿ-Chimay, dochter van de hertog van Aerschot en een van de rijkste families van de zuidelijke Nederlanden. In 1607 kochten Karel en Anna het 13de -eeuwse kasteel in Edingen van koning Hendrik IV van Frankrijk. Zo kwam het domein aan het huis Arenberg. Tot op de dag van vandaag is de Arenbergstichting daar gevestigd. Het gebouw werd gerestaureerd en

**Kasteel van Edingen in
de 17de eeuw**

**Huidige kasteel van Edingen zoals
herbouwd in 1913**

verfraaid en de tuin werd opnieuw aangelegd en ommuurd. In de 17e eeuw gold die als een van de mooiste Franse tuinen van Europa en diende als voorbeeld voor Versailles. Het Kasteel van Edingen ligt in de provincie Henegouwen. Het huidige kasteel is gebouwd in 1913 op de plek van de orangerie van het vroegere kasteel. De Kapeltoren is nog het enige restant van het middeleeuwse kasteel.

Familie van Karel en Anna van Arenberg

Karel wordt door tijdgenoten de belangrijkste Rooms Katholieke edelman van de Nederlanden genoemd. Hij vocht voor de Spanjaarden in de 80-jarige oorlog aan de zijde van onder andere Don Juan (niet de vrouwenversierder) en de hertog van Parma. In mei 1603 werd Karel van Arenberg door de Spaanse koning als ambassadeur naar de nieuwe koning van Engeland, Jacobus I, gestuurd.

Naast vorst van Arenberg was Karel ook baron van Zevenbergen en heer van Terschelling en Naaldwijk. Na het overlijden in 1612 van Karel III van Croÿ, de kinderloze broer van zijn vrouw Anna van Croÿ-Chimay, kwamen ook het hertogdom Aarschot, het prinsdom Chimay (van het trappistenbier) en het graafschap Beaumont in bezit van de Arenbergs. Zouden ze nog geweten hebben waar Zevenbergen lag?

Kasteel van Chimay toen

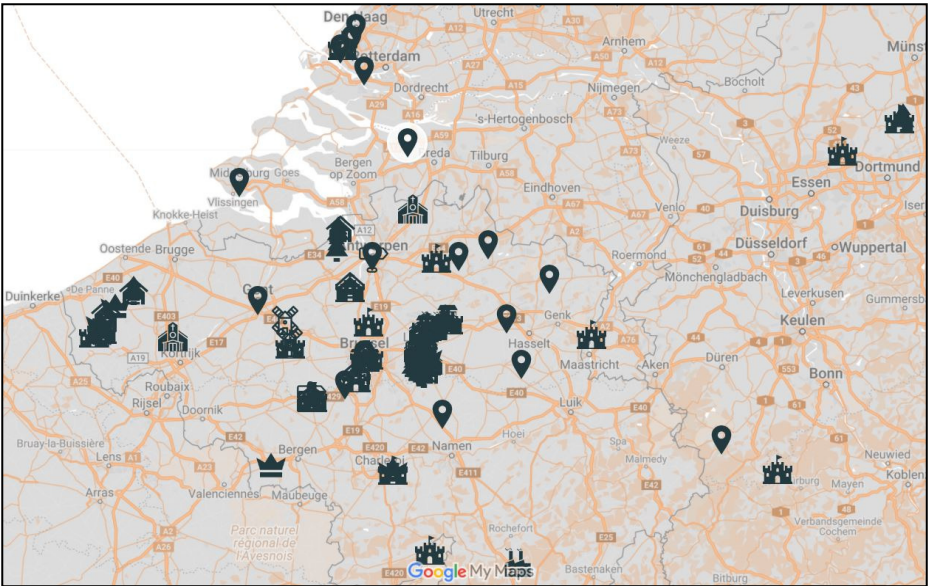

Kasteel van Chimay nu

Karel stond dus aan de Spaanse kant en daardoor ontstond ruzie met Johan van Oldenbarneveldt, de raadspensionaris van de noordelijke Nederlanden. Die dreigde Karel zijn bezittingen in de noordelijke Nederlanden af te nemen. Karel wilde dat niet afwachten en hij verkocht een deel van zijn bezit in Holland zoals Vlaardingenv, Terschelling, de Baronie van Naaldwijk, de Heerlijkheid Capelle, etc. Hij kocht daar bezittingen in het huidige België voor terug, o.a. dus de Heerlijkheid Edingen of Enghien in het Frans. Zevenbergen bleef zijn bezit, maar hij woonde er niet.

In 2018 werd de Heemkundekring Willem van Strijen uitgenodigd voor het Arenbergfestival op de Katholieke Universiteit van Leuven. Die is gebouwd op grond die tot het einde van WO I van de inmiddels Duits geworden familie Arenberg was. Naast vertegenwoordigers van steden en dorpen, waar de familie Arenberg betekenis heeft gehad, was ook de huidige hertog van Arenberg daarbij aanwezig. De organisatie heeft bij die gelegenheid een kaart gemaakt waarop alle plaatsen met voormalige eigendommen van de familie zijn aangegeven, met natuurlijk een bijdrage van Zevenbergen. Een link naar die interactieve kaart is te vinden op onze website.

In Karels tijd werd Zevenbergen steeds meer protestant en kwamen de katholieken in de verdrukking. In 1608 werd het St. Jorispilte protes-

Kaart met bezittingen van de familie Arenberg

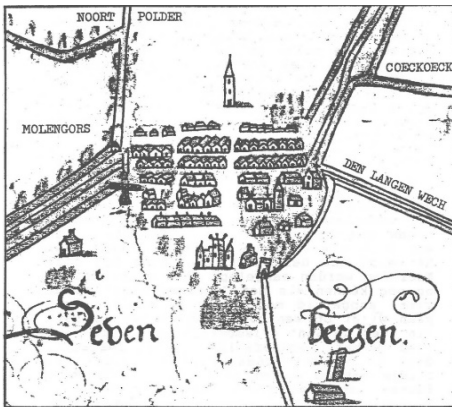
tant. Uit dit gilde werden in toenemende mate de stadsbestuurders gekozen. Als reactie daarop werd het gilde van handboogschutters, gewijd aan Sint-Sebastiaan, opgericht. Dit was katholiek. In 1610 werd de Catharinakerk officieel als protestants gebedshuis in gebruik genomen. Er werd echter ook gewerkt en met name de verbinding van Zevenbergen met het Hollands Diep werd in deze tijd verder verbeterd.

De verstandhouding tussen de Arenbergs en de stad Zevenbergen was door die overgang naar het protestantisme niet erg goed. Vooral Karels zeer zakelijk ingestelde vrouw Anna hield zich met Zevenbergen bezig (vooral via haar rentmeester) en dat ze blijkbaar een moeilijke persoonlijkheid had, hielp ook al niet.

Zevenbergen was behoorlijk winstgevend en gaf de familie bovendien een connectie met de noordelijke Nederlanden. Daarom had de familie het niet verkocht met de andere bezittingen die ze vóór de mogelijke onteigening door Oldenbarnevelt hadden verkocht. Anna bleef de zaken van Zevenbergen tot haar dood in 1635 behartigen, dus ook nadat hun zoon Philips Karel in 1616 zijn vader officieel had opgevolgd.

Filips Karel de Ligne (van Arenberg) (1616-1640)

Na 1621 ging het steeds slechter met de Spanjaarden en de zuidelijke Nederlanden. Frederik Hendrik veroverde veel steden in het zuiden (o.a. Den Bosch). Philips Karel was bang dat zijn familie nu ook de bezittingen in de zuidelijke Nederlanden zou kwijtraken en hij was de 80-jarige oorlog meer dan zat. Hij streefde naar een geleidelijke verzelfstandiging van het latere België en diende daartoe als hertog van Aerschot en vertegenwoordiger van de zuidelijke edelen een verzoek in bij de Spaanse kroon, die hij nog steeds als het wettig gezag erkende.

Zevenbergen in 1617

Philips Karel van Arenberg

Ook onderhandelde hij met de Staten-Generaal (noordelijke Nederlanden) over een afzonderlijk vrede voor zuid Nederland. De Nederlanders vroegen echter naar zijn mandaat om namens de Spaanse koning te mogen onderhandelen en toen hij dat niet meteen kreeg ging hij naar Spanje met de bisschop van IJperen om de koning te vragen het latere België meer zelfstandigheid te geven. Zoals vele anderen die dat deden (o.a. Jan van Glymes al veel eerder) was de koning daar niet van gediend en Filips Karel werd als verrader gevangengenomen en hij stierf uiteindelijk in de gevangenis (1640).

In 1625 werden Zevenbergen en Zwaluwe door de Staten Generaal officieel tot neutraal gebied verklaard. Het werd een "Open Stad", waar Spanjaarden en Staatsen in principe samen een biertje konden drinken in de herberg. Zevenbergen is eigenlijk gedurende bijna de

hele 80-jarige oorlog een grensstad geweest tussen noord en zuid, katholiek en protestant.

Filips Frans de Ligne (van Arenberg) (1640-1647)

Ook na de dood van zijn vader, Filips Karel, verbleef hij bijna altijd in Spanje aan het hof van de koning, van wie hij net als zijn voorvaderen een aanhanger was. Hij trouwde daar met Magdalena de Borgia y Doria. In theorie was de vrouwe van Zevenbergen toen dus een Spaanse prinses, maar in de praktijk merkte men daar in Zevenbergen niet veel van.

In 1647 zag de koning van Spanje aankomen dat hij het moest afleggen tegen de Nederlanders. Bij de onderhandelingen over een vredesverdrag en een grens tussen de noordelijke en zuidelijke Nederlanden eisten de staatsen van de republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (ook wel Provinciën), Zevenbergen op en de Spaanse koning ging daarmee akkoord, zelfs zonder Filips Frans te raadplegen. Dat gaf wel ongeveer de verhoudingen weer. Filips Frans eiste daarop van de Spaanse kroon een aanzienlijk bedrag als schadeloosstelling voor het verlies van Zevenbergen. De koning ging akkoord met de betaling en stelde als onderpand de heerlijkheden Hal (bij Brussel) en Braine-le-Comte (Henegouwen). De koning had natuurlijk geen geld en dus kwamen deze heerlijkheden in de katholieke zuidelijke Nederlanden in het bezit van het huis Arenberg. De band tussen Zevenbergen en het huis Arenberg was toen echter al verbroken en de familie ging verder om heel belangrijk te worden in zuid Nederland, maar zonder Zevenbergen.

Amalia van Solms (1648-1676)

Bij de vrede van Munster (1648) werden de heerlijkheden Zevenbergen en Turnhout toegekend aan Amalia van Solms, de weduwe van Frederik Hendrik (de steddewinger) en werd afgesproken dat zij dezelfde rechten op de Heerlijkheid Zevenbergen zou krijgen als Philips Frans de Ligne (van Arenberg) had gehad. Zo werden de BN'ers van die tijd dus tevreden gehouden. Eens te meer werd duidelijk dat er niet meer een echte band tussen de heer of vrouwe en de heerlijkheid

Amalia van Solms

bestond, maar dat heerlijkheden als Zevenbergen een investering waren geworden. Een bezit dat jaarlijks voldoende opbracht om goed van te leven.

In 1648 gaat Zevenbergen dus over naar Amalia van Solms, maar in de praktijk regelt de domeinraad de zaken van nu af tot Napoleon de “heerlijke rechten” ongedaan maakt. De Nassause domeinraad was in 1581 opgericht als bestuurscollege dat het beheer over de domeinen van de familie Oranje-Nassau uitoefende, voornamelijk in Holland, Zeeland, Noord-Brabant en Gelderland. Deze raad had rentmeesters in dienst die toezagen op de heerlijke rechten. De raad stelde Schout, Schepenen, predikanten, hoveniers, etc. etc. aan in de gebieden die zij bezaten.

Amalia heeft nog wel haar “blijde inkomst” in Zevenbergen gedaan. Zo heette indertijd de aanvaarding van een heerlijkheid, graafschap, etc. door de nieuwe eigenaar. Daarbij werden ook vaak nieuwe regels afgekondigd die zouden gaan gelden onder de nieuwe eigenaar.

Zij kwam van Turnhout over land naar Zundert, waar ze door Zevenbergse paard en wagens werd opgehaald om via Hoeven en het Lamgatseveer naar Zevenbergen te komen. Daar werd zij feestelijk onthaald door de protestantse elite met o.a. een toneelstuk en een defilé, waarbij zij op de bovenverdieping van het stadhuis op de Markt stond. Voor de katholieken was dit minder goed nieuws, want zij zouden tot Napoleon arriveerde veroordeeld zijn tot de schuilkerken en 2de rangs burgerschap. Zij konden bijvoorbeeld geen ambtenaar worden.

Zij vertelde in haar dankwoord dat de ontvangst minstens zo groots als in Amsterdam was geweest, maar achteraf bleek dat een steek onder water voor Amsterdam te zijn, meer dan een compliment voor Zevenbergen. Daarna vertrok zij met haar schip via de Roode Vaart naar Den Haag.

Later bekoelde de verhouding met Zevenbergen en in de archieven is niets meer terug te vinden van enig rouwbeklag bij haar overlijden.

Prins Willem III (stadhouder) (1676-1702)

Na de dood van Amalia verviel de heerlijkheid Zevenbergen aan de hoofdtak van de familie van Oranje Nassau. Op dat moment was dat stadhouder Willem III, kleinzoon van Frederik Hendrik en Amalia en de latere koning van Engeland (king Billy genaamd in Schotland). De heer van Zevenbergen is dan ook koning van Engeland en Schotland.

Vanaf Willem III tot Napoleon is de geschiedenis van de heren van Zevenbergen die van het huis van Oranje Nassau en die wordt voldoende bekend verondersteld.

De heer van Zevenbergen heeft momenteel in 2020 de volgende nevenfuncties: Koning der Nederlanden, Markies van Veere en Vlissingen, Graaf van Katzenelnbogen, Vianden, Diez, Spiegelberg, Buren, Leerdam en Culemborg, Burggraaf van Antwerpen, Baron van Breda, Diest, Beilstein, de stad Grave, het Land van Cuijk, IJsselstein, Cranendonck, Eindhoven, Liesveld, Herstal, Waasten, Arlay en Nozeroy, Vrijheer van Ameland en Heer van Borculo, Bredevoort, Lichtenvoorde, Loo, Geertruidenberg, Klundert, Hooge en Lage Zwaluwe, Naaldwijk, Polanen, Sint-Maartensdijk, Soest, Baarn, Ter Eem, Willemstad, Steenbergen, Montfort, St. Vith, Bütgenbach, Niervaart, Dasburg, Turnhout en Besançon. Het levert echter niets meer op. Napoleon heeft daar een eind aan gemaakt.

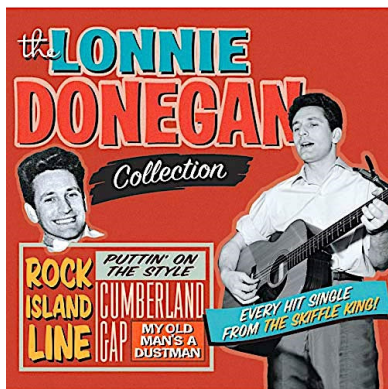
Skiffle muziek in Zevenbergen

Door: Jan Barel

Skiffle is een soort van popmuziek uit de vijftiger jaren en Zevenbergen had ook een groep die deze muziek speelde. Maar laten we eerst een kijken wat skiffle is.

Wikipedia vat het als volgt samen: Skiffle is een muzieksoort die in de jaren twintig en dertig in New Orleans, Verenigde Staten ontstond en afgeleid was van Amerikaanse dixieland, folk, blues en jazz. De traditionele skifflebands bedienen zich van huishoudelijke artikelen om op te spelen: het wasbord, een dienblad bespannen met snaren, kazoos, kammen met papiertjes, wasborden, theekisten (bespannen met een snaar als bas), etc. Daarnaast zijn de akoestische gitaar en de banjo gebruikelijke begeleidingsinstrumenten, soms ook (klezmer-invloed) een klarinet. Het is verwant aan jugmuziek.

In de jaren vijftig werd skiffle in Groot-Brittannië enorm populair toen de Schotse zanger Lonnie Donegan een wereldhit scoorde met “Rock Island line”. Ook volgende hits als “Does your chewing gum lose it’s flavour on the bedpost overnight?” en “My old man’s a

dustman” werden in de Benelux hits. Soms noemt men skiffle ook wel de Britse country.

The Beatles begonnen in 1957 als skifflegroep: The Quarrymen.

In Nederland werd de Eindhovense “Lighttown Skiffle Group” een vertolker. In Dordrecht was de “Mudfield Skiffle Group” actief. Maar ook andere bands begonnen in de jaren zestig in deze stijl, zoals leden van “The Cats” in hun tijd bij The Skyriders.

In België was Ferre Grignard, onder meer door zijn optredens in de jaren 60 en 70 in o.a. het Antwerpse jazzcafé 'De Muze' en het Parijse 'Olympia', een populaire skiffle-zanger. Een Vlaamse band in dit genre was de folkloristische 'Pol Van Mossevelde Skiffle Group'. In Noord-Nederland speelt de groep ‘The Old Times Skiffers’ nog steeds skiffle muziek. Hun theaterprogramma "Skiffle and more" neemt de toeschouwer mee naar het skiffle-tijdperk en laat zien welke muziek is beïnvloed door de skiffle.

Roosendaal kende “The Saints”, Bergen op Zoom “The Crabtown skifflegroep” en ‘The Buddy Pipers’ terwijl uit Steenbergse ‘The Stone-town Skiffleband’ in de skiffle-wereld furore maakte.

Een tomeloze inzet en een ontembaar enthousiasme waren zeer zeker nodig voor zo’n midden-jaren-vijftig skiffleband!

In vergelijking met rock en roll was skiffle eenvoudig te spelen en Lonnie Donegan was voor menig beginnende skifflegroep een aansprekend voorbeeld. Zijn ‘Rock Island Line’ stond dan ook bij iedere skifflegroep, in welk land ook, op het repertoire, maar evenzo ‘Worried Man Blues’ werd in Nederland en België een grote hit.

Een plukbas ofwel een theekist in een skifflegroep:

een theekist die ondersteboven staat. Door de bovenzijde, in het midden van een van de vier zijden, steekt een bezemsteel waaraan in de top een nylon snaar die schuin naar beneden door een 3 cm brede gleuf in de kist aan de binnenzijde is vastgemaakt.

Skiffle-muziek heeft nog echt elementen van volkskunst en skiffle hoort, naar mijn idee, wel een beetje thuis in de rij 'kunst' met een kleine "k". Alleen al door de keuze van de instrumenten wordt aangegeven, dat de roots liggen in "het zich amuseren". Veel meer dan in het echte musiceren met een hoofdletter! Skiffle- muziek past goed in, b.v. op zondagmiddag, een bruine kroeg of Ierse pub !

Veel steden zijn reeds genoemd, maar ook in Zevenbergen klonk in het begin van de jaren zestig van de vorige eeuw vaak skiffle-muziek.

Einde 1959 kregen enige leden van een vriendenclubje, waartoe ook ik behoorde, interesse om iets aan muziek te gaan doen. Vier van hen speelden niet onverdienstelijk gitaar, waarvan er een ook nog goed was op de piano. Twee kochten een ukelele en ik was 'goed bekend met geluidsopname- en geluidswaergave- apparaatuur'. We gingen samen muziek maken! Als muziekrichting kozen we dus "skiffle" en toen konden er nummers worden ingestudeerd.

Een van de leden van het vriendenclubje was bekend met May Keij, de directrice van de toenmalige Mater Amabili-school en tijdens gesprekken met May werd geregeld over het muziekgroepje gesproken. Dat was voor May reden om de muziekgroep eens uit te nodigen voor het muzikaal opluisteren van een dustershow van deze school in het voorjaar van 1960.

Het muzikale vriendengroepje ging in op de uitnodiging en presenteerde zich daar als 'The Seven Mountain's Strings', afgekort tot S.M.S., o.l.v. Anton Lambrechts. Het eerste optreden was meteen de doorbraak omdat het een waar succes werd en veel uitnodigingen volgden!

De S.M.S. traden in 1960 ook op voor de Zevenbergse Dansclub, een diocesane culturele dag in St. Willebrord, in de Roosendaalse schouwburg voor een tienerparty, een muziekfestival in de Zevenbergse St.

Een wasbord = nog bekend uit de tijd, dat wasmachines nog niet zo IN waren ! Door met de beide handen, met aan elke vinger een stalen vingerhoedje uit moeder's naaidoos, over het wasbord te strijken, ontstaat een bepaald ritmisch geluid.

Jan, de Instuif in Klundert en Hoogerheide, een skiffle-concours in Bergen op Zoom, etc.

Maar dan gaat bandleider Anton Lambreghts voor een geheel studiejaar naar de U.S.A. waardoor Toine Zom de leiding overneemt en overgaat tot het bespelen van de ukelele en de piano alsook de zang op zich neemt. Het wasbord gaat worden bespeeld door Walter Zom.

The Seven Mountain's Strings o.l.v. Anton Lambreghts. vlnr: Nelly Stoop (gitaar/zang), Toine Zom (piano en wasbord), Walter Zom (Ukelele), Anton Lambreghts (Gitaar), Cecile Huijsmans (Gitaar en zang), Theo Huijsmans (Ukelele) en boven Jan Barel (Theekist)

De optredens gaan door ! We speelden voor verenigingen, tijdens muziekfestivals en krijgen op 16 oktober 1960 zelfs een fanclub toebedeeld. Ook de repetities gaan op vaste tijden en data door en altijd in het huis van de familie Zom aan de Zuidhaven; ook het repertoire van de S.M.S. breidt snel uit.

In 1960 gaat Walter Zom voor drie maanden studie naar Engeland en hij werd op wasbord vervangen door Mart Heijligers.

In 1961 gaan de optredens gezwind verder met o.a. een muziekfestival in Oosterhout en Oudenbosch, een auditie voor twee platenmaatschappijen (Philips en Phonogram) in 'Carlton' in Eindhoven. Verder gingen we in het 'Cabaret der Onbekenden' naar de halve finale. In Oisterwijk speelden we, afgewisseld met het muziektrio van

Tonny Schifferstein, op het Internationaal Brabants Songfestival waar Cees Schilperoort de radiospeaker was

En uiteraard spelen de 'Seven Mountain Strings' tijdens de Zevenbergse Hanenfestijnen op het veld achter het toenmalige K.J.V.- huis in de Molenstraat, later 'De Brug' genoemd. Theo Huijsmans gaat in augustus 1961 in militaire dienst en is dus niet elk weekend in Zevenbergen. Dat betekent een gitaar minder, maar Anton Lambregts komt juist dan terug uit Amerika en completeert de skiffleband weer.

De K.A.J.- Zevenbergen organiseert in 1961 voor alle amateurs van Zang- en Muziekbeoefenaars uit geheel West- Brabant het Zevenbergse Song- en Muziekfestival. De S.M.S. treden hier uiteraard ook op, net als het teenager-duo Nees Dirkzwager en Corrie Gelens. Daarna regelrecht naar Klundert om op te treden voor een volle zaal teenagers alwaar ook de toen bekende radio- en tv- zanger Herman van Keken enige malen op het toneel verschijnt. Dansschool Uytdeuilligen in Oudenbosch heeft inmiddels een abonnement op de Seven Mountains Strings want zowel het Sinterklaasbal als het Kerstbal verzorgen de skiffelaars.

Niet onvermeld wil ik laten: het optreden in Gilze Rijen voor militairen van de vliegbasis aldaar; geheel ander publiek, maar wel laaiend enthousiast !

In 1962 vieren de Seven Mountain Strings hun tweejarig bestaan en bezoeken wederom het Brabants Song- en Muziekfestival wat dit keer plaatsvindt in Oudenbosch en met als inzet het Brabants kampioenschap Zang- en Muziekamateurs. Het ongeloofelijke gebeurt. De S.M.S. komen in de finale en Toine Zom wordt met zijn 'Stringplayers' uitgeroepen tot Brabants kampioen 1962. Uit 16 finalisten weet 'The Seven Mountain Strings' de hoogste of wel de kroonprijs te behalen met twee wereldhits uit die tijd, namelijk 'The house of the rising sun' en 'Streamline Train'. Bij de solisten op dit concours weet de Zevenbergse Lia den Braber eveneens beslag te leggen op de eerste plaats!

De 'Stringplayers' spelen ook in Zevenbergen voor de Jeugd Zesdaagse in samenwerking met 'Les Astronauts' met zang van Annelies de Graaf.

Zevenbergen had in het verleden ook een Skelterclub, 'de Eerste Zevenbergse Skelterclub', waarvoor uiteraard ook een optreden wordt verzorgd en nu met medewerking van 'Pioneer Jazzband'. Deze

skelterclub vierde een jubileum met het “Cabaret Op Stap” o.l.v. Sjef Leijs; een programma waarin de S.M.S. perfect pasten.

Een nachtoptreden is weer eens wat anders.....: de S.M.S. luistert het feest van studentenvereniging St.Olof in Tilburg op, samen met ‘The Wooldtown Jazzband’.

Ook in de zestiger jaren van de vorige eeuw was in Zevenbergen veel te doen. De S.M.S. verzorgden einde november 1962 de muziek tijdens de dansavond van de ‘Iduna Jongeren- sociëteit’. (*Redactie: Sociëteit bij Joop van der Hooft, genoemd naar de Noorse godin van de jeugd en de dichtkunst*) .

Inmiddels is het 1963 met optredens in Oudenbosch, Oosterhout en Zevenbergen met als afsluiting van het eerste halfjaar een muzikaal optreden van een feestavond van “Daphnia zwemvereniging“ in Oudenbosch wat tevens, naar later blijkt, het allerlaatste optreden van de “Seven Mountain Strings” zal gaan worden.

Voor de meeste S.M.S.- bandleden volgden de vakanties, terwijl Toine Zom in oktober van dat jaar in militaire dienst ging. In augustus 1963 werd uitgebreid afscheid genomen van gitariste Greet Stoop en van Cecile Huijsmans, die beiden in augustus in het huwelijksbootje stapten. Hierna kwam dan toch wat later bleek de laatste repetitie en wel op 15 december 1963. De schrijver van dit verhaal, ofwel de bassist/theekistbespeler komt kort daarna ten val op de pas verlichte ijsbaan. De repetities worden uitgesteld en het vierjarig bestaan in 1964 gaat zonder feestvlaggetjes of ander feestvertoon voorbij.

Einde ‘Seven Mountain Strings’ !!! Wat wèl is blijven bestaan, is de vriendschap tussen de leden! Momenteel ontmoeten we elkaar nog steeds b.v. tijdens huwelijksjubilea, die weer het gevolg zijn van de eerder gesloten huwelijken.

Inmiddels zijn de hierboven genoemde leden Walter Zom, Toine Zom en Mart Heiligers overleden !

Wilhelmina Yke Geleijns (Mientje)

Door: Klaas Dirk Bruintjes

Redactie: Onderstaand verhaal is geschreven door Klaas Dirk Bruintjes, zoon van de voormalige huisarts uit de Stationsstraat. Hij heeft

dit verhaal aangeboden aan de Heemkundekring samen met een koperen weegschaal uit de voormalige winkel van Mientje Geleijns. Het is een mooi voorbeeld van hoe een geschonken voorwerp aan ons museum gedocumenteerd kan zijn. Op deze manier leren we iets over de weegschaal en over de geschiedenis van Zevenbergen. Daar wil de Heemkundekring ook naar toe. Het verhaal van Zevenbergen vertellen aan de hand van voorwerpen uit die geschiedenis. Als u voorwerpen aanbiedt bij ons museum, probeer dan zo veel als mogelijk ook het verhaal erbij te vertellen.

Wilhelmina Yke Geleijns komt uit een geslacht van West Brabantse middenstanders. Zij is geboren op 3 mei 1911 en overleden op 14 december 1998. Haar vader en grootvader waren eigenaar van een scheepswerf aan de Roode Vaart, buiten de sluis nabij Zevenbergen.

De familie heeft in Zevenbergen een naam op het gebied van de aannemerij. De familie Geleijns behoort tot de Nederlands Hervormde Kerk. Zij waren actief in het sociale en kerkelijk leven.

Wilhelmina Yke Geleijns was het enige kind van Pieter Geleijns (1875–1950) en Helena Catharina van Driel (1879–1957). Zij had een gelukkige jeugd in het toen nog landelijke Zevenbergen. In eerste instantie woonde het gezin aan het begin van de Koekoeksedijk. Haar vader was toen eigenaar van een scheepswerf. In de eerste Wereldoorlog (1914 – 1918) was het bedrijf juist overgegaan van houten schepen, naar stalen schepen. De oorlogsdreiging was er de oorzaak van dat de voorraad staal in beslag werd genomen. De werf ging failliet en de familie was in één klap genooddaakt op een andere manier inkomsten te verwerven. Haar moeder begon in 1917 aan de Noordhaven 64 (in die tijd nummer 60) een sigaren- sigaretten- en kruidenierszaak alsmede verhuur van servies en glaswerk. Deze zaak heeft mejuffrouw Geleijns tot het einde van de jaren'60 geleid. Haar vader ging in verzekeringen.

Wilhelmina Geleijns

Na haar opleiding aan de plaatselijke ULO school was zij actief in het christelijk meisjes- en vrouwenwerk. In het kader van deze activiteiten bekleedde zij een landelijke bestuursfunctie.

(Nederlands Verbond van Christelijke Jonge Vrouwen en Meisjes Verenigingen, één van de voorlopers van YMCA – zie het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme aan de Vrije Universiteit).

Links de winkel van Mientje Geleijns

Gedurende de Tweede Wereldoorlog (1940 – 1945) was zij als vrijwilligster (verpleegster) actief betrokken bij de activiteiten in het noodhospitaal te Zevenbergen. Dit noodhospitaal was gevestigd in het voormalige Kantongerecht te Zevenbergen. Geallieerde bombardementen veroorzaakten dodelijke slachtoffers en grote schade. Dit maakte grote indruk op haar.

In de oorlogsjaren moest de familie regelmatig de schuilkelder in, onder het huis aan de Noordhaven. De kelders waren onderling doorgebroken zodat er een grote ruimte ontstond waardoor burens elkaar konden bijstaan. Eén van die burens was mejuffrouw Van der Poest Clement.

Voor haar dagelijkse inkomen bleef Mientje – ook na de oorlog – aangewezen op de winkel, die altijd een heel authentiek karakter

Een van de kinderen is Mientje Geleijns voor de winkel

heeft behouden met een prachtige koperen weegschaal, houten toonbanken, glazen vitrinekasten en een luid klinkende winkelbel. Gemoderniseerd werd er niet.

Eind jaren '60 verkocht zij haar huis en winkel (inclusief de bovenwoning, waar de familie Nieuwelink woonde) aan de firma Van der Ham, opticiens. Zij bleef aanvankelijk in het huis wonen en assisteerde de opticiens met zijn startende activiteiten als ondernemer. Als oorspronkelijke Zevenbergse had mejufvrouw Geleijns een groot netwerk en dat was voor de opticiens van belang.

Na enige jaren te hebben samengewerkt te hebben, stopte zij haar werkzaamheden en werd actief in het sociaal cultureel werk bij De Schakel, eerst als vrijwilliger en later als betaalde kracht. Zij ging met pensioen in 1976.

Naast haar werk had zij tal van liefhebberijen. Zo bereisde zij de laatste dertig jaar van haar leven in georganiseerd verband een groot deel van West- en Zuid Europa. Zij was meer dan zeventig jaar lid van het Christelijk Gemengd Zangkoor Excelsior Hallelujah. Alsmede van de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen. Van het koor was zij erelid en jarenlang bestuurslid. Ook bij de Plattelandsvrouwen vervulde zij bestuursfuncties.

Hoewel Mientje haar hele leven alleenstaand is gebleven had zij een groot hart voor mensen. Zij was tot op hoge leeftijd omringd door mensen. Vooral kinderen hadden haar warme aandacht.

Vanaf 1956 had zij nauw contact met het gezin van de Zevenbergse huisarts G.H. Brintjes (1923 – 1979). Het was dan ook dit gezin dat uiteindelijk haar nalatenschap regelde.

Zij behoorde tot de generatie die niets weggooide. In haar nalatenschap werd dan ook van alles aangetroffen. Twee verpleegstersjurken

De weegschaal nu in de buurtwinkel van het museum van de Heemkundekring

uit de Tweede Wereldoorlog, sandalen en zwachtels, zijn in april 1999 geschonken aan de Kostuumafdeling van het Centraal Museum te Utrecht. En nu dus ook de weegschaal uit haar winkel aan museum Zevenbergen van de Heemkundekring Willem van Strijen.

Redactie: Het bestuur van de Heemkundekring is de heer Bruintjes zeer erkentelijk voor het schenken van deze weegschaal, die een mooie plaats in ons museum heeft gekregen.

Snoepen onder kerktijd

Door: Eelbren Vrind

Redactie: Hieronder een verhaal van Eelbren Vrind. Zij vindt het prettig om verhaaltjes te schrijven en komt graag bij u langs als u een interessant, grappig of ander verhaal heeft, maar het moeilijk vindt om dat voor Oud Nieuws op te schrijven. Het zou leuk zijn als u onderstaand verhaal kunt aanvullen met uw eigen ervaringen, maar een ander onderwerp is ook prima.

Ik woon nog maar enkele weken in Zevenbergen en werd al spoedig lid van de Heemkundekring “Willem van Strijen”. We kwamen bij de kennismaking in gesprek over het onderwerp, snoepen in de kerk. Een wijdverbreide gewoonte maar waar komt het vandaan?

Een pepermuntje ‘als de dominee gaat preken’ zien we alleen in de protestantse kerken. In de Rooms Katholieke Kerk moeten de gelovigen immers nuchter blijven in afwachting van de hostie die uitgedeeld wordt tegen het einde van de dienst.

Ik vertelde over mijn opa (1870-1953), een strenge militair met vaste gewoonten. Elk jaar, begin januari kocht hij een aantal rollen King pepermunt voor een heel jaar, precies genoeg voor twee kerkdiensten per zondag. De goede man stierf eind januari en wij, de kleinkinderen, hebben allemaal een rol pepermunt geërfd!

Na enige achtergrondinformatie en naspeuringen op het internet wordt één ding duidelijk. Hoe strenger de leer en hoe langer de preek, hoe harder de pepermunt! Dan duurde het immers langer voordat hij helemaal gesmolten was! ‘Wilhelmina’ of ‘King’ pepermunt in de

gereformeerde kerk en ‘Faam’ in de hervormde. Later kwamen ook de varianten: ‘Drop-mentos’ en ‘Rang’ vruchtensnoepjes in zwang.

We kunnen echt wel spreken van een traditie maar waar vindt het zijn oorsprong? Is het om de onwelriekende geur tegen te gaan van de ouden die in de kerk begraven lagen (de zogenoemde ‘rijke stinkers’). Of was het misschien om ervoor te zorgen dat je bloedsuikerspiegel op peil bleef en je niet in slaap viel? De kinderen zoet houden? Of een zoet tegenwicht tegen een donderpreek waarin de dominee erop bleef hameren dat wij allen zondaren zijn!

Orthodox. Gereformeerd,

streng in de leer

Een preek van soms wel een uur of langer

Harde pepermint met een lange ‘zuigtijd’

Wilhelmina pepermint

Nederlands Hervormd

Iets moderner? Iets luchtiger?

Dit smelt wat sneller op de tong

Faam pepermint

Een klein beetje minder streng,

maar nog altijd Gereformeerd

Een iets kortere preek?

Maar toch, lastig om aandachtig te blijven luisteren

King pepermint

De moderne protestanten,

maar nog steeds behoefte aan een zuigertje

Drop mentos

Het was een wijdverbreide gewoonte en zo ook in Zevenbergen. Ik had een heel prettig gesprek met Jan en Ina van der Put, Zevenbergenaren (of moet ik zeggen Zevenbergers?) (*) vanaf hun vroege jeugd. Jan was bakker met een zaak in de Molenstraat. Ook zij zijn geheel vertrouwd met, en gewend aan een kleine versnapering tijdens de kerkdienst en, inderdaad, Jan merkte op dat de boeren die moe waren van het melken van de koeien wel eens vochten tegen de slaap. Zou het pepermuntje dan helpen?

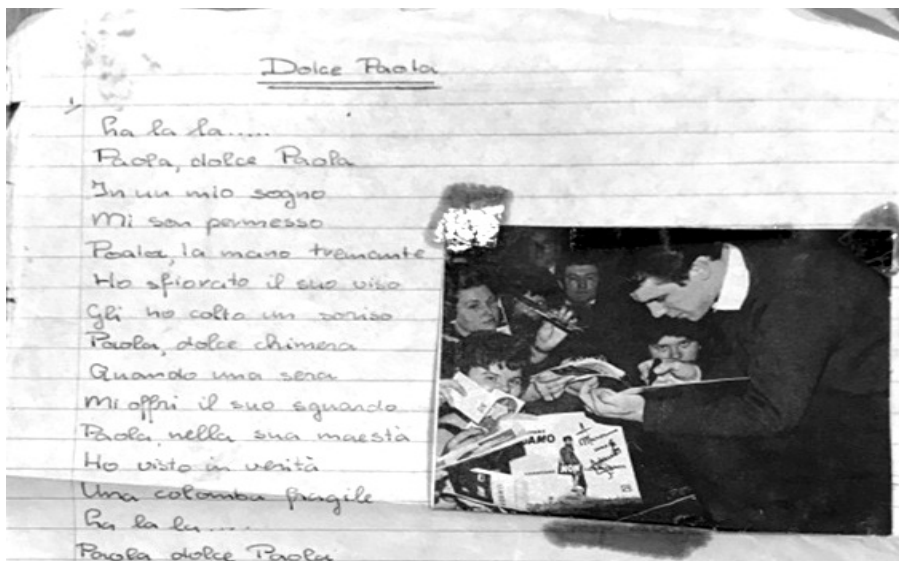
(*) Redactie: mannen uit Zevenbergen worden Zevenbergenaren (Zeuveberregenèère) genoemd en een Zevenbergse vrouw is een Zevenbergse (Zeuveberregse)

MOOI WAS DIE TIJD...

Opgroeien in de jaren zestig deel III

Door Ine Krielen met illustraties van Ad Schneijdenberg en Ine Krielen.

In deel II van deze serie vertelde ik aan het eind dat wij elke zondag naar de Jeugdkring gingen in de Sint Jan. We transformeerden langzaam van schoolkinderen naar tieners. Iedere zondagmiddag zelfstandig weg en dan doen wat je zelf wilde; wat voelden we ons al groot! (al moet ik wel bekennen dat ik op mijn dertiende nog een babypop vroeg voor Sinterklaas. En ook kreeg! Dus zo 'groot' waren we nou ook weer niet). We kregen steeds meer belangstelling voor de muziek. Elke zaterdagmiddag zat ik voor de radio op de grond naar de top 40 te luisteren en te noteren wie er allemaal in stonden. Vooral de platen van de Beatles kregen mijn voorkeur en in een schriftje begon ik titels en teksten op te schrijven.

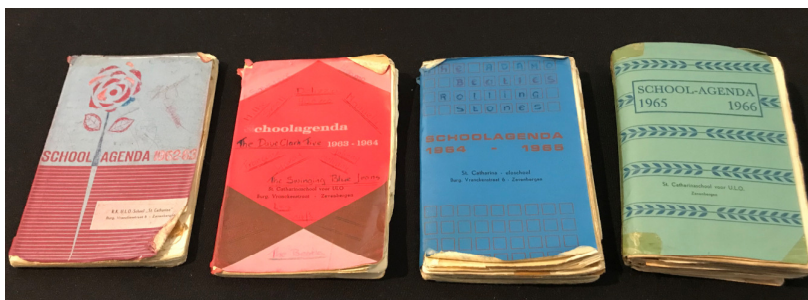

Hierboven zie je een bladzijde met een songtekst uit mijn liedjes-schriftje van toen. Het is 'Dolce Paola' van Adamo (met foto). Slecht leesbaar maar het gaat om de indruk. De foto had ik er met plakband

bij geplakt. Zie wat de tijd met dat plakband doet: het is helemaal bruin verkleurd en op de bladzijde met de tekst van de Beatles zie je hoe de lijm van het plakband is doorgedrukt.

Overigens niet alleen van de Beatles, ook songs van Adamo, de Rolling Stones, Herman's Hermits, The Dave Clark Five, The Scorpions, Anneke Grönloh, Willeke Alberti, Rob de Nijs, Gert Timmerman, Johnny Lion, Johnny Halliday, Françoise Hardy, Gigliola Cinquetti, enzovoorts, kortom van elk liedje dat in de top 40 verscheen, werd de tekst opgeschreven.

Daarnaast werden foto's van de artiesten die in kranten of tijdschriften verschenen uitgeknipt en bij de songteksten geplakt. Ook de school-agenda's moesten eraan geloven. Hoe verder de jaren vorderden, hoe dikker de agenda's werden van de ingeplakte plaatjes en herinneringen aan onze belevenissen in het weekend.

En het duurde niet zo lang meer of mijn kamer hoefde niet meer behangen te worden. Daar zorgde ik zelf wel voor. Alle foto's die ik maar te pakken kon krijgen werden tegen de muur geplakt en vormden zo een levensgrote collage. Op de muur aan het voeteneinde van mijn bed verschenen foto's van John, George, Paul en Ringo en Adamo en Dave Berry. De rechterwand naast mijn bed werd ingenomen door Cliff Richard. Op een gegeven moment kwamen we er achter dat bij sommige platen die werden uitgebracht, een speciale dans hoorde. De twist kenden we natuurlijk allemaal al lang: met je armen net doen of je een handdoek vast had, waarmee je je rug afdroogde en met je voeten draaiend over de grond net doen of je een sigarettenpeuk uit maakte. En dan op de maat van de muziek daar variaties in aanbren-gen.

De Hucklebuck, ken je die nog? Een hele leuke dans, waarbij je (net als bij line-dance) naast en achter elkaar gaat staan. Na de begintonen, waarop je stil blijft staan (wat meewiegen op de maat van de muziek mag natuurlijk altijd) begint de dans met twee keer met de rechtervoet schuin rechts voor je de

De Hucklebuck

vloer aantikken, dan twee keer met de linkervoet schuin links voor de vloer aantikken. Dan weer twee keer met de rechtervoet schuin rechts achter de vloer aantikken en vervolgens twee keer met de linkervoet schuin links achter de vloer aantikken. Daarna twee keer de rechterknie naar links heffen en vervolgens de linkerknie twee keer naar rechts heffen. Dan eenmaal de rechtervoet schuin links naar voren heffen en eenmaal de linkervoet schuin rechts naar voren heffen. Dan met een sprongetje en kwartdraai maken. Met de voeten uit elkaar neerkomen, dan met een sprongetje de voeten weer bij elkaar zetten en van voor af aan beginnen met twee keer met de rechtervoet schuin naar rechts de vloer aantikken enzovoorts.

En is er nog iemand die zich de Letkiss herinnert? Eigenlijk heet het nummer de Letkis Jenka en hier in Nederland werd de uitvoering van Orkest Gudrun Jankis het meest gedraaid.

De naam van het nummer was een verbastering van de Finse naam 'letkajenkka', wat rijdans of lijndans betekent. Op de Jeugdkring waren we er als de kippen bij om deze dans te leren. Ik het maandblad de Muziek Express werd uitvoerig uitgelegd hoe de dans moest worden uitgevoerd.

Om te beginnen ging je achter elkaar in een rij staan met de handen op elkaars schouders of heupen. Dan tikte je op de maat van de muziek

met je rechtervoet de vloer rechts voor je twee keer aan. Dan met de linkervoet de vloer links voor je ook twee keer. Vervolgens sprong je met de voeten bij elkaar eenmaal vooruit, eenmaal achteruit, gevolgd door drie sprongetjes vooruit. En dan weer opnieuw met je rechtervoet de

De Letkiss

vloer rechts voor je twee keer aantikken, enzovoorts. De letkis was een instrumentaal nummer en het werd een enorme hit hier. De plaat van Gudrun Jankis was nog niet zo lang uitgebracht, of er kwam al een gezongen versie in het Nederlands. En ook op de Ploem-ploemjenka van zangeres Trea Dobbs werd door ons met verve gedanst.

Inmiddels was de film ‘Zorba de Griek’ uitgekomen en hoewel die pas op 5 juni 1966 hier in Zevenbergen in de Sint Jan (toen al omgedoopt in Theaterzaal ‘De Schakel’) werd vertoond, waren wij via de radio en

Entreekaartje voor Zorba de Griek, in de filmzaal van de Sint Jan op 5 juni 1966.

televisie natuurlijk al lang op de hoogte gebracht van de grandioze filmmuziek, die Mikis Theodorakis voor deze film had geschreven.

Gek, maar nu in 2020, weet ik nog zo de naam van die componist uit mijn geheugen op te diepen. En dat Anthony Quinn de rol van Zorba vertolkte. Kun je nagaan wat een indruk die film gemaakt heeft.

Maar goed, we hadden het over de verschillende speciale dansen. In de film danste Zorba de Griekse dans ‘de Sirtaki’. Zowel de muziek als de dans werd een enorme hit en natuurlijk wilden wij de Sirtaki ook dansen. We kwamen er echter achter dat bij verschillende dansscholen ook verschillende passen voor de Sirtaki werden aangeleerd.

Plus dat in de muziekbladen ook nog eens verschillende passen werden uitgelegd. Uiteindelijk had onze groep - bestaande uit zo'n 15 tot 20 jongens en meisjes, die eigenlijk alleen maar kwamen om te dansen- allemaal dezelfde passen onder de knie. Ik kan me nog herinneren dat je naast elkaar moest gaan staan in een lange rij (soms

De Sirtaki

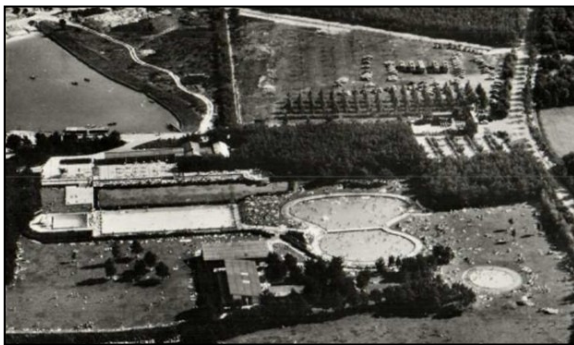
vormden we zelfs een ronde kring) en je de handen op elkaars schouders moest leggen, waardoor je best wel op een afstandje van elkaar kwam te staan. Dus: rechterhand op de linkerschouder van je buurman of buurvrouw en je linkerhand op de rechterschouder van de andere buurman of buurvrouw. Dan moest je achtereenvolgens slepende passen vooruit en achteruit zetten, met hielen en tenen de vloer aan tikken, voeten kruislings achter elkaar zetten, door de knieën buigen en als de muziek sneller werd, danste je, de voeten beurtelings rechts over links en rechts achter links om, met z'n allen in een rij dezelfde kant uit. Best vermoeiend, maar daar maal je niet om als je jong bent.

De Jeugdkring was iedere zondagmiddag geopend van september tot tegen de zomervakantie. Ik had het al even over de groep, waarmee wij altijd samen waren. Voor we lid werden van de Jeugdkring, kenden we elkaar helemaal niet, maar allengs vormden we een hechte groep samen, die ook buiten de Jeugdkring om dingen samen ging doen.

Zo hadden we in Zevenbergen geen zwembad, maar dat weerhield er ons niet van in de zomer toch een frisse duik te nemen. Nou zeg ik wel dat we in Zevenbergen geen zwembad hadden. Toen niet meer nee, maar in onze kleuter- en lagere schooltijd waren er wel in de speeltuin, die lag aan het einde van de Prins Bernhardstraat waar nu het Wilhelminapark begint, twee zogenaamde 'kikkerbadjes'. Een voor de jongens en een voor de meisjes. Maar die speeltuin was er niet meer in de jaren '60, daar stond toen de St. Catharina-Ulo.

Drukke in het Bosbad

Luchtfoto van het Bosbad Hoeven

Het Bosbad in Hoeven was in 1956 geopend en van binnen een straal van 20 km ging iedereen daar regelmatig zwemmen. Het was veruit het modernste zwembad in de omgeving. Vanuit Zevenbergen fietsten we via het pontje bij Nollekens Sas, langs het Bos van de Kwèèk (ook wel Kwèèkebos genoemd), door de Hoevense Beemden in een klein uurtje naar het Bosbad. Soms gingen we met ons hele gezin, maar meestal reden we met vriendinnen onder elkaar. Of we werden, heel luxe, door een vader met een auto via Standdaarbuiten en Oudenbosch naar Hoeven gebracht. Telkens als ik tegenwoordig over de Molendijk rijd, moet ik in de bochten net voorbij de afslag Meerenswegje, nog denken hoe we –als we daar over de weg met kuilen en bulten- tegen elkaar zeiden: “Gollefbaan!” (die van de kermis he!)

Naar het Bosbad dus. Een deken mee om op te zitten, een fles water of limonade in je tas en een stapel boterhammen en wat fruit en je was een hele dag onder de pannen. Soms kreeg je wat extra geld mee om naast je entreekaartje, nog wat lekkers te kopen bij het winkeltje. Ik herinner me dat ik daar mijn eerste zakje potatochips heb gekocht, met apart in het zakje een vierkant blauw papiertje waar een klein schep-

Linksonder het zakje zout, dat los bij de Smith's chips zat verpakt.

je zout op was gedaan en tot een klein zakje was gedraaid. Dat zout kon je dan zelf op de chips strooien. Heerlijk! Ik heb het altijd veel lekkerder gevonden dan de gezouten chips van nu. Misschien alleen door de nostalgische herinnering? Ik denk het niet, ze waren ècht lekkerder!

Toen we tegen ons vader vertelden dat we die chips zo lekker vonden, ging hij gelijk thuis aan de slag. Er werden aardappelen geschild en met een rasp in heel dunne plakjes gesneden. Daarna gingen ze in de frietpan en even later lagen ze goudgeel, knapperig en warm in een schaal. Zout er over en eten maar. Heerlijk! Nog lekkerder dan koude chips.

Op een gegeven moment ontdekten we dat er in Klundert ook een zwembad was. Nou was dat al in 1936 geopend, maar het kwam pas in de jaren '60 in ons blikveld. Zeker toen wij op de Jeugdkring kennis maakten met andere jongelui uit Zevenbergen, die ook regelmatig in Klundert bleken te gaan zwemmen, had Bosbad Hoeven voor ons ver afgedaan. In het begin gingen onze ouders nog wel mee, maar al snel gingen we onder elkaar op de fiets naar 'de Klundert'. Meestal reden we via de Galgenweg, de Keeneweg en dan linksaf de Nieuwendijk op richting Klundert. Aan het einde van de Nieuwendijk staken we dan schuin over en reden vervolgens, zoals wij zeiden, 'd'n Ogte' af naar de Ambachtsherenweg. Dan linksaf die weg in en aan het einde rechtsaf de Schanspoort op en via de Schansweg, langs de melkfabriek (daar vonden we het altijd zo stinken!) naar de Noordschans. Daar kregen we nog effe een klimmetje en eenmaal boven bij de Buitendijk aangekomen, staken we die dijk over en reden over een onverharde pad naar het onder aan de dijk gelegen zwembad, dat toen ook an de Niervaert heette. Soms reden we een andere route door na de Keeneweg de Nieuwendijk over te steken, door de polder naar de Buitendijk te rijden en die dan linksaf te volgen tot aan het zwembad. Later, toen de Provinciale weg N285 (die naam kenden wij toen niet hoor, voor ons was het gewoon 'de grote weg') aangelegd was, reden we soms langs die weg naar Klundert.

Toen bleek dat mijn broer Kees en ik fervente bezoekers van het zwembad werden, kregen we ieder jaar een abonnement voor de Niervaert. Dat moest in het voorjaar in café de Beurs in Klundert

Het tweede bad met de glijbaan

De zonneweide

worden afgehaald. Tot wij hier in Zevenbergen zelf een zwembad kregen, maakten hele hordes Zevenbergenaren hier gebruik van.

Het zwembad in Klundert was weliswaar aangelegd, maar toch in feite een natuurbad. Geen betonnen vloer op de bodem, maar zand en het water werd er vanuit het Hollandsch Diep ingepompt en door de getijdenwerking steeds ververs.

Het derde bad met de duikplanken

Hoge en lage duikplank

Er was een groot ‘tweede bad’ met een glijbaan en een nog groter “derde” diep bad met een hoge en een lage duikplank. Op de foto hierboven neemt Peter Krielen een frisse duik in het koele water. Op de hoge duikplank werden altijd diverse kapriolen uitgehaald, onder toeziend oog van badmeester Kuit. Zo werd er bijvoorbeeld op de leuningen een plank gelegd, vanwaar op de punt van de duikplank

werd gesprongen zodat men hoger kwam, waardoor beter salto's konden worden gemaakt. In het Zevenbergse zwembad "De Bosseelaar" mocht dat de eerste paar jaar ook nog, maar later niet meer in verband met de veiligheid. Wèl jammer!

Verder had je er twee zogenaamde kikkerbaden. Net als toen bij de scholen, was er een voor meisjes en een voor jongens. maar al in onze tijd werd daar niet meer streng naar gekeken en speelden er zowel jongens als meisjes in beide kikkerbaden. Het jongens kikkerbad lag rechts van het midden en het meisjes kikkerbad links.

Badmeester was de heer Kuit, een vriendelijk man, waarbij heel veel kon. Was bijvoorbeeld iemand uit balorigheid door een ander met z'n kleren aan in het water geduwd, dan maakte hij er geen punt van om die natte kleren aan het vlaggentouw te binden en boven in de vlaggenmast te laten drogen. Kon je weer met droge kleding aan naar huis rijden. Veel Zevenbergenaren zullen ook het antwoord wel herkennen op de vraag: "Badmeester, ben ik al bruin?"

"Als een bloemkool", was dan zijn steevaste antwoord. Naast het zwembad was er nog een grote zonneweide en ook rondom het zwembad zelf kon je in het gras zitten, dat naast de bestrating aanwezig was. Stel je geen mooie gladgeschoren zonneweide voor, het veld was hobbelig en wilde grassen, bloemen en onkruid groeiden door elkaar. Maar daar had je geen erg in, als je op een deken of je badlaken lag. Toch?

Jaren zijn we naar Klundert gereden, tot zwembad de Bosselaar hier in Zevenbergen in 1966 werd gebouwd. Tot onze grote verrassing bleek onze ouwe vertrouwde badmeester Kuit te zijn overgestapt van Klunder naar Zevenbergen. Eindelijk een zwembad vlak bij huis en dat onder vertrouwde leiding! We vonden het geweldig!

Natuurlijk was er voor de Zevenbergse jeugd eer het zo ver was nog veel meer te beleven. Wat? Ik vertel er u de volgende keer weer over.

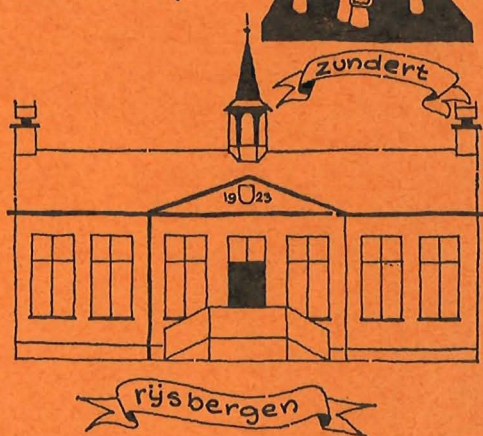
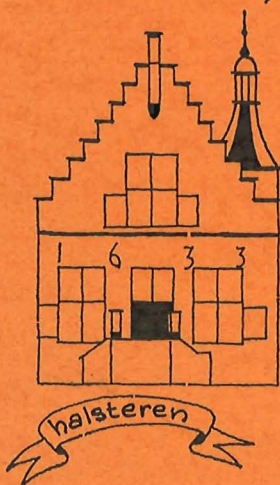
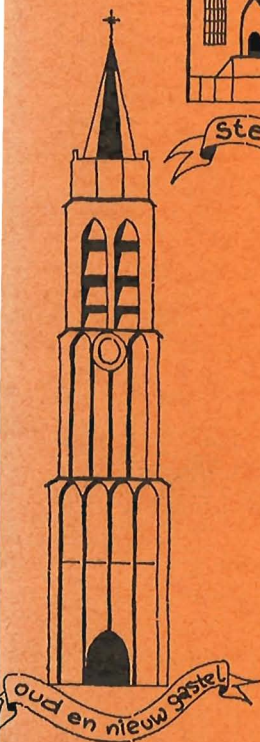
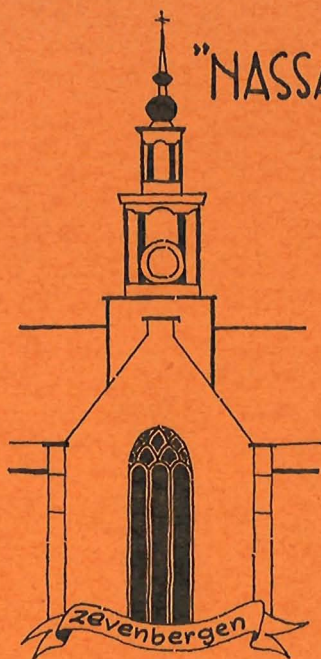
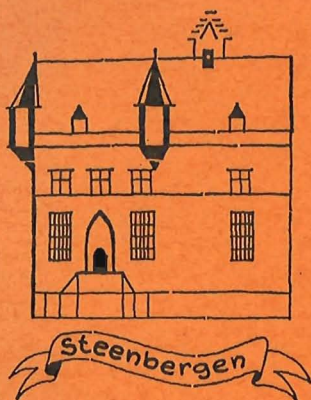

**Badmeester Kuit en Jack
van Dorst**

PUBLIKATIES VAN
HET ARCHIVARIAAT

"NASSAU BRABANT"

1. HEERLIJKHEID EN HEREN VAN ZEVENBERGEN

**Publikaties van het Archivariaat
„Nassau-Brabant”**

**1. HEERLIJKHEID EN HEREN VAN
ZEVENBERGEN**

DEEL I

(c. 1280)—1453

UITGEGEVEN DOOR HET ARCHIVARIAAT, MEI 1968.

Ter inleiding.

De bestuurscommissie van het streekarchivariaat heeft de wens uitgesproken, om te komen tot een gebundelde uitgave van wetenswaardigheden uit de geschiedenis der aangesloten gemeenten. Nu de ordening van de archieven vrijwel voltooid is, lijkt haar de tijd gekomen tot het verwezenlijken van een volgend doel van het archivariaat. Her en der worden weliswaar bijdragen geleverd en gepubliceerd, doch deze gaan in feite de meeste gemeentenaren voorbij. Worden die artikelen in wetenschappelijke tijdschriften opgenomen, dan zijn zij ingesteld op het daar gewenste niveau, dat voor de doorsnee belangstellende misschien wel te hoog ligt. Er is dan ook gezocht naar een mogelijkheid, om te geraken tot een meer populaire verwerking van de historische stof. Uit een aantal voorstellen is uiteindelijk gekozen voor deze vorm, die een periodieke verschijning van 4 afleveringen per jaar beoogt, waarvan het eerste deeltje nu ter tafel ligt.

Het archivariaat „Nassau-Brabant”, dat in 1955 als eerste in Noord-Brabant van start ging onder dr. F. Brekelmans, momenteel stadsarchivaris van Breda, bestrijkt nu zes gemeenten: Zevenbergen, Steenbergen, Zundert, Oud en Nieuw Gastel, Halsteren en Rijsbergen. Tussen deze gemeenten bestaat weinig of geen geografische of historische samenhang. Blikken wij in de geschiedenis terug, dan zijn er twee Nassau- of Oranje-heerlijkheden in te onderkennen, twee onderdelen van het markiezaat van Bergen op Zoom en twee dorpen uit de baronie van Breda. Men zou in zekere zin toch van een eenheid kunnen spreken, omdat het archivariaat op een toevallige doch daarom niet minder merkwaardige manier een geheel juiste weerspiegeling is van de vroegere bestuurlijke indeling van West-Brabant. Sedert enige jaren verleent het archivariaat tevens diensten aan de drie grote waterschappen in de streek: het heemraadschap van Mark en Dintel; het heemraadschap van de Roosendaalsche en Steenbergse Vliet en het hoogheemraadschap van de Brabantse Bandijk. Ook deze min of meer toevallige omstandigheid blijkt een zeer gelukkige te zijn, omdat in deze streek geen gedegen geschiedenis te beoefenen is met voorbijgaan van de waterstaat.

De bestuurscommissie wil het archivariaat een taak laten vervullen in het sociaal-culturele vlak, welke taak de gemeentebesturen bij de oprichting van het streekarchivariaat van meet af aan voor ogen heeft gestaan. Deze dienst ordent en beheert de archieven van de gemeenten; hij zoekt de oude stukken op en geeft de gemeentebesturen op een breed terrein rapport en advies: van oeroude rechten tot de eigendom van een rioolputje, om maar eens twee extreme voorbeelden te nemen. De archieven van de gemeenten

staan vooral de administratie ten dienste. Doch zij bevatten ook een schat aan grote en kleine wetenswaardigheden, die ongetwijfeld de belangstelling van de inwoners trekken. Van de andere kant zijn zij het eigendom van de gemeenschap, die er recht op heeft, indien zij dat wenst, te weten wat in de oude boeken geschreven staat. Het is uit deze, overigens geheel normale overweging voortgekomen, dat de commissie verlangde naar een serie publikaties, afgestemd op de eigen gemeentenaren.

Een uitgave als deze moet aan enkele voorwaarden voldoen. Allereerst moet zij aktueel zijn in die zin, dat zij interessante gegevens uit de streek aan het licht brengt. Zij beoogt derhalve geen verantwoording te geven van het huidige maatschappelijk bestel, nog minder een prognose van de toekomst. Zij grijpt integendeel eer terug op het verleden, en dat terecht, omdat ondanks de ingrijpende veranderingen en vernieuwingen van onze dagen nog altijd de oude zegswijze bewaardheid is, dat het heden slechts uit het verleden verklaard kan worden. De publikaties zijn afgestemd op een breed publiek; zij zijn allereerst bedoeld voor de inwoners der gemeenten. Wij vertrouwen, dat de belangstellenden in de streekgeschiedenis door deze publikaties zullen inzien, dat de begrippen geschiedenis en „geleerdheid” zich niet persé behoeven te dekken. De derde voorwaarde vloeit eigenlijk uit de twee andere voort; omdat concrete onderwerpen uit de geschiedenis der gemeenten en waterschappen worden genomen, zullen deze publikaties sterk aan de streek gebonden zijn.

Bij deze samenstelling van het archivariaat zal het niet te verwezenlijken zijn, dat elke gemeente of waterschap in iedere jaargang met een bijdrage vertegenwoordigd is. Daar er zes participanten zijn (negen met de waterschappen meegerekend) en er per jaar slechts vier afleveringen verschijnen, is het duidelijk, dat van één gemeente of waterschap hoogstens om de twee jaren een artikel kan worden verwacht. Uiteraard zal naar een billijke verhouding worden gestreefd. Dit neemt niet weg, dat hier en daar enig geduld moet worden betracht. Sommige onderwerpen zullen méér vooronderzoek vergen dan andere; van de bewerkers kan moeilijk worden geëist, dat zij een bepaald artikel voor een bepaalde aflevering klaar hebben. Ook dit is een motief geweest voor het kiezen van deze vorm van verschijnen, waar enige vrijheid voor het bewerken der onderdelen overblijft. Artikelen, die voor een aflevering te groot zijn, worden in twee of meer delen gesplitst; deze eerste aflevering is daarvan al een voorbeeld. Voor de lezers houdt dit niet het minste bezwaar in, daar zij de afleveringen kunnen rangschikken of binden volgens hun eigen behoefte.

De bijdragen, die in deze serie zullen worden opgenomen, preten-deren niets anders te zijn dan een voor leken verteerbare stof uit

de geschiedenis der gemeenten en waterschappen. Wat geboden wordt, zal wetenschappelijk verantwoord zijn; doch de bewerkers hopen hun vaktechnisch woordenboek te vergeten en overigens de toon te vinden, dat hun produkten door eenieder te lezen en te verteren zijn. Het ligt in de bedoeling deze serie van jaar tot jaar voort te zetten; volgens de archivariissen is er voldoende stof voorhanden. Mettertijd zal de serie een waardevol bezit kunnen vormen voor de belangstellenden in de geschiedenis van de streek.

Enerzijds zelf door nieuwsgierigheid geprikkeld, anderzijds stellig ervan overtuigd, dat de belangstelling is gewekt en wellicht nog groter wordt, laat ik dit eerste nummer van de „Publikaties van het archivariaat „Nassau-Brabant”, mede namens de overige commissieleden, het daglicht ingaan.

De voorzitter van het gemeenschappelijk
archivariaat „Nassau-Brabant”,

H. E. M. SCHAMINÉE

burgemeester van Zevenbergen.

NOTA

De **administratie** van deze publikaties wordt gevoerd door het secretariaat van het gemeenschappelijk archivariaat „Nassau-Brabant”, p/a Gemeentehuis, Zevenbergen (tel. 01680—3900). Abonnementen, adreswijzigingen, reclames e.d. dienen aan dit adres te worden opgegeven.

Overeenkomstig het besluit der commissie van het archivariaat worden de eerste vier deeltjes van de jaargang 1968 **gratis** ter beschikking van de intekenaren gesteld. Het volgend jaar zal het abonnementsgeld worden gevraagd. Over de wijze van betaling zal t.z.t. een mededeling worden gedaan.

De **redactie** berust bij de archivaris, A. Delahaye, Turnstraat 6, Zundert (tel. 01696—3385).

HEERLIJKHEID EN HEREN VAN ZEVENBERGEN

DEEL I

(c. 1280)—1453.

INLEIDING.

De oorsprong van stad en land van Zevenbergen ligt in het duister. Over de heren van Strijen, die men het eerst als heren van Zevenbergen ziet optreden, is weliswaar vrij veel gepubliceerd, doch over het ontstaan van Zevenbergen zelf is tot heden weinig concreets naar voren gebracht. Dit is slechts een constatering, die in geen enkel opzicht een verwijt wil zijn. De bronnen zijn nu eenmaal schaars en onduidelijk, zodat zij niet veel kans bieden tot een exacte reconstructie van de eerste periode in het bestaan van de heerlijkheid. Al pretendeert deze studie geenszins een pasklaar antwoord te geven op alle vragen, toch wil zij de bestaande archiefstukken behandelen en toelichten, om zodoende althans een benaderend beeld te geven van de wording en het bestuur van het land van Zevenbergen.

Voor Zevenbergen, zoals trouwens voor het grootste deel van West-Brabant, kan men zich niet duidelijk genoeg realiseren, dat het eerste grondgebied pas tegen het midden van de 13e eeuw als een volkomen nieuwland uit het water is opgerezen. Dan komt in West-Brabant de ene na de andere plaats op; in deze tijd begint een grote serie van uitgiften van woeste gronden, die voor de de turfnering of de cultivatie in gebruik werden genomen. Vrij spoedig daarna wordt een heel primitief en aarzelend begin gemaakt met bedijkingen van land, dat van nature enigszins beschermd was (omdat het iets hoger lag), en slechts een kleine omkading nodig had om bij de normale vloed en vrij te blijven. In het begin van de 13e eeuw waren verschillende gronden drooggevalen of voldoende aangeslibt, die betrekkelijk kort tevoren nog geheel met de zee gemeen lagen. De primitieve eerste omkadingen waren bij normale waterstanden wel voldoende, doch niet bestand tegen stormvloed, zodat niet altijd behouden bleef, wat eenmaal gewonnen was. Bij de laatste grote transgressiefase, die omstreeks 1300 inzette en vermoedelijk niet langdurig is geweest, moeten reeds in gebruik zijnde gronden weer verloren zijn gegaan. Exacte gegevens hierover zijn echter niet bekend. Omstreeks die tijd ziet men in de bronnen wel een duidelijke stopzetting der uitgiften van gronden.

Er moet dan ook ernstig rekening worden gehouden met de grote mogelijkheid, dat bescheiden en gegevens over uitgiften en cultivaties van gronden, die ogenschijnlijk op verschillende gebieden slaan, althans in deze geest zijn opgevat, geheel of gedeeltelijk op reeds oudere gronden betrekking hebben, die opnieuw verworven moesten worden.

Over het algemeen kan men stellen, dat in deze streek, waar de inbezitname van de slikken begint, de gronden tot een hoogte van c. 1 M. + N.A.P. pas in de 12e eeuw door natuurlijke oorzaken vrij zijn gekomen. In deze tijd mag men nog niet denken aan gewaagde en technisch moeilijke dijkages: als er een kunstmatige bescherming is geweest, dan heeft deze bestaan in een vrij primitieve omkading. Enigszins, doch nog niet geheel veilig waren de gronden boven een hoogte van c. 2 M. + N.A.P.

Van de juiste geografische toestand van West-Brabant kan men zich slechts zijdelings een voorstelling maken, door zich dat als land voor te stellen, wat als zodanig in de oorkonden is genoemd, of wat als bewoond en gecultiveerd land uit de gegevens kan worden afgeleid. De rest moet worden gezien als een groot waterland. Waarschijnlijk mag er op dit tijdstip niet eens van buitenwateren, zee-armen of brede riviermonden gesproken worden. Schelde, Maas en Rijn stroomden ver achter de huidige kust (landinwaarts!) in het open water uit. Er bestond (misschien!) een uitgestrekt wadden-gebied, doch over het algemeen moet gesteld worden, dat vrijwel geheel West-Brabant, nu ver landinwaarts gelegen, direkt aan de zee lag. Deze toestand wordt nader bevestigd door de gegevens van de bodem, zoals de hoogten, de grondsoorten en de lagen, terwijl de chronologie der inbezitname en cultivatie van het gebied vermoedelijk exact of zeer dicht benaderend wordt aangegeven door het jaartal, waarin de onderscheiden plaatsen voor het eerst in de geschiedenis verschijnen. Uiteraard is het mogelijk, dat een plaats al bestond vóórdat haar naam schriftelijk werd vastgelegd en overgeleverd, doch dit kan hoogstens voor een korte tijd worden aangenomen. Enkele decennia zijn het uiterste maximum; een eeuw of meer is beslist niet te aanvaarden.

De vraag zou nog kunnen opkomen, of en wanneer deze streek vóór de 12e eeuw bewoond en gecultiveerd is geweest. De hogere gronden van Zundert en Rijsbergen hebben in de Romeinse periode ongetwijfeld bewoning gehad. Des te opmerkelijker is het, dat in de lagere gebieden van West-Brabant geen enkele vondst uit die periode en later is gedaan, waardoor in feite al genoeg vaststaat, dat er tot de 13e eeuw geen bewoning is geweest. In dit licht van archeologie en bodemkunde kan het zogenaamde graafschap Strijen, waarmede Zevenbergen verband zou hebben gehouden en dat teruggedevoerd wordt tot de 7e eeuw, enkel als het produkt worden

beschouwd van een opgeblazen fantasterij, gepuurd uit enige teksten, die trouwens inmiddels door een ieder als vals zijn erkend. Vóór de 12e eeuw is het land van Strijen een geografisch vraagteken, daar toen vermoedelijk nog niets van het latere land door de zee vrij was gegeven.

Hier en daar in de geschiedkundige bronnen en vooral in de historische litteratuur is evenwel de indruk gewekt, dat het laagland van West-Brabant wel degelijk al veel vroeger bestond en bewoond was. Het oude „graafschap” Strijen wordt momenteel door allen als een paskwil beschouwd. Het juiste inzicht, dat uiteindelijk toch gewonnen heeft, keerde zich af van de foutieve titel, terwijl aan het geografisch bestaan van het land van Strijen vanaf de 10e eeuw (en onder invloed van bepaalde legenden en vervalsingen zelfs vanaf het midden der 7e eeuw!) toch nog expliciet of zijdelings wordt vastgehouden. Laat men de legenden los en beperkt men zich tot de exacte feiten van geschiedenis en bodem, dan wordt het probleem een stuk eenvoudiger, omdat ten aanzien van Strijen in de 12e eeuw met een schone lei begonnen kan en moet worden.

Welke kwalificatie aan dat land van Strijen gegeven moet worden, kan men beter in het midden laten; de juiste tijd van zijn begin sluit overigens volkomen uit, dat de titel van graafschap nog aan bod zou kunnen komen. De naam van Strijen (of Striene) komt voor het eerst tegen het einde van de 12e eeuw voor in een akte, waarin hertog Hendrik I van Brabant aan Godfried van Schoten het land van Breda in leen geeft: „met de vennen tot aan Strine” 1). Dan zijn de eerste heren van Strijen, Willem I en zijn broer Hugo, pas enkele jaren bekend 2). Zij hebben het land van Strijen in leen gekregen van de graaf van Holland. Nadien is hun heerlijkheid Hollands leen gebleven; nagenoeg op de zuidgrens van het land van Strijen heeft de grens tussen Holland en Brabant na een serie moeilijkheden zich uiteindelijk gefixeerd. De uitgifte van het land van Strijen is niet bewaard gebleven. Hierdoor is het juiste jaar van het ontstaan der heerlijkheid onbekend en weet men bovendien niets over de uitgestrektheid van het gebied, dat de heren van Strijen gekregen hebben.

Bij de reconstructie van de oude heerlijkheden is dikwijls een kapitale fout gemaakt. Bij de uitleg der uitgiften van heerlijkheden werd zonder meer aangenomen, dat de graaf van Holland een **grondgebied** uitgaf, een gebied dat reeds geheel of voor het merendeel vrij van het water was. In de meeste gevallen heeft hij een **waterland** uitgegeven, misschien doch niet noodzakelijk tegen reeds gewonnen land gelegen, dat op zijn beurt binnen afzienbare tijd voor bedijking in aanmerking kwam. De heren van Vossemeer bijvoorbeeld verkregen in 1410 en 1415 hun heerlijkheid, waarvan zij

kort na 1410 een klein stuk bedijkten, terwijl zij over de winning van de rest (toch reeds hun heerlijkheid!) ruim 5 eeuwen hebben gedaan. Het heeft in andere heerlijkheden niet anders gelegen. Zeer goed mogelijk is, dat de eerste heren van Strijen in de 12e eeuw het gehele gebied van de latere heerlijkheid ineens hebben gekregen, aangewezen en afgebakend in een waterland, waar de aanzet van een verlanding de aanwijzing van de grenzen reeds mogelijk maakte. Het in cultuur zijnde deel kan aanvankelijk zeer klein zijn geweest.

In dezelfde tijd, dat het land van Strijen verschijnt, sprak de graaf van Holland bepaalde aanspraken uit op het land van Breda. In 1200 werd het geschil tussen hem en de hertog van Brabant geregeld 3). Daarin is tevens een uitspraak gedaan over het grondgebied tussen Striene en Waalwijk, dat als Brabants leen door de graaf van Holland werd erkend. Over het land van Strijen zelf wordt in het verdrag met geen woord gerept; dit is derhalve niet in het geding geweest. Door deze akte wordt het zijdelings als een Hollands leen bevestigd. Over de juiste begrenzing zijn weinig exacte gegevens bekend. Wel moet worden aangenomen, dat de heerlijkheid Strijen in het zuiden aan het land van Breda raakte. In het noorden strekte zij zich waarschijnlijk uit tot aan het reeds bestaande vasteland van Zuid-Holland. In het oosten heeft de grens tussen Zevenbergen en Waalwijk gelegen; ook hier is het waarschijnlijk, dat de latere grens tussen Zevenbergen en het land van Breda (ruwweg: van Terheijden naar Moerdijk) teruggevoerd moet worden naar de eerste periode van de opkomst van Strijen. Overigens hebben zich aan deze kant de meeste geschillen voorgedaan over de juiste grens; Hugeman van Zevenbergen schrijft in 1388, dat oorspronkelijk de gebieden van Zevenbergen en van Geertruidenberg aan elkander raakten. In het westen strekte het land van Strijen zich uit tot voorbij Steenberg en de Heen; daar zijn de gorzen van de heren van Strijen bekend en de wateren aldaar hebben nog lang de naam van Strijen of Striene gedragen. Zonder bezwaar mag aangenomen worden, dat de gesteldheid van dit gebied geheel anders was dan de huidige, doch onmogelijk kan worden aanvaard, dat het in de 12e eeuw reeds een totale verlanding was, die eventueel door de St. Elisabethsvloed van 1421 weer in stukken is geslagen. Dat Strijen „het gehele westen van de provincie Noord-Brabant” omvat zou hebben, zoals Van Rheineck Leysius meent 4), wordt enerzijds door geen enkel gegeven gedekt, en is anderzijds een duidelijk teken van 's mans onbegrip over de toenmalige geografische en waterstaatkundige situatie van de streek.

Graaf Floris III (die in 1190 stierf), verklaarde in een ongedagtekend stuk, dat Willem van Strijen, zijn broer Hugo en zijn zusters het goed Heiligenberg, onder het bisdom Luik gelegen, aan de abdij van Ter Does hadden geschonken 5). Dit goed plaatst men

onder Niervaart, het huidige Klundert. In 1242 en 1244 zijn de gebroeders Willem, Hugo en Hendrik van Striene genoemd 6). Zij waren zonen van Willem van Striene, die in 1243 voor het laatst is vermeld 7). Onduidelijk is, of deze identiek is met de vóór 1190 genoemde heer van Strijen, of dat er tussen deze en de latere Willem nog een generatie méér moet worden aangenomen. Voor Zevenbergen doet dit trouwens niet veel terzake, daar de heerlijkheid pas veel later opkomt.

1. UIT STRIJEN GESPLITST. WILLEM HUGEMANSZOOM, (1283) - (1293).

In een leenregister van het jaar 1361, waarin de lenen vrij scherp van elkander te onderscheiden zijn, komt onder het land van Strijen als tweede Zevenbergen voor 8). In een verhef van de heerlijkheid Zevenbergen door de heer van Gaesbeke, Putten en Strijen op de heer van Zevenbergen uit het jaar 1365 wordt gezegd, dat de heerlijkheid Zevenbergen ontstaan is uit de scheiding of deling van twee broers van Strijen 9). Deze mededeling, vermoedelijk minder dan een eeuw na het feit neergeschreven, is waarschijnlijk wel betrouwbaar. De latere feiten wijzen trouwens wel uit, dat Zevenbergen op een bijzondere manier met Strijen verbonden was.

Willem IV van Strijen noemt in 1290 Willem Hugemanszoon zijn neef 10); deze was de zoon van Hugo, die in de akten van 1242 en 1244 is genoemd. Die Willem Hugemanszoon komt tegen het einde van de 13e eeuw als eerste heer van Zevenbergen voor. In de eerste tijd van het bestaan der heerlijkheid mag de „scheiding van twee broers” zeker niet opgevat worden in deze zin, dat Zevenbergen volledig van Strijen zou zijn afgescheiden. De voorhanden oorkonden wijzen er integendeel op, dat de heer van Strijen aan zijn neef een deel van zijn gebied als achterleen heeft gegeven, dat zich nadien tot een afzonderlijke heerlijkheid ontwikkelde, zich uit het leenverband met Strijen probeerde los te maken, en waarschijnlijk vrij vlug naar het direkte leenverhef van de graaf van Holland heeft gestreefd.

Het juiste tijdstip van het begin der heerlijkheid Zevenbergen is niet bekend. Nemen wij de mededelingen uit de leenregisters letterlijk op, waar sprake is van een scheiding of deling tussen twee **broers**, dan zou Hugo de eerste heer van Zevenbergen zijn geweest. Dit is in zoverre mogelijk, dat er tussen 1244, als wij van de gebroeders Willem en Hugo vernemen, en 1283, als Willem Hugemanszoon voor de eerste keer als heer van Zevenbergen voorkomt, een vrij lange periode ligt, waarin heel wat aanleidingen tot moeilijkheden konden ontstaan tussen twee broers, die gezamenlijk de heerlijkheid Strijen bezaten. Willem heeft, omdat hij de oudste was, als heer van Strijen gefungeerd, doch Hugo had er eveneens be-

paalde rechten en inkomsten. Er bestaat echter geen enkel gegeven, dat Hugo als heer van Zevenbergen aanwijst. Het is dan ook goed denkbaar, dat Willem Hugemanszoon bij de dood van zijn vader Hugo geen genoeg heeft genomen met het aandeel van zijn vader in de heerlijkheid en diens ondergeschikte positie, doch dat hij een deel van de heerlijkheid voor zich heeft opgeëist. Zelfs in dit geval kan nog van een scheiding tussen twee broers gesproken worden.

Er is trouwens aan ander gegeven, dat de opkomst van het land van Zevenbergen nader toelicht. Duidelijk is namelijk, dat de inbezitname en de cultivatie van nieuwe gronden geografisch en chronologisch moet aansluiten aan het nieuwe gebied ten zuiden van Zevenbergen. In het land van Gastel, dat oorspronkelijk ook Oudenbosch en Hoeven omvatte, zijn voor het eerst in 1275 woeste gronden uitgegeven. Onder het gebied van Klundert is sinds 1244 sprake van een hoeve of goed, de Heiligenberg genaamd; ook daar was een jonge cultivatie aan de gang. Tussen Ansekerke en Lindonk, wier juiste plaats onbekend is, doch die ten oosten van Zevenbergen gelegen hebben, gaf de heer van Breda in 1267 aan de lieden van Steenberg 17 hoeven land uit 11), die later aan de St. Pietersabdij van Gent zijn gekomen. De ontginning van het land — want dit is het ongetwijfeld — is vanuit het zuiden, het zuidwesten en zuid-oosten van Zevenbergen stap voor stap geschied. Het latere land van Zevenbergen komt natuurlijkerwijs na de andere aan de orde. Lieten wij boven de mogelijkheid nog open, dat het land van Zevenbergen tussen 1244 en 1283 uit de heerlijkheid Strijen is gesplitst, dan dwingt de geografische situatie toch ertoe dit feit dichter bij 1283 dan bij 1244 te stellen.

Willem Hugemanszoon is voor de eerste maal in 1283 als heer van Zevenbergen vermeld. In augustus van dat jaar verklaarden de schepenen en raad van Geertruidenberg, dat zij aan Heyman Eggart 40 bunders gegeven hadden van hun eigen moer, gelegen op de grens van het moer van Willem Hugemanszoon, heer van Zevenbergen 12). Op dit tijdstip was de eerste heer derhalve reeds gevestigd, getuige de duidelijke omschrijving. De juiste plaats van zijn moer is niet bekend. Het zou onjuist zijn wegens de vernoeming van Geertruidenberg aan te nemen, dat een gebied dicht bij die stad zou zijn bedoeld, daar het in die tijd normaal was, dat een stad of een deel der ingezetenen een moer bezaten of exploiteerden, dat betrekkelijk veraf gelegen was. Omgekeerd sprak het niet vanzelf, dat het moer van de heer van Zevenbergen in diens heerlijkheid lag, ofschoon dit wel waarschijnlijk is.

In mei 1287 gaven Willem Hugemanszoon, heer van Zevenbergen, en zijn vrouw Hadewijf een groot moer uit aan het St. Janshuis van Brugge 13). De akte bevat meerdere opmerkelijke bijzonder-

heden. Het bewuste moer was 100 bunders groot en 300 roeden lang en breed; het lag in het vierkant half beoosten („beoosten half”: de juiste betekenis is duister) de **kerk** van Zevenbergen, aan de zuidzijde van de watergang der sluis. Per bunder moest een erfcijns van 18 penningen Hollands gegeven worden. De vermelding van de kerk toont aan, dat het centrum (van een stad kan nog niet gesproken worden) al bestond. Van elke last turf zou het St. Janshuis 3 penningen geven. Daartegenover waren het St. Janshuis en zijn moerlieden, die het de moernering liet uitoefenen, vrij van alle lasten tegenover de heer, namelijk: heervvaart, bede, ridderschapshulp, huwelijksbijdrage, schot, zetting, kerkgeld, bruiloftsvaart, watergangs- en spuigeld, uitgezonderd de heerlijke rechten en de jurisdictie. Uit deze bepaling blijkt, dat de heerlijkheid Zevenbergen zich in bestuurlijk opzicht al geheel ontplooid had. Dit wijst niet noodzakelijk op een lange voorgeschiedenis, daar de rechtsregels en gebruiken er vermoedelijk op korte termijn zijn ingevoerd. Voor de hand ligt, dat het recht van Strijen er zonder meer is overgenomen. Verder behield de heer van Zevenbergen zich het recht voor een weg van 7 roeden breed (?) te leggen vanaf zijn eigen moer rond het moer van het St. Janshuis en een andere weg in het midden van dit moer, van oost naar west van het ene naar het andere einde. Toch zouden het St. Janshuis de volle 100 bunders uitgemeten worden. Midden tussen die wegen zou een watergang gegraven worden, zo breed en diep als nodig was, die beide partijen naar rato van hun veen moesten bekostigen. Het St. Janshuis zou dit moer als vrij eigendom bezitten; het mocht aan weerszijden van de wegen turf steken, doch het was verplicht de vrije weg en de open vaart voor iedereen te garanderen. Van de grond zouden cijns of tienden gegeven worden, als de heer of zijn opvolger dit eiste.

Door deze bijzonderheden wordt een beeld gegeven van een der cultivaties in het land van Zevenbergen. De heer gaf een veenland uit, doch hij verwachtte, dat het hospitaal van Brugge er een blijvend bezit van maakte. Met andere woorden: als de bovenste veenlaag afgestoken was, moest het bouw- of weiland worden; pas dan zouden cijns en tienden worden geheven. De gereserveerde breedte van 7 roeden voor de wegen was rijkelijk veel. Die waren gewenst voor het bewerken van het turfveld, het stapelen, drogen en wegvoeren van de turf. Doch die royale maat was ook genomen, om de weg later tot dijk te maken en te hogen met de gronden van weerszijden.

De akte is opgemaakt voor de wet en de schepenen van Zevenbergen, te weten: Jan vrouw Avezalien zoon; Arnoud Goud; Bette van Duvelande; Diederic Gommaer; Hughe de Grote; Hughe de Moelnare (molenaar) en Gerard van Zaetsals. De oorkonders verzochten ridder Willem, heer van Strijen, hun daad goed te keuren; en heer Wolfert van Borsele en de ridders Gerard van Wieldrecht

en Gielis van Wendelnesse, dat zij mede bezegelden. Willem van Strijen gaf als **overheer** zijn toestemming en stelde zich ook persoonlijk tegenover het St. Janshuis garant.

In dezelfde maand mei 1287 gaven Willem Hugemanszoon en zijn vrouw Hadewijf 16 bunders moer in cijns uit aan de abdij van Zoetendaal bij Aardenburg 14). Dit perceel lag te Zevenbergen „upten moer”, „benoorthalf” de watergang, die komt van het westen van de sluis, oostwaarts opgaande, en tevens van de weg, die loopt naar het moer van Ser Pouwels Calkers. De abdij kreeg voor dit veenland dezelfde rechten en vrijheden als het St. Janshuis in zijn moer. Voorbehouden werden de vrije vaart en de jurisdictie van de heer. Willem en Hadewijf beloofden de 16 bunders vrij te houden van alle lasten, met uitzondering van de kosten van watergang en sluis. Zij verzochten de bisschop van Luik hun besluit goed te keuren en zo nodig aan te vullen. Deze uitgifte is gedaan voor dezelfde schepenen van Zevenbergen als boven genoemd. Wulfert van Borsele, Gerard van Wieldrecht en Gielis van Wendelnesse hebben medebezegeld. Willem van Strijen heeft als teken van octrui en toestemming zijn zegel aan de brief gehangen.

De beide akten spreken voor zichzelf. Willem Hugemanszoon treedt als heer van Zevenbergen op en als zodanig stelt hij belangrijke handelingen, die wel nog onderhevig waren aan de goedkeuring van de heer van Strijen. In de plaats, die reeds een kerk had, bestond al moernering, terwijl de cultivatie van de gronden voor de landbouw reeds gaande was of in elk geval werd voorzien, getuige de tienden, die alvast werden geclaimd. In Zevenbergen waren al schepenen, hetgeen erop wijst, dat het burgerlijk bestuur er geregeld was en de plaats enige bewoning had. De gronden, althans die van het St. Janshuis, hebben ten oosten van de stad gelegen. Het kan als vrijwel zeker worden aangenomen, dat zij in het Oudland lagen; de andere delen van de huidige gemeente waren vermoedelijk nog niet vrij van het water, zeker nog niet voldoende verland, dat zij in gebruik konden worden genomen. De concrete feiten in Zevenbergen passen overigens geheel bij die van het overige West-Brabant, waar de lokale heren een beroep hebben gedaan op de kloosters, om cultivaties en bedijkingen te doen uitvoeren. Uiteraard moest er iets tegenover de inspanning en de investering staan, die de abdijen zich getroostten. Voor het juiste inzicht in de algemene verhoudingen van die tijd dient met nadruk opgemerkt te worden, dat aan de cultivatie van West-Brabant uitsluitend door zuidelijke abdijen en kloosters is deelgenomen.

Op 1 september 1290 verkocht Willem, heer van Strijen, aan Aeve en Heijn van den Rechtslote een goed tussen Gheerlant en de 7½ hoeve, Landekens Gors geheten, onder de voorwaarde, dat zij op het goed mochten wonen of op de Nieuwe Vaert, maar dat de

zoutwinning voor tweederde deel van hem zou zijn 15). Het is niet duidelijk of het hier genoemde Landekens Gors identiek is aan het latere Landeken, dan meestal „Landeken van Hoogstraten” genoemd. Over de juiste geografische toestand van vóór 1500 weten wij immers bijzonder weinig. De vermelding van de Nieuwe Vaert toont echter aan, dat er een gebied moet zijn bedoeld tussen Zevenbergen en Klundert. De akte is in zoverre van belang, omdat eruit blijkt, dat de heer van Strijen aan de heer van Zevenbergen geen gehele heerlijkheid, eventueel door bedijkingen nog te winnen of uit te breiden, in leen gegeven had, doch enkel een of enige welomschreven, reeds verlande delen uit zijn gebied. Dit wordt door latere akten nader bevestigd. Op dit tijdstip was er al verlanding in en rond het Oudland; tevens op de grens van Klundert en Zevenbergen. Blijkens de laatste akte raakte de heerlijkheid Zevenbergen nog niet aan de Nieuwe Vaart; tegen het einde van de 13e eeuw is zij bescheiden van omvang geweest.

Op 17 september 1290 schonk Willem van Strijen een nieuw stuk land, moer en gors aan zijn neef Willem Hugemanszoon 16). Meerdere historici hebben deze akte beschouwd als de uitgifte van de heerlijkheid Zevenbergen, doch aan de hand van de akten van 1283 en 1287 is dit duidelijk onjuist. Het moer lag aan een zijde tussen Ockerlake (Otterlake?) en Lindonk, aan de andere zijde tussen de Mark en Zwaluwe, waar de Ockerlake uit de Mark opwaarts loopt, recht op de Sprang aan, die ernaast ligt; vandaar naar het zuiden langs de kant van Zwaluwe tot aan het land van de heer van Breda. In deze omschrijving is het land van Zonzeel begrepen, niet de gehele latere polder, doch slechts het oostelijk deel ervan. Van Rheineck Leyssius brengt de oorkonde in verband met Niervaart, doch zijn onbekendheid met de plaatselijke gesteldheid heeft hem tot deze grove misvatting geleid. Al kan het grondgebied uit de oorkonde niet nauwkeurig worden aangewezen, dan is toch duidelijk, dat het zich in het westen niet tot aan Niervaart kan hebben uitgestrekt. Tussen de beide gebieden lag trouwens een vrij uitgestrekt land, waar de cultivatie pas tegen het midden van de 16e eeuw is begonnen. Willem van Strijen verklaarde, dat dit land van nu af aan een vrij leengoed was van de heer van Zevenbergen.

Omdat het hem, zo gaat hij verder, „te pijnlijk en te moeilijk” is alle mensen persoonlijk hun brief te bezegelen, die uit Vlaanderen of andere landen gekomen zijn en land van Willem Hugemanszoon **gekocht hebben** of zullen kopen, heeft hij als overheer hiervan slechts één oorkonde gemaakt. Willem van Strijen was door ouderdom geplaagd. Zijn ontboezeming is echter van bijzonder belang omdat daaruit blijkt, dat de nieuwe landerijen in Zevenbergen bij voorkeur door mensen uit Vlaanderen werden aangekocht. Hier is duidelijk neergeschreven, wat voor meerdere plaatsen al lang ver-

moed kon worden: de populatie van West-Brabant is voor het grootste deel, waarschijnlijk zelfs geheel, vanuit Vlaanderen en Brabant geschied. In de eerste periode van zijn opkomst heeft West-Brabant op het punt van dijkage, cultivatie en bevolking geen enkele impuls uit Holland ontvangen. Het kan geen kwaad dit duidelijk in het licht te stellen, opdat de Nederlandse geschiedschrijving zich eindelijk eens bevrijde van het waandenkbeeld, dat de ontwikkeling van Zeeland en West-Brabant vanuit Holland is geschied. Die opvatting is voor West-Brabant in elk geval in flagrante strijd met de feiten.

De verleden tijd „gekocht hebben” zou erop kunnen wijzen, dat er reeds land aan particulieren was uitgegeven. De uitdrukking dwingt echter niet absoluut tot deze opvatting, daar in de oorkondentaal met de tijden der werkwoorden wel meer gehaspeld wordt. Er kan best bedoeld zijn: als zij het gekocht hebben. Toch wordt de sterke indruk gewekt, dat Willem Hugemanszoon dit bezit van Strijen reeds tot zich had genomen en dat zijn voorbarigheid achteraf door de heer van Strijen is gesanctioneerd. Willem van Strijen was oud en ziekelijk; hij stierf enkele jaren later 17). Misschien heeft Willem Hugemanszoon van de omstandigheden gebruik gemaakt om een uitbreiding aan zijn heerlijkheid te geven. Of dit in eerste instantie al dan niet geheel volgens de regels geschiedde, is een andere zaak. Feit is evenwel — wat misschien ook de bedoeling van Willem Hugemanszoon is geweest — dat de oostgrens van de heerlijkheid Zevenbergen in 1290 op het uiterste gebied van het land van Strijen is gelegd op een plaats, waar zij behoudens wellicht enkele rechtekkingen ook later is gebleven. Op dit tijdstip kan het grondgebied van Zevenbergen nog niet als één aaneengesloten territorium worden opgevat, doch als losse stukken, nog door water omringd, met uitzondering van het Oudland, dat aan het land van Breda aansloot. De heerlijkheid bestond voornamelijk uit enclaves in het land (lees: water) van Strijen. Enige delen zijn ons inmiddels bekend: het Oudland met vermoedelijk al enige aanwassen; een land tussen Zevenbergen en Klundert, dat nog Strijens was, althans in 1290; en een deel van de latere Zonnele Polder.

De akte is enkele weken voorafgegaan door een verklaring van Willem Hugemanszoon van 1 augustus 1290 18). Het is niet onmogelijk, dat er tussen de beide oorkonden een sterk verband bestaat. In deze akte gaf hij aan de kinderen van zijn oom Heinric Jonghe, een broer van Willem van Strijen, al het goed terug, dat zij hem geschonken hadden. Bijzonderheden over dit goed bevat de akte niet. In elk geval lijkt het erop, dat Willem Hugemanszoon bepaalde goederen van het huis van Strijen onrechtmatig in zijn bezit had. Misschien heeft Willem van Strijen eerst restitutie verlangd, alvorens hem een nieuw deel van Strijen in leen te geven.

De eerste heer van Zevenbergen is in 1293 overleden; op 27 oktober van dat jaar wordt zijn zoon voor de eerste maal als heer van Zevenbergen genoemd. Tegen het einde van de 13e eeuw had de plaats al enige betekenis; zij bezat een kasteel en een kerk, terwijl er al een schepenbank functioneerde. In 1296 wordt voor het eerst van de priester (pastoor?) van Zevenbergen melding gemaakt (19), waardoor het waarschijnlijk is, dat de oprichting van een parochie vrij vlug op de stichting van de nederzetting is gevolgd.

2. HUGEMAN I WILLEMSZOOM, 1293 - c. 1340.

De dood van Willem Hugemanszoon heeft in 1294 aanleiding gegeven tot een boedelscheiding tussen de oudste zoon Hugeman, zijn moeder en zijn negen broers en zusters, namelijk: Willem, Jan, Peter, Heinric, Gerard, Bouden, Aden, Hadewich en Lijsbet (20). De scheiding is door arbiters gedaan en uitgesproken. De negen kinderen kregen de helft van „die woninghe” (verm. het kasteel) van Zevenbergen. Verder de helft van alle land, in privé bezit van hun vader. De hofsteden, die al bestonden of nog gesticht zouden worden, kwamen aan Hugeman, en de helft van de molen. De kinderen zouden de helft hebben van alle goed, dat zij gemeenschappelijk met hun moeder bezaten. Hugeman kregen alle huizen buiten het genoemde kasteel; eveneens het goed, dat de heer van Zevenbergen in het land van Breda had (Gageldonk?). Daartegenover moest hij aan de kinderen een jaarrente van 50 ponden betalen, te putten uit zijn renten van Strijen, en indien die niet toereikend waren, uit de cijns van Zevenbergen. Aan deze boedelscheiding lag duidelijk de bedoeling ten grondslag de heerlijkheid zelf onverdeeld te laten, haar voortbestaan te verzekeren en de moeder en de jongere broers en zusters van Hugeman een passend inkomen daaruit te verschaffen.

De tweede heer van Zevenbergen heeft er zich voornamelijk op toegelegd, de heerlijkheid te consolideren. In zijn tijd schijnen geen aanzienlijke landaanwinningen te hebben plaats gehad, al wijzen bepaalde feiten er wel op, dat Hugeman naar expansie heeft gestreefd. Niervaart was nog geheel Strijens. Op 22 maart 1290 had graaf Floris V aan de heer van Strijen tolvrijdom verleend voor zijn inwoners van Niervaart (21). Op 27 oktober 1293 gaf dezelfde vorst aan Hugeman eenzelfde tolvrijheid voor zijn lieden, die in het ambacht van Niervaart woonden (22). Geen van beide akten bevat enig detail over de rechtsmacht van Niervaart. De lieden van de heer van Zevenbergen, onder Niervaart wonend, mochten voortaan van dezelfde vrijheid genieten als de echte Strijense mensen. Misschien is hier een onderscheid gemaakt tussen de territoriale en de personele jurisdictie. Waarschijnlijker is echter, dat het gebied van Niervaart inmiddels bij de heerlijkheid Zevenbergen is gevoegd, in elk geval het ten oosten van het water gelegen deel,

of dat Hugeman het zonder meer tot zich heeft genomen. Wegens de zeer nauwe familierelatie tussen Strijen en Zevenbergen kon het bestuur der onderscheiden heerlijkheden niet altijd radikaal gescheiden worden gehouden. Feit is bovendien, dat Strijen later nauwelijks nog in Niervaart optreedt. Niervaart was toen en nog lange tijd daarna door een water van het land van Zevenbergen gescheiden. Een deel van de westelijke grens van de heerlijkheid Zevenbergen kan zodoende op de akte van 1293 worden teruggevoerd.

Kort na zijn optreden als heer van Zevenbergen kreeg Hugeman een kwestie met Nicolaas van Putten, heer van Strijen, over de juiste landscheiding. Nadat dit geschil in eerste instantie door arbiters was beslecht, werd het in 1300 nader geregeld door Philippa, gravin van Henegouwen en Holland 23). Beide partijen zwoeren de paalscheiding van de arbiters te aanvaarden. Alles wat Willem Hugemanszoon in bezit of leen hield krachtens brieven van de heer van Strijen, werd ook aan Hugeman toegewezen. Wat buiten de (niet genoemde!) palen viel, bleef aan Nicolaas van Putten. Toch was deze verplicht de kopers van gronden in het land van Zevenbergen te vrijwaren overeenkomstig hun koopbrieven. De schade, die Nicolaas aan Hugeman en zijn ondergeschikten berokkend had, moest hij vergoeden. Nicolaas zou aan Hugeman een jaarrente betalen, berekend naar een som van 600 ponden tournois. Wat Hugeman aan Nicolaas had afgestaan uit zijn goederen of die van zijn vrouw, en waarvan Nicolaas beweerde, dat Hugeman dit verbeurd had, moest Nicolaas teruggeven. Als Hugeman bouwen wilde op het goed, dat hij van de jonkvrouw van Strijen gekregen had, en daartegen verzet rees, moest hij met bouwen wachten totdat de rechter over de zaak geoordeeld had. Over vrijwel de gehele lijn is de heer van Strijen in het ongelijk gesteld. Al zegt de oorkonde het niet met zoveel woorden, dan wordt door de details de schijn gewekt, dat Nicolaas van Putten de heerlijkheid Zevenbergen terug heeft willen nemen, in elk geval bepaalde goederen en rechten heeft opgeëist. Misschien wilde de heer van Strijen zijn leenman zover beknootten, dat deze geen kans meer kreeg tot een ongewenste expansie. Neutrale arbiters oordeelden evenwel, dat hij te ver was gegaan. De nauwe relaties tussen de beide huizen hebben niet verhinderd, dat de heren van Strijen en Zevenbergen elkaar om materiële belangen in de haren vlogen. Jammer genoeg, bevat de oorkonde geen concrete gegevens omtrent de goederen, waarover het geschil liep. De tekst der uitspraak van de arbiters is evenmin bekend gebleven; deze moet wel duidelijker gegevens hebben bevat over de verhoudingen tussen Strijen en Zevenbergen en over de landscheiding.

De broers en zusters van Hugeman hebben later geen rol meer gespeeld in de heerlijkheid. Veel is er over hen trouwens niet bekend. In 1315 komt Johan van Zevenbergen voor in een rekening

van krijgskosten en soldijen van de Hollandse edelen, die de graaf van Holland gediend hadden in zijn krijgstoct naar Vlaanderen 24).

Graaf Willem van Holland liet in 1316 Loper van Bridorp een grenspaal steken tussen de heerlijkheid Zevenbergen en het land van Strijen 25). De akte bevat geen nadere aanduidingen over de juiste plaats van de grensscheiding. Zij spreekt enkel van een „rechte paal” tussen de beide heerlijkheden. Dit moet aldus worden opgevat, dat er een enigszins willekeurige, toch op bepaalde gegevens en gewoonten berustende rechte lijn getrokken is tussen Strijen en Zevenbergen, waarschijnlijk ten westen van Zevenbergen. Het benadrukt bovendien de grotere zelfstandigheid, die de heerlijkheid Zevenbergen inmiddels gekregen had.

Op 18 december 1325 verkocht Hugeman (zich hier: „Van Strijen” noemend) 25 bunders moer aan Melis Henrics Jonghen zoon, zijn neef 26). Hiervan waren er voorheen 5 van Willem Barwoetszoon en 20 van Willem Stellebroeders en gezellen, die deze niet aanvaard of niet naar de zin van de heer bewerkt hadden. Zij lagen „boven” (ten noorden van?) de hoeve van Melis en strekten zich zuidwaarts uit tot aan het H. Geestmoer van Brugge. Waarschijnlijk is hiermede het moer van het St. Janshuis van Brugge bedoeld, dat een hospitaal was en derhalve ook met de naam van H. Geesthuis kan zijn aangeduid. Van elke last turf moesten Melis of zijn nakomelingen vier penningen als tiende geven, doch zij kregen de derde penning van alle zout, dat in het moer werd gewonnen. In deze akte handelde Hugeman geheel zelfstandig; van een verlof van de overheer wordt niet meer gerept; in deze zaak blijkt niets van enige ondergeschiktheid aan Strijen. Deze overdracht houdt echter geen aanwijzing in, dat Hugeman zich aan Strijen trachtte te onttrekken, wat wellicht zijn politiek is geweest. Daar Melis een zoon was van zijn oom Hendrik, heeft de akte misschien meer verband gehad met familiezaken dan met de heerlijkheid Zevenbergen.

In het begin van de 14e eeuw had de heer van Zevenbergen zich reeds een niet onaanzienlijke positie verworven tussen de Hollandse edelen. In 1320 was hij bij de zegelaars van een oorkonde van de graaf van Holland, waarbij deze Willem van Duivenvoorde met de ambachten van Dubbelmonde en Almonde beleende 27). Hugo van Putten en Strijen en zijn vrouw Beatrijs hadden afstand gedaan van hun rechten op deze ambachten 28). Hugeman zal wel niet als willekeurig gekozen getuige medebezegeld hebben, doch eer als een scheidsrechter, die het akkoord mede had tot stand gebracht. In de uitspraak van een geschil tussen Hollandse edelen in 1325 was Hugeman van Zevenbergen als arbiter aangewezen 29). Deze min of meer uitzonderlijke positie van een kleine heer, bezitter van een bescheiden achterleen, moet wellicht toegeschreven worden aan persoonlijke eigenschappen.

Toch kan ook van belang zijn geweest, dat zijn heerlijkheid in Holland op de punt van het zwaard lag. Al langer was er kwestie over, waar in dit waterland, hier en daar tot bewoonbare en cultivabele grond gegroeid, nu precies de grens lag tussen Holland en Brabant. Door niemand werd betwist, dat het oude land van Breda een Brabants leen was, en dat Strijen en Zevenbergen Hollands waren. In de grote lijn was de grens hierdoor wel bepaald, doch in de detaillering bleven nog genoeg mogelijkheden tot ellebogenwerk, wat de latere feiten overigens wel aantonen.

In 1291 verbood Raso van Gavere, heer van Breda, het transport van dieren tussen Bovendonk, het goed van de abdij van St. Bernards onder Hoeven en Zevenbergen, en dat iemand een veer onderhield van die kant van Zevenbergen in het land van Breda 30). Dit was een eerste stellingname. Later zijn de heren van Breda erop uit geweest hun gebied naar het noorden en noordwesten uit te breiden, omdat zij zeer goed inzagen, dat daar nog aanzienlijke landaanwinningen te verwachten waren. In andere delen van hun heerlijkheid konden zij op zulke gratis aanwassen niet rekenen. Ongetwijfeld hebben de heren van Zevenbergen van de graaf van Holland de opdracht gekregen hun land niet door Brabant of Breda te doen aantasten. Om belangen van hogere politiek heeft de graaf van Holland niet altijd pal achter de heer van Zevenbergen gestaan, als zich een kwestie over de grenzen voordeed.

In 1325 is een eerste grensafscheiding tot stand gekomen tussen Brabant en Holland, tussen Breda en Zevenbergen 31). In dit geval bestond zij in een getuigenis van een groot aantal personen, die verklaarden waar de beide heren van Breda en Zevenbergen gewoon waren de rechtsmacht uit te oefenen. Aan hun opvatting over de afscheiding der beide heerlijkheden lag misschien wel een vroegere grensbepaling ten grondslag, al kan men de zeer summiere afspraak van het 1200 32) moeilijk een exacte grensscheiding noemen. Ook uit de bewoordingen der getuigenverklaringen kan men opmaken, dat de grens in 1325 geen nieuwe afbakening was, doch dat werd vastgelegd, waar zij nu in feite moest worden aangenomen. Waar de heren eigendommen hadden of verkregen, rechten uitoefenden en bevoegdheden overdroegen, werd tot hun land gerekend, als het niet was betwist. De grens kan voor een niet onbelangrijk deel door een gewoonterecht tot stand zijn gekomen. Het land van Breda, zo meenden de getuigen, lag van waar de Batenbrug stond recht op het einde van Zwaluwenstaart aan; vandaar liep de grens naar het hoogste punt van de berg te Lindonk, die men de Nol heet, recht door een hofstede, die van Herman van Lindonk was; vandaar recht naar de sloot en vandaar recht tot in

de Mark. Dit land hebben de heren van Breda altijd beheerd. Bekend is, dat zij delen ervan hebben uitgegeven aan de nonnen van Kortenberg en aan de zusters van het klooster van Breda. De galg (teken van rechtsmacht en derhalve algemeen bekend als demonstratief teken van de territoriale jurisdictie) was driemaal omvergehouden; galg en dieven werden door de heer en de lieden van Breda tot over de dijk in het graafschap van Holland gesleept. Op het uiterste punt van het land van Breda stond geen galg meer; wel in Holland. Als er op Zwaluwenstaart iets aanspoelde, werd daar al meer dan 36 jaren vanwege de heer van Breda de strandvonderij uitgeoefend.

Nauwkeurig zijn de mededelingen niet. Men zou eruit kunnen verstaan, dat toentertijd de grens tussen Breda en Holland wel ongeveer vast lag en bekend was, doch dat zij hier en daar berustte op een eigenmachtig optreden van de heer van Breda. Het verplaatsen van de galg wijst er in elk geval op, dat de grens ter plaatse verschoven is. Er wordt niet gezegd, wie ze had omgeslagen; vermoedelijk is dit gebeurd door de heer van Zevenbergen, die de expansie van Breda terug wilde dringen.

Op 8 oktober van het volgend jaar 1326 gaf Hugeman van Zevenbergen een verklaring uit over de grens tussen de heerlijkheid Breda en het graafschap Holland 33). Daar zijn oorkonde enkele grieven bevat en zij niet schijnt opgemaakt te zijn om te dienen bij een feitelijke paalscheiding, mag eer aangenomen worden, dat hij dit stuk ingediend heeft bij de graaf van Holland, om het te zijner tijd te gebruiken, als weer eens kwestie over de juiste grens ontstond. Enkele details uit de oorkonde tonen aan, dat hij zich tegen de bovenvermelde getuigenverklaring keerde. Hugeman verklaarde op zijn beste weten en trouw, dat de grens tussen Brabant en Holland over de top van de berg van Lindonk liep. Omdat aan het andere einde op Steenloë aan geen uitspraak was gedaan, waar tussen de berg van Lindonk en Steenloë slechts een wildernis was zonder enig herkenningsteken, zou hij het 't beste vinden daar de lijn maar recht door te trekken. Het naasten van de zeedrift op Zwaluwestaart was door de lieden van Breda niet rechtmatig geschied, doch zij pasten de strandvonderij wel 200 roeden of meer „beneden” Zwaluwenstaart tot in Holland toe, want in die tijd kwam de vloed daar niet verder. De mensen, die de vond rechtmatig toekwam, waren zich komen beklagen; sindsdien is door de lieden van Holland de strandvonderij uitgeoefend. In een twist, tussen de heer van Breda en hem voorgevallen, waren door beide partijen arbiters aangewezen. Uit hun namen blijkt, dat Hugeman hier niet de vorige oorkonde van 1325 bedoelt. Bij het steken van de palen, na de uitspraak geschied, meende Hugeman tekort te zijn gedaan. Mochten de overheren van beide zijden ooit tot een nadere overeenkomst komen, dan hoopte Hugeman dat dit

hersteld zou worden. Overigens beloofde hij bij voorbaat zich te houden aan het akkoord tussen de overheren.

In deze oorkonde erkende Hugeman de graaf van Holland als zijn overheer; de band tussen Strijen en Zevenbergen was al losser geworden. De hogere overheid en waarschijnlijk ook de heer van Strijen hebben de relatie tussen Strijen en Zevenbergen nog niet losgelaten. Op 27 juli 1326 besliste graaf Willem van Holland, dat die van Dordrecht geen roedergeld (scheepsgeld) behoeften te betalen in Niervaart, dat nog Strijens was, evenmin als die van Zevenbergen in Zierikzee 34). Wellicht heeft de graaf „gegeven en genomen”; naar buiten worden Strijen en Zevenbergen nog als een eenheid of als zeer nauw verbonden opgevat.

Op dezelfde dag, dat Hugeman zijn verklaring over de grens gaf, getuigde Loper van Bridorpe dat hij, toen hij baljuw van Putten en Strijen was, met 32 man palen had gestoken vanaf de Hollandse weg, die van Oosterhout tot Gheldolfs Hakes loopt; vandaar westwaarts naar de Clippelberg, die in het moer ligt aan de noordzijde van de berg, en zo verder naar Zonzeel (de kerk van Zonzeel stond in Brabant); vandaar naar de plaats, waar een vlierbos staat, en tot in de Mark. Daar de juiste plaatsen van de genoemde punten en toponiemen niet meer aan te wijzen zijn, hebben beschouwingen over het verloop van deze grens niet veel zin. Wel krijgt men de indruk, dat de oude grens niet belangrijk zal zijn afgeweken van de grens tussen Breda en Zevenbergen, die sinds de 16e eeuw beter bekend is. Het is wel mogelijk, dat het land ten zuiden van de Langeweg en Zevenbergen tegen de Mark aan gelegen, oorspronkelijk niet tot het land van Breda heeft behoord, tenzij men zou moeten aannemen, dat de rivier de Mark vanouds de grens heeft gevormd en dat deze rivier zich meer naar het zuiden heeft verplaatst. Overigens moet men er rekening mee houden, dat het bewuste grensgebied tussen Zevenbergen en Breda in de St. Elisabethsvloed van 1421 geheel verloren is gegaan. De totale vernieling van dit land en de vrij lange tijd vóór de herwinning maken het zeer hachelijk een reconstructie te geven van de juiste toestand.

In diverse oorkonden van de graaf van Holland komt Hugeman van Zevenbergen als getuige voor: in 1328 35); in 1332 36), in 1333 37) en in 1337 38). Enkele malen verschijnt hij er samen met Willem van Duivenvoorde, de ambitieuze ridder, die zich in deze tijd een sterke positie in Holland en het land van Breda verwierf. Hugeman heeft kennelijk op hem gesteund; hier en daar blijkt, dat zij hun ambities coördineerden.

In 1332 verleende graaf Willem van Holland tolvrijheid aan de lieden van Zevenbergen door Holland en Zeeland 39). Enkele dagen later bevestigde hij de in 1293 gegeven tolvrijheid van de mensen van Niervaart 40). Het is een teken, dat de stad zich voor-

spoedig ontwikkelde, en dat van lieverlede handel en visserij enige betekenis gekregen hadden naast de moernering, de zoutwinning en de landbouw, die de oorspronkelijke bestaansmogelijkheden hadden gevormd. Toch moet de betekenis van Zevenbergen in economisch opzicht niet overschat worden. Het schone verhaal van de gouden kloppers aan de deuren en de gouden hoefijzers van de paarden is ongetwijfeld een opgeschroefde legende! Van de handel en scheepvaart der stad is praktisch niets bekend. Op dit punt kan zij zeker niet vergeleken worden met Bergen op Zoom en Steenbergen, die in de 14e eeuw een overigens korte bloeiperiode beleefden. De verlening van de tolvrijheid betekent op zichzelf niet, dat daar een belangrijke handel achter stak; er zijn voorbeelden te over bekend, waar een stad of dorp deze wel bezat maar er nooit gebruik van heeft gemaakt. In tal van gevallen is zij als een stimuleringsmaatregel gegeven, en blijft het de vraag, of de ontwikkeling aan de verwachting heeft beantwoord. Toch mogen wij aannemen, dat de stad en de heerlijkheid Zevenbergen reeds enige allure had.

In 1338 vond Hugeman de tijd gekomen, om het leenverband met Strijen wat losser te maken. Hij droeg zijn huis en hofstede van Zevenbergen op aan de graaf van Holland en ontving het als erfleen terug (41). Hierdoor werd het kasteel een Hollands leen en kon de heer van Zevenbergen zich met volle recht als een Hollands leenman beschouwen. De graaf van Holland kreeg een bepaalde zeggenschap over het huis; hij kon erop terugvallen en het zonodig in tijden van oorlog en beroering in een krijgstoct inschakelen. De heerlijkheid zelf is nog een Strijens achterleen gebleven; een direkte losmaking van zijn gebied uit het leenverband met Strijen heeft Hugeman niet bereikt.

Het huis van Strijen van zijn kant heeft de heerlijkheid Zevenbergen niet laten schieten. Op 24 juni van hetzelfde jaar (1338) gaf Hugeman van Striene, heer van Zevenbergen, aan Melis Heinrich Jonghen zoon, zijn neef en zoon van zijn oom Hendrik van Strijen, de derde penning van alle vroomlanden, die deze in de heerlijkheid bezat (42). In 1325 had Melis een perceel van 25 bunders moer van Hugeman gekocht, waarvoor hij geen cijns behoefde te betalen, doch als tienden aan de heer van Zevenbergen vier penningen van elk last turf moest geven. Nadien schijnt Melis nog meer goederen onder Zevenbergen te hebben verworven. Dat zij vroomlanden worden genoemd wijst erop, dat zij oorspronkelijk deel uitmaakten van gronden, die de heer van Strijen voor zichzelf gereserveerd had. Zij maakten derhalve deel uit van het familiebezit. In het vervolg behoefde Melis slechts de derde penning te betalen; dat wil zeggen: eenderde van de oorspronkelijke som. Dit gold voor 12 hoeven, opgaande van de Otterlake tot aan de Buynre; voor 2 hoeven, die men Betteland noemde; voor 1½ hoeve tussen Zevenbergen en Hazel-donk en een niet nader gelokaliseerd perceel van omtrent 37 bun-

ders. Oorspronkelijk had Melis moeten betalen voor de lasten turf, die hij uit de moeren van Zevenbergen won. Deze brief kende Melis de opbrengst toe van gerst, hooi en koren, waaruit blijkt, dat op deze landerijen de turfnering inmiddels door een cultivatie was vervangen. Misschien heeft Hugeman deze concessie moeten doen omwille van andere zaken, die geacht konden worden de heerlijkheid Strijen en het leenverband van Zevenbergen afbreuk te doen.

In 1340 verkocht Hugeman aan Willem Janszoon van Zomerland een moerdijk op de Niervaart, in het noorden rakend aan het land van Putten en Strijen, zuidwaarts strekkend „over de bergen” 43). De juiste plaats van dit perceel is niet aan te geven; het lag waarschijnlijk onder het Zevenbergs deel van Niervaart. In de brief wordt ook Gerard van Zevenbergen genoemd, vermoedelijk de zoon van Hugeman, die hem kort daarna als heer van Zevenbergen is opgevolgd. De oorkonde van 1340 is het laatste stuk, waarin Hugeman voorkomt.

3. THOMAS, (1342)-(1348).

Ermgard, vrouwe van Zevenbergen, en Thomas, heer van Zevenbergen, verklaarden in 1342 de burcht van Hedel tot een open huis van de hertog van Gelre, en dit van hem in leen te houden 44). Van deze Thomas is verder niets bekend; in de geslachtslijsten van Strijen komt hij niet voor. Daar het echtpaar zich heer en vrouw van Zevenbergen noemt, is het wel waarschijnlijk, dat Thomas inderdaad als heer van Zevenbergen heeft gefungeerd. Daar er van zijn verwantschap met Strijen of Zevenbergen niets bekend is, kan men hiernaar slechts gissen. Misschien is hij de oudste zoon van Hugeman I geweest; mogelijk was hij een familielid, dat korte tijd als voogd voor diens zoon Gerard is opgetreden.

Van de afkomst van Ermgard is evenmin iets bekend. Daar zij in de oorkonde als eerste is genoemd, was de burcht van Hedel vermoedelijk via haar in het bezit van Thomas van Zevenbergen gekomen. Met hem begint een reeks van politieke huwelijken, die het huis van Zevenbergen tal van goederen uit alle windstreken hebben aangebracht. Tengevolge hiervan hadden de heren van Zevenbergen in de 16e eeuw een ware collectie van heerlijkheden, die in dit overzicht slechts vermeld worden als zij iets met de heerlijkheid Zevenbergen uitstaande hebben gehad. De verwerving van deze vreemde en dikwijls veraf gelegen goederen heeft de band tussen de heer en Zevenbergen niet versterkt. Wanneer de heerlijkheid niet meer het enige object van hun zorg is, ziet men duidelijk een verwijdering intreden, die er van lieverlede toe leidt, dat bij de heren het direkte financiële belang meer op de voorgrond treedt dan een sociale bewogenheid met het wel en wee van de inwoners.

4. GERARD, (1349) - (1365).

In 1349 treedt Gerard voor de eerste maal als heer van Zevenbergen op. Door Van Rheineck Leyssius wordt hij zoon van Hugesman genoemd, doch dit is niet geheel duidelijk, als Thomas tussen hem en zijn vader als heer van Zevenbergen heeft gefungeerd. Gerard was gehuwd met Isabella van Merksem, dochter van Gerard van Wesemaal, die ook Isabella Gerardsdochter wordt genoemd. De echtelieden beloofden in 1349, zich te houden aan de arbitrage van Willem van Duivenvoorde en anderen inzake de vererving der goederen van het huis van Bergen op Zoom, nagelaten door Johanna, vrouwe van Bergen op Zoom, nicht van Isabella en echtgenote van Jan van Valkenburg 45). Korte tijd later verkochten zij hun deel uit de nalatenschap aan de hertog van Brabant 46).

Uit de bestuursperiode van Gerard is weinig over de heerlijkheid bekend. Bij zijn infunctietreding was hij geen jongeman meer; zijn dochter Marie was in 1359 al gehuwd met Dirk van der Spange 47).

In 1354 gelastte de graaf van Holland, dat aan Pieter den Onvervaerden, Henric Jonghenszoon (beide uit het geslacht van Strijen) en anderen 40 bunders moer moesten worden overgedragen, die zij van Boudewijn van den Poele gekocht hadden en die gelegen waren naast de moeren van de heer van Zevenbergen 48). Over de koop van de gronden of de belening moet wel een kwestie zijn ontstaan, als de graaf eraan te pas kwam om een transactie door gang te doen vinden. Misschien heeft de heer van Zevenbergen zich tegen de koop verzet in de mening, dat hij over deze grond te beschikken had.

De verhouding met Strijen werd er niet beter op. Korte tijd later kwam het zelfs tot een openlijk conflict tussen Gerard van Zevenbergen en Aleidis van Putten en Strijen. Uit de bepalingen van het akkoord, dat in 1358 na de bemiddeling van arbiters tot stand kwam, kan men zien, dat het geschil over enige materiële zaken ging, doch dat het veroorzaakt was door een inbreuk van Gerard op de heerlijkheidsrechten van Strijen. Hij werd verplicht een veer in de moerdijk van Zomerland op te heffen, de veerdam weg te ruimen en verder geen veergeld meer te heffen. De vrouwe van Putten stemde erin toe, dat Gerard het land tussen de moerdijken van Bouwensland en het Heiligland bedijkte, terwijl de moerdijk van „De Goede Laghe” voor gezamenlijke rekening ingepolderd zou worden. De heer van Zevenbergen mocht zich niet verzetten, als de vrouwe van Putten van „Den Broek” naar Niervaart en vandaar naar Zevenbergen wilde dijken. De mensen van Strijen mochten het zout, dat zij in het land van Zevenbergen wonnen, vervoeren waarheen zij wilden, na betaling van het verschuldigde 49). Uit

een en ander blijkt wel, dat Gerard gestreefd heeft naar uitbreiding, in elk geval een afronding van zijn heerlijkheid, doch dat vrouwe Aleidis strikt de hand heeft gehouden aan de rechten van Strijen. Dat hij op vrijwel alle punten bakzeil moest halen, toont wel aan, dat hij onrechtmatig was opgetreden.

In 1363 beleende Sweder van Abcoude, heer van Putten en Strijen, Heinric de Jonghen Meliszoon met 24 bunders land, in de Zwaluwe gelegen 50). Bepaalde gronden, die geografisch zeer goed bij de heerlijkheid Zevenbergen gepast hadden, heeft Strijen in eigen hand gehouden of aan anderen uitgegeven. Toen aan beide zijden van Zevenbergen een aanzet was gelegd voor de heerlijkheden van Niervaart en Zwaluwe, had Zevenbergen niet veel armslag meer voor een expansie in die gebieden. Korte tijd daarna geraakte het land van Strijen door een huwelijk in handen van vreemde edelen, zodat de familieband tussen Strijen en Zevenbergen steeds minder te betekenen had. De heerlijkheid was reeds zo nauw door andere ingedamd, dat zij nadien enkel nog uitbreidingen naar het noorden heeft gekregen.

Hugo de bastaard van Zevenbergen, die als rentmeester fungeerde, legde op St. Maarten in de Winter van 1364 rekening af over de heerlijkheid 51). In de tekst noemt hij zijn rekening de vijfde aan Hugeman afgelegd; enkele regels verder eveneens de vijfde aan Gerard van Zevenbergen afgelegd. Gerard leefde derhalve nog in 1364. Met Hugeman kan bezwaarlijk Gerard's vader zijn bedoeld, die in 1293 als heer optrad; de naam moet wel op de zoon Hugeman slaan. Uit diverse posten van de rekening blijkt, dat Hugeman reeds een groot deel van de taak van zijn vader had overgenomen.

De rekening, een der oudst bewaarde stukken van Zevenbergen, bevat interessante details, waarvan enkele een vermelding waard zijn. Aan inkomsten genoot de heer van Zevenbergen: de moercijs van de uitgegeven gronden; de erfpacht van de hofsteden; de cijs op het gors van de Zwaluwe; een hoeve in Striene; de visserij binnen de heerlijkheid; het veer op de Maas; de visserij op de Maas; van de mannen buiten Striene; van de mannen binnen Striene. Dat jaar is een jaargetijde gedaan voor Hugeman I, de vrouwe van Zevenbergen (waarschijnlijk de vrouw van Hugeman I), en Gerard van Zevenbergen. Ook is het jaargetijde vermeld van een Claes van Zevenbergen. De inkomsten beliepen ruim 55, de uitgaven ruim 61 pond. De rentmeester liet op de „Grote Vastenavond” Hugeman geld brengen, die op deze dag niet in Zevenbergen was. Jan van Zevenbergen, een broer van Hugeman II, vierde de „Kleine Vastenavond” op het kasteel. De rekening wemelt van de bastaarden, waarvan de meeste denkelijk wel van Hugeman I zijn geweest; van hem zijn er elf bekend. Hugemannen en Aernouken worden met name genoemd. Willem van Zevenbergen had een kind bij een

jong meisje. Zoetken genaamd. De vrouwe van Zevenbergen heeft er geen drama van gemaakt; in meerdere gevallen heeft zij deze kinderen „verheven”, wat inhoudt dat zij tot op zekere hoogte werden erkend en hun opvoeding door de heerlijkheid werd bekostigd.

6. HUGEMAN II, (1365) - (1406).

In het jaar 1365 ontving Hugeman van Strijen van de heer van Gaasbeke, Putten en Strijen de heerlijkheid te leen: „Het alinghe (gehele) land van Zevenbergen met al zijn toebehoren, dat afkomstig is van de scheiding van twee broers van Strijen” 52). Hiermede begon de opmerkelijk lange bestuursperiode van Hugeman II. In deze tekst, die woordelijk misschien niet geheel en al betrouwbaar is, wordt Hugeman „van Strijen” genoemd; in latere oorkonden wordt die aanduiding trouwens nog gebruikt. Zij toont aan, dat de zelfstandigheid van Zevenbergen nog altijd betrekkelijk was.

Dit is geen beletsel geweest voor een zodanig gunstige ontwikkeling, dat de heer van Zevenbergen er financieel zeer goed voorstond. Naast de heerlijkheidsrekening van 1364 met haar bescheiden inkomsten en uitgaven wekt het enige verwondering, dat de heer van Zevenbergen voldoende kapitaalkrachtig was om belangrijke sommen uit te lenen. In 1370 kreeg Hugeman 1000 gulden uitbetaald vanwege de hertog van Brabant als gedeeltelijke aflossing van een lening van 4000 gulden; aan rente ontving hij 20 pond per jaar 53). In 1375 gaf hij aan de hertog van Brabant kwitantie voor een som van 2500 moettoenen Vilvoordse munt, hem terugbetaald voor de lening van een groter kapitaal 54). Niet alleen materieel ging het de heer van Zevenbergen wel, ook in ander opzicht telde hij mee. Men ziet hem meermalen in oorkonden vermeld als raadsheer van de graaf van Holland, zoals in 1379 55), in 1380 56), in 1391 57), in 1394 58), in 1396 59), en in 1400 60), Zijn broer Jan fungeerde in 1378 als „man van de graaf” 61).

Er zijn geen gegevens bewaard, die wijzen op een noemenswaardige uitbreiding van de heerlijkheid onder Hugeman II. Zijn periode staat vrijwel geheel in het teken van geschillen, twisten en zelfs handtastelijkheden over de grens tussen de heerlijkheid en het land van Breda. Een eerste geschil ontstond omstreeks 1376. Het werd aanvankelijk bijgelegd, doch laaide opnieuw op en bleef een reeks van jaren slepen. In 1376 deden de scheidsrechters uitspraak: de 11 hoeven 62) in het Steenbergse moer, die eertijds door de heer van Zevenbergen en de eigenaars waren afgedamd, mochten door het land van Zevenbergen afwateren; de overige door het land van Breda op de Mark. De heer van Breda behield gedurende 30 jaren de hoge en lage jurisdictie van dat gebied. Aangaande

de 40 bunders moer langs de grens van Brabant, die eigendom zouden zijn van de heer van Zevenbergen en de zijnen, door koop van Boyden van den Poele verkregen, waarvan de heer van Breda ontkende, dat zij in Almonde, Dubbelmonde of Twintichoven lagen, werd bepaald, dat 40 bunders door de heer van Breda ergens afgepaald zouden worden, en door beide partijen 30 jaren lang niet gebruikt mochten worden 63).

Deze uitspraak is in 1377 nader bekrachtigd en gepreciseerd 64). De heer van Breda zou gedurende 30 jaren 40 bunders moer onder Almonde, Dubbelmonde of Twintichoven braak laten liggen. De 11 hoeven te Zonzeel mochten uitwateren door het land van Zevenbergen; de andere gronden door het land van Breda. De heer van Breda behield over alle moeren en gronden onder Zonzeel gedurende 30 jaren de hoge en lage jurisdictie. Ter uitvoering hiervan gaf Jan III van Polanen, heer van Breda, in 1380 voor een termijn van 30 jaren de lage jurisdictie aan de geërfden van het Steenbergse moer boven Zonzeel; na verloop van die tijd zou de rechtsmacht naar hem terugkeren 65). Overigens gaf de oorkonde nadere voorschriften over de voorgenomen bedijking van Zonzeel, de waterafvoer en de verdeling van de kosten. Het lijkt erop, dat de geschillen over de juiste grens een effectieve aanpak van de waterbeheersing en de cultivatie in de weg hebben gestaan.

De kwestie liep over een deel van het land van Zonzeel. Dit dorp en de andere genoemde plaatsen zijn in de St. Elisabethsvloed van 1421 geheel verdwenen; hun juiste plaats is zelfs niet bekend. Het vroegere dorp Zonzeel moet in de latere Zonzeelse Polder gesitueerd worden, vermoedelijk vrij dicht bij het tegenwoordige dorp Terheijden. Het geschil ging in feite over de bedijking en de afwatering, doch de ondergrond ervan wordt gevormd door de territoriale jurisdictie, die in woest en onontgonnen waterland dikwijls door middel van de nodige of de gewenste waterstaatkundige voorzieningen werd opgeëist of afgedwongen. Dat het bewuste gebied voor het grootste deel nog ongecultiveerd was, wordt wel heel treffend gedemonstreerd door het feit, dat de heer van Zevenbergen niet eens precies wist, waar de 40 bunders lagen, die hij van Boyden van den Poele had aangekocht!

Na deze uitspraak van de scheidsrechters is de twist bij lange na niet tot een einde gekomen. In 1382 kwam hertog Wencelslaus van Brabant tussenbeide 66). Dat dit nodig was, bewijzen wel de details van zijn oorkonde. Die tonen namelijk aan, dat de beide heren na de uitspraak van de scheidsrechters de strijd in het open veld hebben voortgezet. De heer van Bergen op Zoom had zijn mannen naar Zevenbergen gestuurd, waar zij bijna dagelijks schoten en sloegen op de lieden van de heer van Breda. Zij hadden zich genesteld in een blokhuis, dat zij voor Zevenbergen op Brabants

gebied hadden gelegd. Na verhoor van de partijen verklaarde de hertog, dat dit onderdeel van de zaak als teniet moest worden beschouwd; de een mocht er de ander niet meer over aanspreken. Een schipper van Bergen op Zoom, die turf vervoerde uit het land van de heer van Breda, was onder Zevenbergen gevangen genomen terwijl zijn schuit vernield werd, omdat de heer van Breda dit vervoer verboden had. Op dit punt werd de heer van Breda in het gelijk gesteld. De heer van Zevenbergen had zijn paarden gestald in Hoeven in een huis, dat deels in het land van Breda stond en deels in het gemeenschappelijk land van Breda en Bergen op Zoom 67). Lieden van Breda waren het huis binnengedrongen en hadden de knechten van Zevenbergen gedwongen de paarden uit te leveren, omdat de heer van Zevenbergen vijand was met de heer van Breda. De hertog besliste, dat die van Breda hierin niet onrechtmatig gehandeld hadden, daar die van Zevenbergen in het land van Breda binnengedrongen waren. Mochten daar echter paarden van Bergen op Zoom bij zijn geweest, van manschappen die op dat tijdstip in Zevenbergen lagen om de heer te helpen, en waren die in beslag genomen tijdens het bestand tussen de heren van Breda en van Bergen op Zoom, dan moest de heer van Breda die teruggeven of vergoeden.

In 1383 schijnt de rust enigszins weergekeerd te zijn, al werd de strijd aan de schrijftafel even fel voortgezet. In dat jaar legden oudere mensen getuigenis af over de grens tussen Breda en Holland en over de heerlijke rechten in Zonzeel 68). Eertijds was bepaald, deelden zij mede, dat de paalscheiding blijven zou van Zwaluwenstaart westwaarts tot op de Nol van Hazeldonk, en oostwaarts in rechte lijn tot de Batenbrug. Alles wat ten zuiden daarvan lag, was aan de heer van Breda toegewezen. Toen deze paalscheiding werd gemaakt, was een put gegraven, waarin een knecht geworpen was om het feit en de juiste plek goed in de herinnering te prenten. Sommige getuigen wisten die plaats nog aan te wijzen. In Zonzeel oefende de heer van Breda de rechtsmacht uit. Op het Steenbergse moer kwamen dikwijls lieden uit het land van Zevenbergen, die daarheen vluchtten om niet gevat te worden. Eens was er een dief gevangen, die in Breda werd berecht. Die van Zevenbergen hadden een stuk dijk rond een wiel gelegd op cijnsgrond van Breda. De pastoor en de koster van Dubbelmonde haalden hun rechten op tot aan een huis, dat men zeide bij Zwaluwenstaart te staan. In 1386 wezen de beide partijen vier arbiters aan, die samen een overman kozen; hen was opgedragen binnen 10 weken tot een uitspraak te komen 69). Het resultaat van hun arbitrage is niet bekend; wel is het waarschijnlijk dat uit hun optreden een vernieuwing is voortgekomen van de grenspalen tussen Holland en Brabant, waarvoor in 1388 commissarissen werden aangewezen 70). Inmiddels immers waren op andere plaatsen langs de grens tot Oosterhout toe geschillen over detailpunten ontstaan.

De aangewezen commissarissen zond Hugeman van Zevenbergen op 13 juli 1388 een memorandum 71). Daarin nam hij enige verklaring van getuigen op. Deze bevestigden onder andere, dat de heer van Zevenbergen een weg had laten maken door zijn land tot Wagenberg toe „of daaromtrent”. Zonzeel en Anskerke was vanouds een ambachtsheerlijkheid 72) in Holland (Dit wijst erop, dat de twee dorpen dicht bij elkander lagen). Dit had de getuige zijn ouders altijd horen zeggen. Hugeman van Strijen (waarsch. Hugeman I) had deze kunnen kopen van Raso van Kruiningen, doch uiteindelijk had hij ervan afgezien, omdat hij geen ambacht in Holland wenste. Als het een hoge heerlijkheid was geweest, had hij misschien wel gekocht. De mensen, die er toen woonden, hadden aangeboden het geld voor de aankoop bijeen te brengen. Het ambacht is daarop door Willem van Duivenvoorde gekocht en is nog aan Hollandse cijns onderworpen, ofschoon het volgens Hugeman door Willem van Duivenvoorde gekocht was „om de palen van Brabant in de heerlijkheid van Breda te versterken”. Die van Anskerke hebben de heer van Zevenbergen altijd in heervvaart gediend; tot aan het huis van Jan Tielmanszoon betaalden zij tienden aan Zevenbergen. Willem van Duivenvoorde had van de heren van Zevenbergen het Steenbergse moer willen kopen (dat de volksmond zeer raak het Kijfmoer noemde), doch de heer van Zevenbergen liet het niet los. Nadien hebben die van Steenbergen de helft van dit moer van de heer van Zevenbergen in bezit gekregen. Een andere getuige heldert dit laatste punt nader op: toen Raso van Liedekerke heer van Breda was, had hij het moer aan die van Steenbergen verkocht. Doch de heer van Zevenbergen was naar Bergen in Henegouwen bij de graaf van Holland gereden, die in Valenciennes stierf (bedoeld is Jan II of Jan van Avesnes, graaf van Henegouwen en Holland, die in 1304 overleed), om ertegen te protesteren, dat de heer van Breda zijn goed verkocht. Daarop heeft de graaf van Holland aan de baljuw van Zuid-Holland opdracht gegeven de koop ongedaan te maken.

De tegenpartij deponeerde eveneens stukken, die in haar voordeel uitgelegd konden worden. Op 14 juli 1388 zijn getuigenissen afgelegd, die op de gehele grens (op het vasteland !) tussen Holland en Brabant betrekking hadden 73). Voor Zevenbergen zijn de volgende details van belang: de grens liep recht van de Oecklake (Otterlake) naar de Overdraghe. Andere getuigen zeiden nooit gehoord te hebben, dat de grens liep van Overdraghe recht naar het huis Strijen onder Oosterhout. De mensen van Standhasen 74) verklaarden altijd gehoord te hebben, dat de paalscheiding liep van Wagenberg recht op Anskerke, waar zij bij het vlierbos tot in de Mark reikte, en vandaar recht op de Nol van Hazeldonk. Als deze omschrijving in de grote lijn dezelfde grens aangeeft als de andere paalscheidingen, wat wel waarschijnlijk is, dan wijst zij de plaats van Anskerke bij benadering ten noordwesten van Terheijden aan,

ongeveer halverwege tussen Terheijden en Langeweg. Enige dagen later, op 21 juli 1388, getuigden andere personen, dat de grens liep van het Cluppelbos recht naar Zonzeel aan de oostzijde van de kerk; vandaar rechtdoor tot in de Mark 75).

In 1394 droegen de heren van Breda en van Zevenbergen hun onderlinge geschillen ter beslissing over aan de hertogin van Brabant en de graaf van Holland 76). Blijkbaar was de commissie voor de paalscheiding op de grens van Zevenbergen niet tot een bindend resultaat gekomen. De twee partijen sloten een wapenstilstand tot 1 februari e.k. en stelden de wederzijdse gevangenen in vrijheid voor zover die niet „geschat” waren, wat vermoedelijk betekent, dat zij niet vrijgelaten werden als er nog iets op hen verhaald moest worden 77). Deze wapenstilstand is enkele malen verlengd: op 28 februari 1394 78) en op 21 maart 1395 79). In deze laatste oorkonde heeft de heer Hugeman van Strijen tevens bedongen, dat na 1 mei in het Steenbergse moer geen turf meer mocht worden gestoken. Op 21 maart 1395 sloot de heer van Zevenbergen een voorlopige overeenkomst met Hendrik van der Leck, heer van Heeswijk, die optrad voor de minderjarige vrouw van Breda 80). Hun arbiters zouden te Lier samenkomen en een termijn bepalen, binnen welke de vrede voorgoed of tot de meerderjarigheid van de vrouw van Breda gesloten zou worden. De eis van Hugeman van Strijen inzake het delven in het Steenbergse moer werd vastgelegd. De oorkonde is medebezegeld door de stad Zevenbergen, wat aantoon, dat in het bestuurlijke vlak al een nauwe samenwerking bestond tussen de heer en de stad.

Op 14 september is de arbitrale uitspraak opgemaakt en door beide partijen aanvaard 81). Zij heeft de twisten tussen de heren voor lange tijd beëindigd, zij het niet voorgoed. Nadat de commissie in een breedsprakerige inleiding had uiteengezet, hoe nauwkeurig zij de zaak had bestudeerd, gaf zij haar conclusie, die in hoofdzaak hierop neerkomt: De heer van Zevenbergen zal de hoge en lage jurisdictie blijven houden op de 10 hoeven en 8 bunders, gelegen tussen het land van Zevenbergen en Zonzeel. Eveneens over de 6 bunders „zegge”, gelegen tussen Jan Grauwenssloot en 4 bunders land, over 2 waarvan de heer van Zevenbergen de heerlijkheid reeds heeft, terwijl van de andere 2 onderzocht zal worden of ze cijnsplichtig zijn aan het land van Breda. Over dit alles zal de heer van Zevenbergen 7 jaren lang de rechtmacht en de cijns hebben. Indien na verloop van die 7 jaren geen van beide partijen de overeenkomst opzegt, zullen de rechten en de goederen definitief aan de heer van Zevenbergen blijven. Nader bepalingen zijn gegeven over het bedijken door Zevenbergen en het aardhalen op gronden van Breda; deze details zijn hier niet van belang. Al het geweld, tussen beide partijen voorgevallen, te weten: doodslagen, kwetsuren, brand, doorsteken van dijken en roof, werd „even gelijk en kwijt” beschouwd en is derhalve teniet gedaan. Breda had gevangenen mee-

gebracht, getaxeerd op 1000 Hollandse guldens; Zevenbergen had er tot een waarde van 4500 guldens. Zij worden zonder nadere verrekening vrijgelaten, doch als een der partijen de overeenkomst opzegt, moeten deze sommen verrekend worden. Om het opzeggen van het akkoord nog moeilijker te maken, werd bepaald, dat dit over zeven jaar slechts op één bepaalde dag zou kunnen geschieden, na behoorlijke aanzegging en prompte betaling van het geld voor de gevangenen. Uit niets blijkt, dat na verloop van de vastgestelde termijn het akkoord door een van de partijen is opgezegd. Wanneer men in het begin van de 15e eeuw een haast gewoontegetrouw opklaaien van de twisten verwacht, blijkt integendeel, dat de heren van Breda en Zevenbergen bezig zijn met vredige onderlinge grondtransacties.

* * *

Tegen het einde van de 14e eeuw hebben in de omgeving van Zevenbergen nieuwe inpolderingen plaats gevonden. Het land van Zevenbergen is er niet door uitgebreid, althans niet direkt. In 1377 stond ruwaard Abelbrecht aan de heer van Putten en Strijen, een derdedeel af van de legschat van de moerdijk, Overdraghe geheten 82). Ongeveer een maand later gaf de graaf van Holland tevens verlof, om een moerdijk te maken op het gebied van Niervaart, teneinde in „Den Broec” een wiel af te sluiten, dat er door een doorbraak was gevormd 83). Hoe dit moest geschieden, was met de steden en de ambachtsheren van de Grote Waard geregeld. Voor deze uitgifte hief hertog Aelbrecht zijn bevel op van 14 november 1375, waarin hij het moerdijken in Zuid-Holland binnen 4 mijlen achter de zeedijk had verbonden 84). In deze tijd hadden de planen tot een gehele dijkage van de Grote Waard vastere vorm aangenomen; hiertoe had hertog Aelbrecht op 17 maart 1377 opdracht gegeven 85). Bij deze ordonnantie, door alle belanghebbenden mede opgemaakt en bezegeld, ontbreekt de heer van Zevenbergen. Dit is niet vreemd, als men zich realiseert, dat het grondgebied van Zevenbergen, in het noorden nog geheel door Strijen ingesloten, niet aan de Grote Waard raakte, zodat Zevenbergen aanvankelijk geen partij in de dijkage was.

Op een andere plaats wordt medegedeeld, dat Overdraghe onder de parochie van Niervaart lag 86). Onder Overdraghe moet men het gebied van Moerdijk verstaan, dat reeds langer als een uitergors in gebruik was en dat ook later nog lang als een eiland heeft bestaan, toen het grondgebied van Zevenbergen zich naar het noorden had uitgebreid. Waarschijnlijk ligt in de naam zelf de betekenis, dat het nog niet aan het vasteland aangesloten was. Dit gors was van de graaf van Holland. Door het afstaan van een derdedeel van de legschat (een recognitie voor het moeren) aan Strijen heeft de heer van Strijen het in beheer en gebruik mogen nemen,

doch het is zeer de vraag, of dit wel een strikte leengeving is geweest. In 1378 kreeg de heer van Strijen van hertog Aelbrecht verlof, om een deel van Overdraghe voor de zoutwinning te verkopen 87). Volgens deze oorkonde viel Overdraghe (tevens of gedeeltelijk?) onder het gebied van de heer van Breda. De graaf van Holland had in deze verkoop toegestemd, om het Strijen mogelijk te maken hiermede de bedijking van het wiel in „Den Broec” te bekostigen. De plannen gingen echter verder. Hertog Aelbrecht had het voornemen, om het nieuwland tussen „Den Broec” en het land van Zevenbergen eveneens te bedijken. Daarvoor sloot hij in 1379 een overeenkomst met de heren van Strijen en van Breda; hiervoor stond hij de legschat van een zoutput af 88). Jan van der Leck, heer van Breda, beloofde achter de Zwaluwe een dijk te maken tussen de Wagenbergse en de Hollandse dijken, terwijl hij aan de graaf van Holland de beschikking over de grond liet 89).

Het was min of meer onvermijdelijk, dat Zevenbergen toch bij de dijkage van de Grote Waard betrokken werd. De heer van Zevenbergen sloot in 1379 een akkoord met hertog Aelbrecht over het bedijken van een gors en het gebruik van 2000 gemeten moerland, in de Zuid-Hollandse Waard gelegen 90). Hierdoor kreeg Zevenbergen een direkt leenverband met Holland. Het karakter van achterleen van Strijen, dat het eerste gebied van de heerlijkheid formeel nog had, was al sterk naar de achtergrond gedrongen. De heer van Zevenbergen kreeg het gors, dat Overdraghe heette, gelegen tussen „Den Broec” en Zevenbergen, zoals het „nu begonnen was” van de Broeksedijk, de grote Broekse Waal tot aan de Zevenbergse dijk. De bedoeling van deze zinsnede uit de oorkonde is niet geheel duidelijk. Vermoedelijk moet zij aldus worden opgevat, dat de heer van Zevenbergen slechts een deel van Overdraghe gekregen heeft, daar andere delen aan de heren van Breda en Strijen waren uitgegeven. Ook latere gegevens wijzen erop, dat Zevenbergen slechts in het zuidelijk gebied van Moerdijk bezittingen heeft gehad. Dit nieuw verworven gebied (veengebied) zal wel zijn gebruikt voor de zoutwinning, die blijkens andere gegevens omstreeks deze tijd in Zevenbergen een hoogtepunt bereikte. De enkele schepenbrieven, die uit deze periode bewaard zijn gebleven, spreken bijna alle over de zoutnering. In 1379 verkocht iemand een rente van een half mud zout uit een huis en twee panneketen aan de Kartuizers van Geertruidenberg 91). Akten van 1397 vermelden meerdere panneketen 92). Volgens een schepenbrief van 1400 stonden er in de stad ook panneketen; op twee daarvan werd een rente ten gunste van de kerk gevestigd 93). Dit detail toont aan, dat ‘de moergronden, die in ontginning waren, nog dicht bij de stad lagen.

Zevenbergen gevoelde zich niet gebonden aan het algemene verbod tegen het moeren achter de eerste zeekering. Dit was niet naar de zin van Dordrecht, dat zich over de uitzonderingspositie van Ze-

venbergen opwond. Het verzet van Dordrecht zal wellicht eer aan concurrentie-vrees geweten moeten worden dan aan bekommernis om de waterstaatkundige veiligheid. In 1382 beloofde Hugeman van Zevenbergen voortaan niet meer te zullen moeren, omdat dit nadelig was voor de veiligheid van de dijken; hertog Aelbrecht nam genoegen met deze belofte 94). Doch twee jaren later kwam de graaf van Holland er zelf op terug en gaf hij de heer en de onderzaten van Zevenbergen verlot weer te moeren, daar volgens zijn mening hun dit voorrecht ten onrechte was afgenomen 95). Waarschijnlijk was het in zoverre wederrechtelijk, daar de voorgenomen grote dijk nog niet tot stand was gekomen, en het derhalve nog geen zin had eisen te stellen voor de veiligheid van een toekomstige dijk, wiens plaats misschien nog niet definitief was vastgesteld. Dit wordt nader bevestigd door het feit, dat het moeren in Zevenbergen voorgoed verboden is, toen de dijkage van de Grote Waard was voltooid. In 1385 trok hertog Aelbrecht het verbod nogmaals voor Zevenbergen in, wat erop wijst, dat er nog altijd over werd getwist 96). Op 17 september 1385 legde hertog Aelbrecht de stad Dordrecht een boete op van 600 oude schilden, daar zij een gewelddadige „optocht” had ondernomen naar Zevenbergen, om de heer en de bewoners het moeren te verhinderen 97). Op 8 juni 1386 beloofde de heer van Zevenbergen niet meer te moeren in de gronden, die hij van de graaf van Holland in leen had (de nieuwe landen) doch alleen op zijn eigen grond: „niet meer moeren in de grafelijkheid verder dan mijn eigen oude land, dat ik nu bedijkt heb”. Hiermede nam de stad Dordrecht genoegen, zodat hertog Aelbrecht het geschil voor gesloten verklaarde 98).

Het rechter spelen in eigen zaak viel bij deze graaf van Holland niet in goede aarde. Enige jaren nadien, in 1388, ondervonden dit de zonen van de heer van Zevenbergen. Om een onbekende reden hadden zij met hun helpers twee mensen gedood. Hertog Aelbrecht legde hun een boete van 1900 pond op; bovendien moesten zij 1000 zielmissen laten lezen en met 100 man een voetval doen op het kerkhof van Geertruidenberg, in linnen kleren, barrevoets, blootshoofds en ongewapend 99).

In 1391 ontstond een geschil tussen de graaf van Holland en de heer van Zevenbergen, waarvan de aanleiding en de bijzonderheden niet bekend zijn. De laatste bood zijn verontschuldiging aan, als hij iets tegen de graaf misdreven had 100). De zaak schijnt volledig te zijn bijgelegd, daar Hugeman van Strijen in 1396 101) en 1400 102) weer onder de raadslieden van hertog Aelbrecht voorkomt, en hij in 1396 zelfs een zandbank in de maas te Aalburg als een erfleen van Holland ontving 103). Alaburg, onder Heusden gelegen, is een volgend bezit van het huis van Zevenbergen geworden. Voor de krijgstoct tegen de Oost-Friezen werd de heer van Zevenbergen in 1398 met 200 man opgeroepen 104).

De bedijking van de Grote Waard is in het begin van de 15 eeuw verwezenlijkt. Hertog Aelbrecht beval in 1402, dat het land van Strijen eveneens een stuk van de dijk moest maken, zoals de landen van Heusden, Altena en Zevenbergen deden 105). Er is gereconstrueerd, dat door deze bedijking tussen Zuid-Holland en Brabant een aaneengesloten verlanding, althans een aan beide zijden aansluitende dijk tot stand zou zijn gebracht. De archivalische gegevens, waarop Hingman deze conclusie steunde 106), zijn allerm minst dwingend voor deze opvatting; zij zijn ook voor een geheel andere uitleg vatbaar. Dit vraagstuk is hier niet van veel belang, daar het zeker is, dat Zevenbergen direkt bij de dijkage betrokken was, die vanzelfsprekend op de bedijkingen in het eigen gebied van invloed zijn geweest. Op hetzelfde tijdstip immers zijn in de heerlijkheid op verschillende plaatsen inpolderingen ontworpen of voltooid. In 1399 heeft Godevaert van den Houte ten gunste van de stad een rente gevestigd op een perceel weiland, gelegen ten westen van de „Berkens Made” en ten noorden van de Mark 107). Aert van den Houte verkocht in 1402 elf gemeten grond aan de stad, waarvan twee bunders gelegen waren in het gors van Jan Lam van den Houte en de andere percelen bij of in de stad 108). In hetzelfde jaar vestigde hij ten gunste van de stad een rente op weilanden in de „Hoghe Made”, het „Jan Lamgors”, op de „Nol van de Hoghe Made” en in het „Melis Blok”, dat noord en noord-oost van de Mark gelegen was 109). Ridder Jan van den Houte verkocht in 1405 5 gemeten land aan de stad, onder voorwaarde dat het naar hem of zijn erven zou terugkeren als het bedijkt was 110). Deze grond is waarschijnlijk voor de zoutnering gebruikt. De gegevens tonen aan, dat er in de omgeving van het Lammergors 111) nieuwe gronden in gebruik zijn genomen, die nog niet bedijkt reeds als weiland in gebruik waren (made weide), en dat het in de bedoeling lag deze te bedijken. Tot goed begrip van een en ander moet erop gewezen worden, dat het land van Zevenbergen nog zeer beperkt van omvang was. Vanaf het Oudland zijn eerst naar het westen toe nieuwe gronden gewonnen. Uit de bovengenoemde akten volgt eveneens, dat de stad reeds kapitaalkrchtig genoeg was om geldleningen te verstrekken, of om in elk geval een deel van haar kapitaal in de landaanwinning te steken. Duidelijk is de volgende fase bereikt; het winnen van nieuwland is geen zaak meer van de heer alleen, doch de stad en particulieren zijn er daadwerkelijk bij betrokken.

Het juiste jaar van overlijden van Hugeman II is niet bekend. In 1405 wordt de „jonker” van Zevenbergen door de graaf van Holland voor de oorlog opgeroepen 112). De term van jonker duidt aan, dat de oudste zoon van de heer hem weliswaar in de krijg verving, doch dat hij nog niet als heer fungeerde. De eerste vermelding van de nieuwe heer valt voor in 1407, zodat kan worden aangenomen, dat Hugeman II tussen 1405 en 1407, afgerond op c. 1406,

door zijn zoon is opgevolgd. Enige gegevens wijzen erop, dat de zoon pas in 1410 definitief als heer van Zevenbergen is erkend of aangenomen, zodat het niet uitgesloten is, dat Hugeman II tot 1410 heeft geleefd.

6. GERRIT, (1406)-1427.

In het jaar 1407 riep de graaf van Holland zijn leenmannen en hun soldaten op naar Woudrichem, waar hij een leger verzameld had tegen de hertog van Gelre 113). Onder hen is Gerrit genoemd als heer van Zevenbergen. Op 10 februari 1410 werd hij beleend met „het huis van Zevenbergen met de uiterste gracht tot de uiterste kant toe, die tot het huis behoort” 114). Volgens dezelfde akte leefde zijn moeder Geertruide van Heesbeen nog, die het ambacht van Heesbeen bezat, dat later aan het huis van Zevenbergen is gekomen. Het kasteel was Gerrit aanbestorven door de dood van zijn vader Hugeman. Deze had in het jaar 1403 beschikkingen getroffen ten gunste van zijn elf bastaardkinderen. Onjuist is derhalve de gevolgtrekking, dat hij geen wettige nakomelingen bezat 116), daar Gerrit wel degelijk zijn wettige zoon was. Blijkens de omschrijving van de akte lag het kasteel van Zevenbergen op de rand van het watergebied.

De graaf van Holland beleende hem in 1410 met landerijen, tussen Zevenbergen en de Hollandse dijk gelegen 117). Van het nieuwe gebied had Jacob, heer van Strijen, ten gunste van Gerrit afstand gedaan. Het lag „tussen de oude Hollandse dijk en Zevenbergen, binnen de nieuwe dijkage, die op deze tijd begonnen is. Het strekt zich zuidwaarts uit tot aan de scheisloot en voorts tot de weg; oostwaarts over de Meeren tot aan het goed van Willem van Dongen op de Zwaluwe en mede honderd roeden over de nieuwe dijk heen, die onze neef (Jacob of Gerrit?) van de graaf in leen hield”. Vermoedelijk is hier een streek bedoeld ten noorden van het Oudland, tussen Zwaluwe en de Meeren (noordwest van de stad Zevenbergen) gelegen. Het was een nieuwwand, waar deze bedijking begonnen was. Principieel viel het onder de heer van Strijen, doch deze deed er afstand van. Zo kreeg de heer van Zevenbergen, althans voor dit gebied, weer een direkt leenverband met Holland. Misschien is er enige bedijking of omkading geschied. Latere gegevens wijzen er echter op, dat dit deel van de heerlijkheid pas in de loop van de 16e eeuw blijvend gewonnen is.

Kort daarna blijkt uit meerdere akten, dat er een belangrijke dijkage aan de gang was, vermoedelijk ten noorden van de stad. Lenaert Matijs schonk aan de stad 5½ bunders land, om er dijk-aarde uit te halen, welk lang gelegen was beneden „Craytenborch”

in het „Danens bloc" 118). Aert van den Houte gaf de stad de vrije hand in een perceel, achter Craytenborch op de „hoge Made" gelegen, en in een „Noirt" van ruim 8 gemeten, die men het „Wil-mans Gors" noemde; eveneens in andere percelen, waar de stad dijkspecie mocht halen. Als het land met een „zoute moerdijk" werd omgeven, zouden Aert of zijn nakomelingen het weer in bezit mogen nemen 119). De zoute moerdijk wijst erop, dat het bedoelde land nog direkt aan het open buitenwater lag. De naam van Craytenborch moet onder Zevenbergen gezocht worden, al komt hij ook onder Etten als de naam van een polder voor. Er zijn immers geen aanwijzingen, dat de stad of de heer van Zevenbergen bevoegdheden hebben gehad ten zuiden van de Mark.

Gerrit van Zevenbergen zette in het graafschap Holland de goede tradities voort van zijn vader. Bij de opmaking van verschillende oorkonden van de graaf trad hij als getuige en raadsman op 120). In 1414 blijkt hij tevens ambachtsheer van Wioldracht te zijn 121). Hij was hertog Willem van Beieren zeer verknocht. Doch zijn roem, en tevens zijn ondergang, komen op rekening van de felle vastberadenheid, waarmede hij de partij koos van Jacoba van Beieren.

Deze dochter van Willem II van Beieren, graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen, volgde in 1417 haar vader op. Holland was al verscheurd door de Hoekse en Kabeljauwse twisten. De tegenstellingen werden nog verscherpt door het feit, dat de Kabeljauwsen Jacoba niet als gravin wilden erkennen, omdat volgens hen Holland een zwaardleen was, dat niet op de vrouwelijke linie kon overgaan. Jan van Beieren, oom van Jacoba, verliet de geestelijke stand en wierp zich op als de wettige opvolger van zijn broer. Jacoba, reeds weduwe van de Franse dauphin, huwde met hertog Jan van Brabant en na de ontbinding van dit huwelijk met Humphrey van Gloucester, broer van de Engelse koning. Doch geen van beide landen verleende haar enige steun van betekenis. De partijen in Holland bestreden elkaar met de wapenen. Jacoba nam persoonlijk aan de veldtochten deel, die tot doel hadden de steden en gewesten onder haar gehoorzaamheid te brengen. In 1419 werd zij gedwongen een nadelig verdrag met Jan van Beieren te sluiten. Na diens dood erfde Philips van Bourgondië zijn rechten in de graafschappen. De krijgskansen waren Jacoba niet gunstig. In 1428 moest zij de „Zoen van Delft" aanvaarden, waarbij Jacoba in naam gravin bleef, terwijl Philips tot ruwaard werd aangesteld en in feite het bestuur volledig in handen kreeg. Jacoba had beloofd geen nieuw huwelijk te sluiten buiten voorkennis van Philips van Bourgondië. Haar huwelijk met Humphrey was inmiddels ongeldig verklaard. Toen zij in 1432 een geheim huwelijk gesloten had met Frank van Borsselen, een Zeeuws edelman, dwong Philips van Bourgondië haar de laatste rechten af te staan. Zij stierf in 1436.

Reeds in 1416 had Gerrit van Strijen het initiatief genomen om Hendrik van der Lek en de steden Geertruidenberg, Heusden, Woudrichem en andere te laten beloven vrouwe Jacoba na de dood van haar vader als gravin van Holland te erkennen en te huldigen (122). Samen met Engelbrecht van Nassau trad hij in 1417 op bij de uitvaardiging van oorkonden door Jacoba (123); vanaf de eerste dagen van haar optreden als gravin van Holland stond Gerrit van Zevenbergen haar terzijde. Doch toen vrouwe Jacoba in 1419 voor Jan van Beieren moest onderdoen, werd ook hij gedwongen een verbond met hem te sluiten (124), dat hij van zich afwierp toen de tijd van handelen weer gekomen was. Op 10 oktober stelde hertog Jan van Brabant hem in het bezit van het land van Mechelen, met de belofte hem voor het einde van het jaar ook de dorpen Engelen en Vlijmen te zullen geven (125). Het is niet bekend, hoeveel effect deze schenkingen hebben gehad. Wel bezit de heer van Zevenbergen in 1483 nog een leenhof onder Vlimmeren, in de omgeving van Mechelen. Van krijgsbedrijven in de direkte omgeving van Zevenbergen is niets bekend; wel dat Gerrit van Zevenbergen in meerdere veldtochten vrouwe Jacoba diende. In 1426 vroeg zij de heer van Breda, niet tegen die van Zevenbergen op te treden. Zij hadden een scheepslading bier, voor de vijand in Zeeland bestemd, in beslag genomen. Het vervoer van bier was vanouds in handen van de schippers van Breda (126). Zelfs dit op zich vrij onbelangrijke detail demonstreert, hoe gecompliceerd de verhoudingen lagen.

Tegen het einde van het jaar 1426 ondernam hertog Philips van Bourgondië een veldtocht naar Holland om de opstandige heren en steden te bedwingen. Hij stuurde jonker Jacob van Gaasbeke naar de heer van Zevenbergen met het voorstel, dat deze zich neutraal en rustig zou houden; daar had de hertog zelfs een belangrijke som geld voor over. Als de hertog een veldslag tegen vrouwe Jacoba zou leveren, was Gerrit van Zevenbergen vrij zich te scharen aan welke zijde hij wilde. Dit voorstel van de intrigant wees Gerrit met verontwaardiging af; hij zei tot het uiterste aan de zijde van de landsvrouwe te blijven staan. Dit fiere antwoord aan de Bourgondiër heeft hij duur moeten betalen.

In het begin van januari 1427 sloeg Philips van Bourgondië het beleg om Zevenbergen, dat 14 weken duurde. Hij sloot de stad te land en te water in. Een krijgsman uit zijn leger heeft het volgende merkwaardige verhaal over het beleg gegeven :: „Men zegt, dat in de nabijheid een onoverwinnelijke stad ligt, die Zevenbergen genoemd wordt, en dat zich daar een grote vijandelijke troepenmacht bevindt. Haar krijgslieden zijn brutaal en beroemen zich erop, dat zij zelfs de pest niet vrezen, omdat hun stad van alle kanten door de zee omgeven en met een dikke muur en torens verstrekt is. Zij zeggen, dat wij geen overwinning meer zullen behalen zolang Zevenbergen bestaat; en als Zevenbergen valt, dat wij dan de gehele

provincie zonder strijd cadeau krijgen. Toen de onzen dit hoorden, waren zij vrolijk; zij maakten de vloot gereed en voeren met spoed naar de stad. Het water rondom de stad was geheel met schepen bedekt, van het vasteland tot aan de wallen, zodat men droogvoets de stad bereiken kon. Op de aaneengesloten schepen werden huizen gebouwd. Die huizen waren versierd met tapijten en allerhande kostbaarheden. Men kookte er eten; er werd gegeten en gedronken, zodat het erop leek, dat het geen schepen doch paleizen waren. De soldaten begaven zich binnen de stad en voerden burgers mee naar de schepen, die zij uithoorden over de geheimen van de bezetting. Wij beraadslaagden hoe wij de stad het beste konden aanvallen; daarna zijn de verschillende oorlogsmachines in werking gesteld”.

Volgens een andere kroniekschrijver vonden er enkel wat schermselingen plaats; „ende daar bleever doot an beeder zijden, maar die van binnen verloren meest”. De hertog ging niet tot de aanval over; de heer van Zevenbergen rekende op ontzet van buitenaf, doch niemand kwam opdagen. Zo had het spel van kat en muis nog lang kunnen doorgaan. Maar de inwoners van Zevenbergen, die inmiddels gehoord hadden van een bestand, door de hertog van Bourgondië aangeboden, stonden tegen hun heer en zijn vrienden op, en dwongen hem de stad over te geven. Hadden zij nog even geduld gehad, dan was de zaak mogelijk anders verlopen; sommige berichten spreken ervan, dat in het leger van Philips de pest heerste, en dat hij op het punt stond het beleg op te breken. Op 11 april 1427 moest Gerrit de zware voorwaarden van capitulatie aannemen. De heer van Zevenbergen en alle edelen, die met hem in de stad waren, werden gevangen genomen en op 13 april naar Rijssel gevoerd, waar zij vastgehouden zouden worden zolang het de hertog beliefte. Het lijfsbehoud hadden zij vóór de overgave bedongen. Alle wapentuig, zoals bussen, buskruit, stenen en bogen, moest worden ingeleverd. Het gewone krijgsvolk kreeg vrije aftocht na beloofd te hebben niet meer tegen de hertog te strijden. De gevangenen in Zevenbergen werden vrijgelaten. De poorters en ingezetenen van Zevenbergen erkenden Philips als graaf van Holland. Gerrit van Zevenbergen moest zich onderwerpen met de volgende woorden:

„Hoogeboren Vorst, genadigde Heer! Ik ben in overtreding geweest tegen uwe genade en uw landen en onderzaten, waarvoor ik u vergeving vraag en mij als uw gevangene beschikbaar stel. Voorts draag ik u mijn stad, slot land, heerlijkheid en onderzaten van Zevenbergen op met alles wat daarbij behoort, met uitzondering van mijn lijf; en bid ootmoedelijk, dat uwe genade mij wil vergeven, en ook de ridders en knechten, die bij mij waren en met mij in gevangenschap vertrekken”.

Van deze edelen zijn enkele namen bekend: Floris van Haamstede, de heer van Kruiningen, Jan van Oostende, Johan van Haamstede, Diederik van Zantvoort en Pieter van Botlant 127).

Op zichzelf lijken de capitulatie-voorwaarden niet onredelijk zwaar. Door het lange beleg schijnt Philips dermate geprikkeld te zijn geraakt, dat hij de stad geheel liet ontmantelen. De stadsmuren en poorten werden tot de grond toe afgebroken en zijn nadien niet meer herbouwd. Waarschijnlijk is ook het kasteel van zijn kracht beroofd. Er zijn aanwijzingen, dat dit oorspronkelijk in het noorden van de stad stond; later is het ten zuid-westen van de Markt herbouwd. In 1428, toen de zaken in Holland geregeld waren, verklaarde de hertog, dat de stad en het slot van Zevenbergen niet naar de vorige eigenaar terugkeerden, doch dat die aan hem bleven, omdat hij ze met het zwaard had veroverd 128). Het beslag op de heerlijkheid bleef tot 1453 gehandhaafd. Gerrit heeft zijn land niet meer teruggezien; lang heeft hij in Rijssel gevangen gezeten. Volgens een schrijver is hij na tien jaren gijzeling vrijgelaten, en zwierf hij daarna in de bitterste armoede door veel streken. In 1452 is hij te Keizersweerd aan de Rijn overleden.

7. PHILIPS III, DE GOEDE, HERTOG VAN BOURGONDIE, 1427-1453.

Tussen de verovering van de stad in 1427 en de opheffing van het beslag op de heerlijkheid in 1453 is Philips van Bourgondië heer van Zevenbergen geweest. Het bestuur van de heerlijkheid heeft hij voor het grootste deel aan zijn raad en rekenkamer overgelaten; de baten streek hij via zijn rentmeester van Zevenbergen op.

Wegens een onenigheid met de stad Dordrecht liet Philips in 1429 de grafelijke munt vandaar naar Zevenbergen overbrengen 129). Deze maatregel was niet bedoeld om de stad er weer bovenop te helpen, doch alleen om Dordrecht te straffen. In december 1429 zijn in Zevenbergen munten geslagen voor de hertog van Brabant 130), doch in augustus 1430 blijkt de munt weer naar Dordrecht te zijn teruggekeerd 131).

In 1429 sloot de stad Zevenbergen een akkoord met Zierikzee, Steenberg, Reimerswaal, Tholen en Oudenbosch over de zoutnering 132). De steden spraken af, dat de termijn voor het zoutzieden lopen zou van half maart tot St. Maarten. Op overtredingen werd een boete van 100 boergoense schilden gesteld, waarvan de kerk, de heer en de stad elk eenderde kregen. Door de aangesloten steden zou geen zout meer verkocht worden aan de kopers van zout te Hulst en andere steden, die zich niet aan de ordonnantie hielden. Op 20 november 1429 verkocht iemand voor de schepenen van Zevenbergen aan de Kartuziers van Geertruidenberg een rente

van 2 vaten zout uit een pannekeet 133). In feite ging hij met het klooster een geldlening aan, vermoedelijk ter financiering van zijn zoutbedrijf. In 1430 kocht de stad enige zoutmoeren aan van de graaf van Holland, namelijk 200 bunders veen, gelegen aan de Zevenbergse dijk ten oosten van de „Wechslote” 134).

Dit alles betekent geenszins, dat de stad na de ramp van 1427 een opleving ondervond. Het akkoord over het zoutzieden toont integendeel aan, dat deze tak van nijverheid er niet al te best aan toe was; de steden konden slechts het hoofd boven water houden door hun onderlinge concurrentie zoveel mogelijk aan banden te leggen. De stad Zevenbergen ging het in elk geval slecht. Sinds 1399 zijn de namen van de pastoors bekend; een kerk en parochie waren er al langer 135). Vóór de belegering van de stad was het ambt van pastoor zelfs zo goed, dat twee personen tegelijk met het pastoraat waren bekleed. Officieel sprak men toen van: semirectores, een beetje ondeugend te vertalen met: twee halve pastoors. In 1399 waren dit Ysbrand en Hugo. Uit 1436 zijn Cornelis Klaassen en Johannes Hoyer bekend. Maar in 1438 is door de bisschop van Luik toestemming gegeven de andere helft van het ambt op te heffen, omdat de stad zo ontvolkt was, dat één pastoor voldoende was voor de zielzorg. De inkomsten waren trouwens nauwelijks voor één genoeg. In 1427 is in de kerk een nieuw altaar ter ere van de H. Geest gesticht. Misschien heeft dit feit een diepere ondergrond of bedoeling gehad, omdat men toen bij wijze van spreken leefde en ademde in de symboliek. In de middeleeuwen was de H. Geest vooral vereerd als „vader van de armen”. Opmerkelijk is in elk geval, dat dit altaar wordt gesticht ten tijde van een der ernstigste dieptepunten in het bestaan van Zevenbergen.

Volgens een oorkonde van 1431 136) lagen de moergronden, in 1430 door de stad gekocht, bij de Wijvenkeene, tussen de Zevenbergse dijk en „Den Broec”. De akte zegt, dat het voor het land „van grote nood” was dit nieuwland te bedijken. Het kan een teken zijn, dat Zevenbergen na de ramp van 1427 zijn rol in handel en scheepvaart, zo die al bestaan had, definitief heeft moeten laten vallen en vrij abrupt moest overschakelen naar de agrarische sector. De zoutnering was al langer op haar retour.

Bij het overlijden van Gerrit van Zevenbergen was de heerlijkheid nog altijd geconfisceerd. Zelfs zijn zoon Aernt is niet in het bezit ervan gesteld, vermoedelijk omdat hij ook daadwerkelijk aan het verzet en de strijd had deelgenomen. In 1449-'51 vindt men nog een rekening van de heerlijkheid, afgelegd aan de hertog van Bourgondië 137). Pas in 1453 en vermoedelijk na de dood van Aernt is de kleinzoon van Gerrit, ook Aernt van Zevenbergen genaamd, door de hertog van Bourgondië als zijn leenman in de heerlijkheid toegelaten 138).

(Wordt vervolgd).

A. DELAHAYE.

AANTEKENINGEN :

1. Van den Bergh, Oorkondenboek van Holland, I, 183.
2. Ibidem, 167.
3. Van Mieris, Groot Charterboek der graven van Holland en Zeeland. I, 137.
4. Van Rheineck Leyssius, De eerste heren van Zevenbergen. In: Ned. Leeuw, 1935.
5. Van den Bergh, o.c. I, 167.
6. Van den Bergh, o.c. I, 402.
7. Van Rheineck Leyssius, o.c.
8. A. R. A. H. Leenkamer, nr 88.
9. A. R. A. H. Leenkamer, nr 78.
10. Van Mieris, o.c. I, 509.
heid van Breda, nr. 38.
11. Cerutti, F. F. X. Middeleeuwse rechtsbronnen van stad en heerlijk-
12. A. R. A. H. Register paalscheiding, Cas 6, nr 77.
13. Commissie van Openbare onderstand Brugge. Fonds St. Jans-hospitaal, Charter 135.
14. R. A. Gent, Archief der abdij Zoetendaal.
15. N. D. R. I. reg. nr 57.
16. Van Mieris, o.c. I, 509.
17. In 1293 treedt Nicolaas van Putten als heer van Strijen op. Van den Bergh, o.c. II, 844.
18. N. D. R. I, reg. nr 96.
19. Groot Seminarie Brugge. Charter 376. Chronica et cartularia monasterii de Dunis, blz. 221 e.v.
20. N. D. R. I, reg. nr 74.
21. N. D. R. I, reg. nr 53.
22. Van Mieris, o.c. II, 861.
23. A. R. A. H. Leenkamer, nr 78.
24. Van den Bergh, Gedenkstukken enz. 107.
25. Van Mieris, o.c. II, 168.
26. N. D. R. I, reg. nr 177.
27. N. D. R. I, reg. nr 145.
28. N. D. R. I, reg. nr 146.
29. Van Mieris, o.c. II, 364.
30. Archief der abdij van St. Bernards (nu te Bornem), Cartularia.
31. Cerutti, o.c. nr 124.
32. Van Mieris, o.c. I, 137.
33. Cerutti, o.c. nr 131.
34. Van Mieris, o.c. II, 395.
35. Van Mieris, o.c. II, 472.
36. Van Mieris, o.c. II, 527.
37. Van Mieris, o.c. II, 518.
38. Van Mieris, o.c. II, 598.
39. Van Mieris, o.c. II, 532.
40. N. D. R. I, reg. nr 237.
41. A. R. A. H. Leenkamer, nr 32.
42. N. D. R. I, reg. nr 287.
43. N. D. R. I, reg. nr 323.
44. Nijhoff, Gedenkwaardigheden enz. I. 444.
45. N. D. R. I, reg. nr 460.
46. Hermans, Analytische opgave enz. blz. 315.
47. N. D. R. I, Lenen, nr 384.
48. N. D. R. I, reg. nr 499.
49. N. D. R. I, reg. nr 568.
50. N. D. R. I, reg. nr 620.
51. A. R. A. Brussel, Fonds Arenberg.
52. A. R. A. H. Leenkamer, nr 78.
53. A. R. A. Brussel. Charters van Brabant, nrs. 2782 en 2783.
54. Ibidem, nr 4752.
55. Van Mieris, o.c. III, 347, 549.
56. Van Mieris, o.c. III, 361, 362.
57. Hermans, o.c. blz. 330.
58. Hermans, o.c. blz. 330.
59. Van Mieris, o.c. III, 643.
60. Van Mieris, o.c. III, 718.
61. Van Mieris, o.c. III, 346.
62. Een hoeve is hier niet als hofstede bedoeld, doch als landmaat, die c. 12 bunders omvat.

63. N. D. R. I. reg. nr 711.
64. N. D. R. I. reg. nr 721.
65. N. D. R. I. reg. nr 745.
66. Cerutti, o.c. nr 268.
67. In 1290 werd het oude land van Breda verdeeld in de heerlijkheden Breda en Bergen op Zoom; een deel bleef onverdeeld en gemeenschappelijk tussen de beide heren, o.a. het hier genoemde gebied van Hoeven. In 1458 vond de definitieve verdeling plaats.
68. Cerutti, o.c. nr 271.
69. N. D. R. I. reg. nr 774.
70. Cerutti, o.c. nr 278.
71. Van Mieris, o.c. III, 492.
72. Ambachtsheerlijkheid = in Holland een door de graaf uitgegeven heerlijkheid, wier rechten en jurisdictie over het algemeen lager stonden dan de andere grondheerlijkheden.
73. Cerutti, o.c. nr 279.
74. Streek en polder onder Geertruidenberg.
75. Cerutti, o.c. nr 280.
76. Van Mieris, o.c. III, 619.
77. N. D. R. I. reg. nr 829.
78. N. D. R. I. reg. nr 833.
79. N. D. R. I. reg. nr 835.
80. N. D. R. I. reg. nr 836.
81. Cerutti, o.c. nr 293.
82. N. D. R. I. reg. nr 717.
83. N. D. R. I. reg. nr 719.
84. N. D. R. I. reg. nr 705.
85. N. D. R. I. reg. nr 718.
86. N. D. R. I. reg. nr 726.
87. N. D. R. I. reg. nr 726.
88. N. D. R. I. reg. nr 736.
89. N. D. R. I. reg. nrs 803, 804.
90. Van Mieris, o.c. III, 350 - 352.
91. R. A. Antwerpen. Cartularium Geertruidenberg, fol. 41.
92. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1397.
93. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1400.
94. Van Mieris o.c. III, 390.
95. Van Mieris, o.c. III, 411.
96. N. D. R. I. reg. nr 763.
97. Van Mieris, o.c. I, 428.
98. Van Mieris, o.c. III, 443.
99. Van Mieris, o.c. III, 501.
100. Van Mieris, o.c. III, 582.
101. Van Mieris, o.c. III, 643.
102. Van Mieris, o.c. III, 718.
103. Van Mieris, o.c. III, 650.
104. Van Mieris, o.c. III, 673.
105. Van Mieris, o.c. III, 755.
106. Hingman, J. H. De Maas en de dijken van den Zuid-Hollandschen Waard, 1885.
107. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1398.
108. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1402.
109. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1402.
110. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1405.
111. Het Lammergors is derhalve genoemd naar Jan Lam; volksetymologie heeft er Lammergors van gemaakt.
112. Van Mieris, o.c. IV, 20.
113. Van Mieris, o.c. IV, 84.
114. Van Mieris, o.c. IV, 135.
115. N. D. R., II. blz. 224.
116. Boeren, P. C. Hambroek en Gageldonk. In: Oranjeboom, 1959, blz. 125.
117. Van Mieris, o.c. IV, 158.
118. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1410.
119. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1411.
120. Van Mieris, o.c. IV, 222, 233, 311.
121. Van Mieris, o.c. IV, 313.
122. Van Mieris, o.c. IV, 384.
123. Hermans, o.c. 334, 335.
124. Hermans, o.c. 336.
125. A. R. A. Brussel. Leenhof van Brabant, nr 119, fol. 49.
126. Van Mieris, o.c. IV, 840.

127. Van Mieris, o.c. IV, 883 - 885.
128. Van Mieris, o.c. IV, 919.
129. Van Mieris, o.c. IV, 946.
130. A. R. A. H. Leenkamer, Commissiones Burgundiae, Cas N. fol 9.
131. Van de Wall, Handvesten van Dordrecht, II, 510.
132. N. D. R. I, reg. nr 1266.
133. R. A. Antwerpen, Cartularium Geertruidenberg.
134. Van Mieris, o.c. IV, 974.
135. Juten, G. C. A. Kerkelijke beneficiën in het voormalig dekenaat Hilvarenbeek. In: Taxandria, 1922, blz. 248.
136. Van Mieris, o.c. IV, 995.
137. A. R. A. H. Rekenkamer van Holland, nr 3292.
138. Voor deze studie is dankbaar gebruik gemaakt van diverse aantekeningen en verwijzingen van mijn voorganger in het archivariaat, Dr. F. Brekelmans te Breda.

* * *

Kloosteroort in de Maas. En alzo de Donga dikmaals 't zware opperwater niet konde lossen, en daar door de kaadyken overliepen en doorbraken, heeft Willem de Goede, Graaf van Henegouwen en Hollandt, tot behoef der Gemeenten van Oosterhout en Dongen, een vryen watergang verkogt, om de Donga door 's Gravenlandt tot in de Maas te leyden. Waar van de Brief by Graaf Willem, Jan van Henegouwen, Heer van Beaumont, zynen broeder, en Willem van Henegouwen, Graaf van Zeelandt, zynen zoon, op Maria Magdalena avondt 1335., te Binch bezegelt is.

*Van der
Hoeven
Handv.
Kron.*

5. Zevenbergen wordt in de uytgift van den jaare 1290. bepaalt tusschen de Okkerlake en de Lindonk, en tusschen de Mark en de Zwaluwe, alzo als de Okkerlake uytter Marke Westwaarts liep en reede op de Sprange, en als de Sprange uytter Zwaluwe weder tegen de Okkerlake liep. In de plaats van de Okkerlake, die uyt de Mark voortkwam, en Zevenbergen en de Niervaart bepaalde, is door den Elisabeths Vloed, in 't jaar 1421., gekomen een groot Diep, leggende tusschen den Moerdyk en 't Landt van Zevenbergen. Dit Diep heeft, boven den weg-floot, den naam gehadt van de Blooken, en beneden den naam van Leechte of Lichte; de Leechte beginnende aan de Westzyde van den weg-floot, zoo die van oudts plagt uyt te loopen in 't Diep van der Sprange, tusschen de Blooken en 't Landt van Zevenbergen. Hier van is de Moerdyk van oudts genaamt de *Sprangblok*, en mogelyk 't *Eyland van Sprange* in 't Landt van de Schelde, waar van Keyzer Otto de II., in den Brief aan 't Klooster van Nivelles van den jaare 967, gewag maakt. De Rivier de Zwaluwe, waar van 't Dorp de Zwaluwe den naam voert, is hedendaags onbekent, en is daar van geen 't minste teken overgebleven, waar die geloopt heeft.

*Proeven
n. 27.*

*Goudhoov.
Kron. Bl.
92.*

Door de watervloeden en overstromingen van Landen heeft 't Landt van Stryen ook groote veranderingen moeten ondergaan, en voornamentlyk in 't jaar 1421 op St. Elisabeths nacht, wanneer den grooten Thiefselaars of Thyfelingwaart doorbrak, en daar in twee-en-zeventig Parochien door 't water overstroomt wierden. Op wat wyze zulks veroorzaakt is, wordt door de Schryvers zeer verscheiden verhaalt. Zommigen stellen vast, dat door 't verwaarloozen van een zeyl, leggende in den dyk te Achthoven onder Wioldrecht, den inbreuk geschiedt is, daar by haalende 't Hantvest van Willem Graaf van Hollandt, gegeven in den Hage den twintigsten van Sprockelmaandt 1414. Maar 't zelve komt wat onwaarschynlyk voor, als men overweegt, dat in zulken geval de Waard door een langzamen loop zoude vervult zyn geworden, en bygevolge zoo veele duyzende menschen niet konden verdrinken, gelyk verhaalt wordt. Weshalven lichtelyker te vermoeden is, dat door den zwaren stormwindt, en 't daar door opgejaagt vloey-water, de dyk alomme gelykelyk is overstort, en aldus de Landzaten met dien haastigen overval van water overyft en versmoort zyn. Behalven een groot gedeelte van 't eygentlyke Landt van Stryen, met de Hooftplaats van dien, en veele en verscheide Parochien daar onder behoorende, zyn door dien Vloed ook overloopen de Niervaart, Gastel, Nieuwenbosch en andere Plaatzen, die naderhand weder ingedykt zyn. En dus heeft 't Landt van Stryen door dien grooten Vloed een geheel andere gedaante gekregen, wordende in de plaats van de Maas en Streene, die 't zelve bepaalden, huyden gezien een zeer wyd uytgestrekt Diep, waar door de Maas, gelyk hier voor is aangewezen, haaren ouden loop heeft verloren, en van de Rivier de Streene zelf geen geheugenis is overgebleven.

*Balen,
Beschv. van
Dordrecht.*

By deze gelegenheid zal 't niet r' onpas komen, om eens naader te onderzoeken, of deze en naburige Landen beneden aan den Rhyn, Maas en Schelde, van oude tyden af bedykt zyn geweest. Het gemeenste gevoelen is, dat de Inwoonderen van dien, hen van den beginne af aan met kaaden, dyken en andere middelen tegen 't water beschut hebben, hoewel niet met zulke wetenschap als zy daar naa van de Romeynen hebben geleert, of gelyk hedendaags by nadere bevinding gebruykelyk is. Tot bewys daar van dient dat de Celten, welke de oudste Bewoonderen beneden aan den Rhyn geweest zyn, de kennis hadden om den slag der Zee met hunne gereedschap-

*Ælian.
Var. Hist.
lib. 4.
Dio, lib. 4.*

N°. 81.

Willem Graef van Hollandt, geeft aan Jan van Polanen Heer van de Leck, den Borch van Geertruidenberch.

Willem Grave van Heynegouwen, van Hollant, van Zeelant ende Heer van Vrieslant, maken cond ende kenlic allen luden die desen brieff fullen sien ofte hooren lesen, Dat wy voir ons ende voir onse nacomelinge gegeven hebben ende geven onsen lieven ende getruwen Ridder, Manne en Raet, Heren Janne van Pollanen Heer van der Leck, ende sinen nacomelinge, omme menigen truwen dinst die hy, sin Ouders, ons ende onsen Voirvorders dicwile gedain hebn, ende noch doin fullen, onse borch tot Sente Gheertruden Berge, borchfate dair aff te sine, met dien hondert ponden Hollandse penninge sjaars, alle jare tot Bamisse te betalen, die wy hem geven voir sinen wedden, ende die wy hem bewisen op dat broeck dat Gheerits van Wieldrecht, dair Godt die ziele aff hebn moet, plach te wesen, liggende tusschen den wegh dairmen gaet tot Oesterhoutwairt aen die een side, ende onse borch tot Sente Gheertruden Berge voregenoemt ain dander zyde, die Heer Willem van Duvenvorde, Heer van Oesterhout, onse trouwe Kamerlinc, op desen dagh opheft, Ende metten Gerechte tot Sente Gheertruden Berge voirsz. Scoutete ende Schepenen dair te setten, na sinen wille ende goeduncken, also dicwile alst hem goet ende orberlic dunct syn, mit alrehande forfayte, boete ende vervalle, die bynnen der Vryheyt van Sente Gheerden Berge voirsz. verschynen fullen, en die men metten Schepen van Sente Gheertruden Berge voirsz. bedinge sal, off sculdich is te bedinge, Dats te weten, In den ersten, so sal Heer Jan van Pollane voirgenoemt hebben alle die boeten ende vervalle tot thiene scellinge Hollands toe, ende dair beneden, voort so sal Heer Jan van Pollanen voirgefz. hebben dat derdendeel van al den groten boeten en forfayten, die bynnen der Poirten en Vryheyt van Sente Gheertruden Berge vursch. verschynen fullen, ende die men metten Scepenen van Sente Gheertruden Berge bedingen sal, off sculdich is te bedinge, als voirsz. is, gelijk andere Ambochtsheren in onsen lande van Zuuthollant, gelikerwys dat die brieve houde, Dat Heer Willem van Duvenvorde Heere van Oesterhout voirsch. dair off heeft, van onsen lieven Heere ende Vader, dair Godt die Siele aff hebben moet, besegelt met sinen segele. Welke Borch, Renten, Heerlichede ende Vervalle vurgefz. met allen horen toebehoren, Heer Jan van Pollanen Heere van der Leck voirsz. houden sal van ons ende onsen nacomelinge in allen maniere, alse hy van ons houdende is die Heerscapie van der Lecke, gelikerwys als die brieve spreken, die wy Heren Janne van Pollanen vurgefz. dair aff gegeven hebben, met onsen segele besegelt. In orconde desen brieve besegelt met onsen segele. Gegeve int jair ons Heren Dufent driehondert vier ende veertich, des Dinxdaechs voir Bamisse. (*Aldus geteykent*) *De Jussu Domini Comitiss, præscentibus Domino Tielmanno Moelen & Hermannno de Zwete.* S. LAIS.

State is ingenomen, en tot een Wapen-plaats gemaakt, waar op de Bezetting thans nog jaarlyks in den krygshandel wordt geoeffent. Aan de Ooft-zyde van dit Plein, op den linker oever der rivier de Mark, staan twee groote Tuighuizen, welke aldaar in 't jaar 1682 zyn gebouwd, en waar in 't nodig Geschut en 't verder Oorlogs-tuig van 't gemeene Landt wordt bewaart. Aan de West-zyde staan mede twee zware Gebouwen, zynde het eene een groot en sterk Kruid-magazyn; aldaar in 't jaar 1699 gestelt; en het ander, 't Laboratorium of 't Werkhuis der Bus-schieters, waar in alle soorten van-Krygs-vierwerken bereidt worden.

De groote Water-molen en Sluis.

By dit voorgemeld Plein is, in 't jaar 1543, ten tyde van Reynier Prins van Oranje, Heer van Breda, begonnen gebouwd te worden de groote Water-molen, wiens gelyk in de Nederlanden niet wordt gevonden. Dezelve bestaat uit vier molens, gaande met drie paar Steenen, behelzende, binnen de muuren, de lengte van een-hondert en tien, en de breedte van veertig voeten. Het onderste gedeelte is van witten arduin-steen opgemetselt, en heeft boven de molens vier verdiepingen, en drie byzondere zolders, elk ter lengte en breedte voor gemeld, als mede verscheide kamers en andere gemakken, tot gebruik en gerief der Molenaaren, en der genen die daar verders woonachtig zyn. Voor dat de Huizinge en 't Molenwerk wierdt gemaakt, was men afgesproken, dat de Heer van Breda zoude bekostigen al 't gene tot de Molens en 't Molen-werk nodig was, en de Stadt 't gene tot derzelver Blok-huis en sterkte behoorde. Deeze Molen maalde voorheen alleen op 't water der rivier de Aa of Weerreys, doch nu, naa de vereeniging van de Mark en Aa buiten de Stadt, op 't water dier twee rivieren. Aan de Ooft-zyde van de gemelde Water-molen, in den Wal, legt de groote Sluis, welke voormaals twee bogen hadt, ieder breedt negentien voeten, doch die in 't jaar 1700 ingestort zynde, weder is herbouwd, alleen met eene opening ter breedte van omtrent agtien voeten. Door middel van deze Sluis kan men, in tyd van nood, 't water der twee buiten de Stadt vereenigde rivieren, de Mark en Aa, schielyk doen steigeren, en 't gantsch omleggend Landt overstromen.

De Stadt Breda voert in haar Wapen drie zilvere St. Andries Kruiffen op een rood Velt, in die gedaante als hier voor staat afgebeeldt. Door wien of op wat tyd dat Wapen aan die Stadt is gegeven, kan men met gene zekerheid bepalen; hoewel het, naar alle waarfchynlykheid, zeer oud moet wezen, want men vindt reeds de drie Kruiffen verbeeldt op 't Zegel, waar mede 't groot Voorrecht, by Heer Hendrik den III. aan die van Breda in 't jaar 1252 verleent, bezegelt is. Het is echter te vermoeden, dat de meeste Steden en Plaatsen onder 't Graaffschap van Stryen behoort hebbende, tot eene eeuwige gedachtenis van den ouden stonk waar uit zy voortgesproten waren, met eenige verandering hebben aangenomen de Wapenen van Stryen, bestaande in drie roode St. Andries Kruiffen op een goudt Velt; en dat Breda uit dien hoofde voert drie zilvere Kruiffen op een rood Velt: Bergen-op-Zoom mede drie zilvere Kruiffen op een rood Velt, met een groen heuveltje daar onder: de Niervaart of de Klundert, drie goude Kruiffen op een zwart Velt: Zevenbergen, drie roode Kruiffen op een goudt Velt: Almonde drie goude Kruiffen op een zwart Schilt: Dubbelmonde, drie zwarte Kruiffen op een zilver Velt: Driemylen, drie zilvere Kruiffen op een zwart Velt: Wioldrecht, drie zilvere Kruiffen op een blaauw Velt: Willemstadt, in 't onderste kwartier, drie roode Kruiffen op een zilver Velt; en Dinteloort, of Princelandt, drie zilvere Kruiffen op een rood Velt, met een Post-horen in 't midden.